

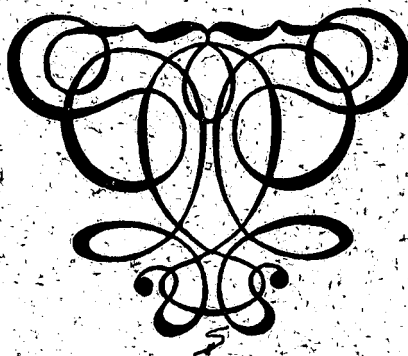
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Fredrik Lagerroth, Var det von Engeströmska författningsförslaget reaktionärt? Ett polemiskt inlägg i den författningshistoriska diskussionen. — **Elis Håstad**, Några sifferreflexioner kring valet. — **Översikter och meddelanden**: Ur F. B. von Schwerins papper. Av **Gunnar Heckscher**. — Statistiska Föreningens i Stockholm 35-års jubileum. Föredrag vid mötet: Några drag av statistikens utveckling fram till 1936 på det administrativa och demografiska området. Av **Ernst Höjer**. Drag ur den ekonomiska och sociala statistikens utveckling i Sverige. Av **Bertil Nyström**. — Tidskriftsöversikt. Av **B. G. Cederström**. — **Litteraturgranskningar**: B. M. E. Léger, Les Opinions politiques des Provinces françaises. Anm. av **Carl-Henrik Höjer**. — Erik Fahlbek, Idéer och män. Statsvetenskapliga studier. Anm. av **Georg Landberg**. — Democratic governments in Europe by Eugene P. Chase, Robert Valéur, Raymond L. Buell. Anm. av **Einar Ew, Forssell**.

ÅRG. 39

1936

HÄFT. 4

LUND · · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse. — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrivs å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalökonomi), professor WICKSELL (statistik), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMENIUS (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1935.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skåneområdet. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SÖNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsätthet. 1925. Pris kr. 5:—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekretä utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—

Statsvetenskaplig Tidskrifts fjärde häfte, som nyligen utkommit, innehåller tvänne uppsatser, en oavslutad historisk av prof. *F. Lagerroth* om det av *J. von Engeström* 1791 författade förslaget till regeringsform och en politiskt aktuell av doc. *E. Håstad*, innefattande »några siffer-reflexioner» kring det senaste valet till andra kammaren. Å Översiktsavdelningen meddelar doc. *G. Heckscher*, under rubriken »Ur F. B. v. Schwerins papper», Schwerins planer på »en Academie för statskunskap» och tillämnade föreläsningssämen för densamma. Tvänne vid statistiska föreningens i Stockholm 35-årsjubileum hållna föredrag publiceras, det ena av *E. Höijer* om den administrativa och demografiska, det andra av *B. Nyström* om den ekonomiska och sociala statistikens utveckling i Sverige. Litteraturavdelningen upptar bl. a. en av doc. *G. Landberg* författad anmälan av *E. Fahlbeck*, »Ideer och män».

VAR DET VON ENGESTRÖMSKA FÖRFATTNINGS- FÖRSLAGET REAKTIONÄRT?

ETT POLEMISKT INLÄGG I DEN FÖRFATTNINGSHISTORISKA
DISKUSSIONEN

AV PROFESSOR FREDRIK LAGERROTH, LUND

Till de viktigaste dokument, detta århundrades författningshistoriska forskning i vårt land bragt i dagen, äro otvivelaktigt att räkna de trenne förslag till regeringsform, som adelsoppositionen mot Gustav III året före hans undanrödjande, den gustavianska oppositionen vid 1809—10-års riksdag samt kretsen kring Karl Johan under hans första tid i Sverige var i sin stad samlats kring och tänkt på mer eller mindre revolutionär väg få förvandlade till gällande rätt. De ha bekantgjorts i samma tidsföljd, vari de framkommit. Det första förslaget, efter sin författare kanslirådet Jacob von Engeström vanligen kallat det Engeströmska, blev såsom alla historiskt och statsvetenskapligt intresserade torde erinra sig först känt genom en uppsats av Ludvig Stavenow i *Historiska Studier* tillägnade Harald Hjärne på hans 60-årsdag, benämnd Jacob von Engeströms förslag till regeringsform och konungamördarnas författningsprogram, och publicerades 1911 i Göteborgs Högskolas årskrift under rubriken *Ur kanslirådet Jacob von Engeströms papper*.¹ Det andra förslaget publicerades av Axel Brusewitz i *Historisk Tidskrift* 1911 och erhöi i dennes *Studier öfver 1809 års författningskris av 1917* sin första idépolitiska belysning. Med det sistnämnda förslaget överraskade oss Sigfrid Andgren i sin *gradualavhandling av 1933*, benämnd *Konung och ständer 1809—1812*, mot bakgrunden av ett författningsprojekt från sistnämnda år, en studie i maktodelningsläran tillämpning. Med diplomatisk noggrannhet

¹ Bland de papper, Stavenow icke befordrat till trycket, har särskilt nr 6, en uppsats utan titel om allmänna grunder för en författning, för mig haft betydelse. Den citeras nedan som »allmänna grunder».

avtrycktes »1812 års RF» jämte ett faksimile bland bokens bilagor, och i dess femte kapitel bestämdes så väl dess proveniens som dess författningpolitiska typ.

De olika förslagen, som alla ha det gemensamt, att de helt runno ut i sanden, ha av sina lyckliga upptäckare bedömts rätt olika. Stavenow och Brusewitz se i de dokument, de haft att analysera, fåfänga försök att frammana en förgången tid, resp. frihetstid och gustaviansk tid, med deras förlegade ideal, medan Andgren, som instämmer i Brusewitz' omdöme om det gustavianska författningsprojektet, över det förslag, han själv framdragit i ljuset, varsnar en helt annan livskraftig färg och finner det stå i full samklang med mäktiga krafter, som rörde sig i tiden. Över det samma skulle kunna sättas etiketten »effektivitet».

Det sistnämnda omdömet skall här med hänsyn till dess begränsade räckvidd — det avser ju blott förslagens praktiska livsduglighet — icke bli föremål för någon granskning. Ej heller har den, som bestritt den gustavianska författningstankens värde, redan när den först tar gestalt i positiv rätt, anledning att av dess sista försök till manifestation vänta något gott. Brusewitz' värdering skall här förbli oemotsagd. Av Stavenows domslut om det Engeströmska förslaget skall åter — med hänsyn till dess samband med frågan om den frihetstida författningens utvecklingsmöjligheter — här en revision försökas i hövisk polemik mot vår store 1700-talskännare. Polemiken gäller dock mindre hans analyser än hans värderingar och mindre hans speciella värderingar än hans totalomdöme. Den avser heller icke Stavenow ensam. Hans karakteristik av det Engeströmska förslaget till regeringsform som »ett foster av ofruktbar reaktionär doktrinarism och av impotent politisk tankekraft» gjorde S. J. Boëthius sakligt sett till sin egen i sin uppsats Till frågan om tillkomsten av 1809 års RF, publicerad i denna tidskrift 1911 och polemiskt riktad mot Nils Höjers försök att framställa Hans Järta såsom ännu 1809 levande kvar i den Engeströmska tankevärlden. Den har sedan upprepats undan för undan. Arne Forssell intog i sin gradualavhandling Ministerier och kollegier av 1918 en starkt negativ hållning till von Engeströms förvaltningssystem. Även forskare av en yngre generation, såsom Georg Landberg, ha instämt. Något positivt omdöme ha veter-

ligen inga andra av dem, som haft anledning efter Stavenow taga ställning till von Engeströms författningsprojekt, prövat rättvist fälla om detsamma än P. O. Gränström i Om plenum plenorum av 1916 och Erik Fahlbeck i Riksrättsinstitutet i 1809 års författning av 1924 och då blott för de isolerade områden, som för dem haft betydelse.

Utom von Engeströms förslag skola här till bedömande upptagas de förslag till författningsrevision eller helt ny författning, som härröra från dennes ämbetsbroder i kansliet, den tio år yngre presidentsekreteraren P. O. von Asp. Stavenow, som äran tillkommer att ur arkivens gömmor även ha framdragit von Asps mest aktuellt inriktade författningsprogram, Project till en Förenings- och Säkerhets Act, från samma tid som den ryktbara grundlag, som bär detta namn, har framställt honom som en vacker kontrast till von Engeström. Gentemot denne som representant för »den bittra, oförsonliga, reaktionära adelsfraktionen» framträder von Asp i 1789 års författningskris såsom målsman för en andra grupp av byråkratien, som innerst är djupt rojalistisk och uppriktigt konstitutionell. Ända från början är han varmt fäst vid den författning, Stavenow som bekant kallat vår första konstitutionella, 1772 års RF. Även Georg Landberg använder tillfället att i sin framställning av Makten över utrikespolitiken i sengustaviansk författningsspekulation, publicerad i denna tidskrift 1929, jämföra honom med von Engeström. Medan den senares författningsförslag uti ifrågavarande punkt karakteriseras som stelbent doktrinarism, framställas den förstes ständigt skiftande funderingar i ämnet som uttryck för ett smidigt intellekt. Stavenow och Landberg äro ense om att von Asp är en föregångare till 1809 års män. Särskilt den senare har med styrka urgerat hans roll av förelöpare så väl i förordet till sin edition av von Asps stora författningspolitiska spekulation av 1806 Politisk Dröm som i Riksdagen under den gustavianska tiden, båda av 1932. Överlag framträder i vår författningshistoriska opinion von Engeström som den urbota reaktionären, von Asp som den i ständig utveckling stadde framtidsmannen. Vid ett besvarande av frågan huruvida den förres författningsförslag av 1791 var reaktionärt eller icke blir det naturligt att, så långt

överhuvud några jämförelsepunkter förefinnas, jämföra det så väl med von Asps projekt av 1789 som med hans »tankespel» av 1806.

I.

Det Engeströmska författningsförslaget innebär så till vida en radikal brytning med det gustavianska statsskicket, som en helt ny regeringsform, till vilken en utarbetad lagtext föreligger, skall träda i båda de gustavianska författningslagarnas ställe. Någon grundlag motsvarande Förenings- och Säkerhetsakten har von Engeström tydligen icke tänkt sig. En principiell motsättning ligger fördold redan härutinnan. Regeringsformen var sedan ett par århundraden tillbaka den yttre form, under vilken aristokratien i kamp mot konungamakten sökte reglera den statsrättsliga kompetensen.¹ Om Gustav III 1772 fortskridit i samma bana, som sedan 1719 haft legal karaktär, har han tydligen gjort det som ett medgivande åt dem han störtat från makten. Snart visade det sig, att han icke tänkte sig regeringsformen som den enda eller ens högsta normen för maktregleringen mellan statsorganen utan sökte sig hän till den diffusa, av konkurrerande skrivna och oskrivna rättsregler bestående rättsordning, som präglat 1600-talets statsliv.² Och när tiden 1789 är inne för en radikal författningsrevision, kodifierar han den icke uti en ny regeringsform eller i ett additament till den gamla, uppgjort i analogi med 1660 års additament, utan i ett aktstycke, som visar, att det är helt andra författningshistoriska traditioner han vill fullfölja. Då han i plenum plenorum den 17 februari uppmanar de ofrälse stånden att med honom ingå en »förening, som stadgar vårt och rikets gemensamma väl»,³ har han troligen haft i tankarna de »föreningar», hertig Karl gång efter annan under 1590-talet ingått med Sveriges folk. Och då han kallar det aktstycke, som innehåller de nya författningsbestämmelserna, icke blott förenings- utan ock säkerhetsakt, har han säkert velat anknyta till den »akt om personlig säkerhet och säkerhet om äganderätten»,

¹ Lagerroth, Frihetstidens författning, passim.

² Dens., Konung och adel s. 29 ff.

³ Stavenow, Den gustavianska tiden 1772—1809 s. 177.

varigenom hovpartiet jämte stora grupper av hattpartiet i hans ungdom velat förbättra konungens maktställning.

von Asp har opportunt anpassat sig efter konungen genom att också framställa sitt författningsprojekt i form av en förenings- och säkerhetsakt på precis lika många paragrafer som den officiella, var och en behandlande samma ämne som motsvarande paragrafer i denna och så vitt sakliga differenser tillåta med användande av dess fraseologi. Bättre än i den verkliga antagna förenings- och säkerhetsakten framträda konungen och svenska folkets fullmäktige som förhandlande parter, växlande repliker med varandra — »bekräfta vi, Svea folkets fullmäktige», »vi Svea folkets arvkonung försäkre däremot» — och utskiftande makten mellan sig. Något avgörande skäl att vare sig bakom den ena eller andra föreningen spåra litterära reminiscenser av fördragsteorien förefinnes dock icke.¹ Den konfederativa rättsbildningen hade ju uråldriga anor. Då von Asp hade flera konstitutionella och sociala bestämmelser att komma med än Gustav III, ha vissa hans paragrafer svällt över alla bräddar och givit hans projekt en prägel av oreda och oöverskådlighet. Som lagtext är det Engeströmska förslaget till regeringsform vida att föredraga, om det ock ur formell synpunkt står tillbaka för både äldre och yngre regeringsformer eller förslag till dylika. Att det var den av von Engeström fullföljda och icke den av konungen och von Asp inslagna linjen, på vilken man 1809 skulle gå fram, då det gällde att rättsligt fixera resultatet av en genomkämpad författningskris, behöver knappast sägas.

Sina författningspolitiska spekulationer i Politisk-Dröm har von Asp icke utformat till en författningstext, motsvarande vad vare sig Sverige eller andra länder haft eller hade att uppvisa. Som gemensam rubrik å allt som icke är »förberedelseavhandlingar» eller bihang sätter han »Den egentliga och föreskrivande grundlagen eller samhällscontractet emellan samtliga i landet, folket och konungen, uttryckligen avtalat». Han tycks icke förstå skillnaden mellan samhällsfördrag och härskarfördrag.

Utom en regeringsform synes von Engeström även ha planerat en riksdagsordning att träda i stället för den såsom en grundlag vid det adertonde århundradets slut alldeles omöjliga men dock av

¹ Annorlunda Landberg i förordet till sin edition av Politisk Dröm s. XII.

Gustav III återupplivade riksdagsordningen av 1617. Några tecken till att han även tänkt sig en konungaförsäkran i gammal stil förefinnas däremot icke. Tystnaden är betydelsefull. Frihetstidens konungaförsäkringar hade utom tämligen meningslösa upprepaden av bestämmelser i regeringsformen innehållit den däri icke förekommande bestämmelsen om ständerna såsom maktägande »nu och framdeles» att göra sådana beslut och stadgar om sig och riket som de funno bäst och nyttigast; med dem hade konung efter konung förbundit sig att instämma. Det vore vanskligt i detta fall som andra att draga slutsatser e silentio, därest icke den Engeströmska regeringsformen innehölle bestämmelser, som omöjliggjorde fortvaron av den rättskonstruktion, som ligger bakom anförda stadgande, nämligen att ständerna bevarat den maktställning, de kommit i besittning av genom den gamla konungaättens utslocknande. I RF § 2 förklaras — säkerligen just med den motsatta frihetstida bestämmelsen i tankarna — att ingen stadga må äga kraft av lag, som icke antagits och gillats av både konung och riksdag, och i RF § 35, att intet tillägg till regeringsformen må göras utan konungens och ständernas gemensamma samtycke. En särskild anteckning visar därjämte, att von Engeström, som redigerat sitt förslag närmast efter 1772 års RF, betraktar sin regeringsform — liksom adelsoppositionen överlag gjorde med den förstnämnda — som ett kontrakt mellan konung och folk. von Engeström tager icke blott avstånd från den frihetstida uppfattningen att konungen icke är ledamot av statskroppen och därför icke utan frihetens förlust kan äga del av den lagstiftande makten. Han har t. o. m. för sin nya författnings räkning accepterat den lära om härskarfördraget, som så många av den frihetstida författnings uttolkare förklarat vara omöjlig att å densamma tillämpa. Om någon doktrinär bundenhet vittnar icke denna förändring av rättsuppfattningen. Utan praktisk betydelse blir den icke heller. Det är sant, att konungen med hänsyn till de former, under vilka han har att utöva sin makt, — se härom nedan — icke kan ha mycken glädje av sitt veto vare sig i grundlags- eller lagfrågor. Men för de ingripanden in casu i regeringens maktutövning, som under frihetstiden kommit så mycken oreda åstad, saknas rättsligt fog, sedan ständerna icke längre erkännas som maktägande att göra vad beslut om sig och

riket de vilja och i stället i RF § 4 lagen förklaras förbinda alla så väl högre som lägre i riket ävensom densamma förenar alla rikets inbyggare till ett folk.¹

En helt annan inställning till dessa principfrågor har von Asp. Han lever så gott som helt kvar i den föreställningsvärld, som uppbar valriket och med rätt eller orätt räddats över i arvriket.² Han ogillar bestämmelsen i 1789 års FSA § 8 att i händelse av konungahusets utgång den konung som bliver vald skall inträda i alla de rättigheter, akten tillerkänt Sveriges konung, och förbinda sig till deras iakttagande utan minsta ändring. I stället förklarar han under bestämt bejakande av 1719 års rättskonstruktion, att det förstås av sig själv, att svenska folket i händelse av konungahusets utgång äger fria händer att inom sig överenskomma om den författning, det för samhället nyttigast finner, och att dess antagande blir första villkoret för att den prins, som då blir vald, skall få bestiga tronen. Och icke nog därmed. von Asp, som återupplivar 1604 års bestämmelser om halv och hel myndighet för konung — enligt honom resp. 18 och 21 år —, förklarar — liksom om han velat

¹ I sina »allmänna grunder» har von Engeström närmare utvecklat dessa saker. Efter att ha enligt aristotelisk schablon redogjort för de enkla regeringsätten och deras vanarter övergår han till de sammansatta eller blandade. Det monarkiskt-demokratiska, såsom företrätt i Sverige, intresserar honom mest. »Förblandningen» framträder antingen så att konung och ständer — som utgöras av alle ättefäder som äro besutne män på självägande jord å landet eller äga hus och tomt i städerna — hava var sin röst uti lagstiftningsmål och ingen lag kan stadgas utan bägges förenade samtycke eller ock således att ständerna med bibehållandet av lagstiftande makten överlämnat lagskipningen uti konungens händer efter fastställda lagar. Det senare arrangemanget finner författaren mest överensstämmande med naturlig billighet och rättvisa, men det första är dock det han på trots av frihetstida traditioner själv bestämmer sig för i sitt förslag till regeringsform. Det regleras genom en överenskommelse, av moralisterna kallad pactum, vilken innehålles i regeringslagen eller formen, konungens försäkran att därefter styra riket och folkets ed att vilja lyda konungens bud och befallningar, så länge de därmed överensstämma. »Denna överenskommelse har i sig själv ett lika beslut såsom alla andra föreningar, att då endera delen överträder föreningsreglerna är bolaget brutet.» Kontraktsteorien är i viss mån applicerad på både regeringsform och kungaförsäkran. Tydligt har dock von Engeström icke tänkt sig att den senare skulle innehålla mer än den alltsedan 1779 innehållit, nämligen en allmän försäkran att styra efter gällande lag.

² Till jämförelse hänvisas till min uppsats »Revolution eller rättskontinuitet?» i Scandia 1936.

efteråt legalisera ständernas företag 1594—1672 att i trots av arvet avtvinga ny konung en särskild konungaförsäkran till inskränkande av hans makt — att svenska folket vid kröningsriksdagen äger rätt att genom sina fullmäktige som villkor för hyllning och kungatitels antagande uppställa underskrivandet av en särskild »stadfästelseakt å konungens och folkets gemensamma och inbördes rättigheter å ömse sidor». I nämnda akt kunna de fullmäktige ändra, tillägga, uttyda och rätta vad under förändrade tider och omständigheter kan vara nödigt eller en tilltagande upplysning och andra folkslags efterdömen kunna giva anledning att införa till befrämjande av allmänt och enskilt väl. Vad folkets fullmäktige vid sådana riksmöten besluta i konstitutionsämnen före hyllningen går genast i verkställighet i folkets namn, kommandes regentens vägran att gå med därpå att innebära tronrättighetens avsägande. Ja, von Asp är icke heller främmande för frihetstidens speciella uppfinning: ständer, som förbehållit sig att efter konungs trontillträde honom oåtspord ändra rättsordningen. Visserligen äro för honom lika väl som för von Engeström konung och folkets fullmäktige jämställda vid stiftandet av allmän lag. Grundlag kunna de åter enligt von Asp ändra utan att konungen kan i längden hindra det. Det suspensiva veto, som von Asp i FSA § 6 tillerkänner honom, synes — lagtexten är här oklar — vara avsett att trygga det svenska folket mot förhastade beslut av den riksdag, som fungerar, när förslaget om grundlagsändring först väckes. Fastställer en ny riksdag detsamma, »vägrar konungen ej dess antagande och verkställighet». Om konungen därigenom fått större makt än han hade enligt ingressen till 1720 års RF — ständerna förbehålla sig där att på egen hand förbättra densamma —, så har dock ingen ändring alls ägt rum till hans förmån av 1766 års bestämmelser om grundlagsstiftning.

I Politisk Dröm har von Asp ändrat ståndpunkt. Konungen har nu erhållit absolut veto i grundlagsfrågor.

Till de viktigaste bestämmelserna i den Engeströmska regeringsformen höra de, som återupprätta det 1789 avskaffade riksrådet. I huvudsak återvänder det i sin frihetstida gestalt. Konungen äger enligt RF § 2 liksom enligt 1720 års RF § 13 styra riket med och således icke utan, mindre mot riksens råd. I händelse av »skilj-

aktighet i meningarna» följer konungen pluraliteten; konungens röst räknas åter dubbelt och vid paria vota har han votum decisivum. Dock har konungens röst så till vida vunnit i betydelse som rådsherrarnas antal inskränkts till 12. Om särskilda rådsdivisioner för särskilda ärenden talas icke mera, men vid avgörandet av vad ej är att räkna som »allmänne vårdande mål» — vilka dessa äro angivés genom exemplifiering — räcker det att 8 riksråd äro närvarande, d. v. s. just så många som räknades på en frihetstida rådsdivision. Liksom under frihetstiden äro ämbetsutnämningar undantagna från regeln om regeringsärendenas avgörande genom votering. Dock är konungen, i motsats till vad då var förhållandet, alltid bunden av det förslag på 3 personer, som upprättats av vederbörande myndighet. Föredragningen av förslagen äger rum i konungens kabinett, som icke omtalas i något annat sammanhang, varefter saken tages till rådets protokoll. Fortfarande upprätthålles fiktionen att konungen regerar och riksrådet råder om också i mindre fyndiga vändningar än de, som användas i 1720 års RF § 15. Stundom glömmes von Engeström bort sig och talar om konungen och rådet, ja t. o. m. om regeringen. Utan betydelse blir det dock icke att de, som i de flesta fall faktiskt äro regerande, rättsligen sett blott äro rådgivande. Ansvar ståndas för råd och icke för beslut med påföljd att sådant kan utkrävas även för råd, som ej följts, därför att rådgivarna stannat i minoritet. Protokollet, av von Engeström blott nämnt i förbigående, avger vittnesbörd här- om. Liksom i 1720 års RF § 15 motiveras i RF § 13 konungens skyldighet att följa rådets pluralitet därmed att detta får inför ständerna bära hundhuvudet för eventuellt skadliga råd. Makten blir en konsekvens av ansvaret och icke tvärtom.

Också von Asp återupplivar det tillsammans med konungen voterande riksrådet. Antalet medlemmar av »konungens och rikets råd» har visserligen till tillmötesgående av den anvisning, som låg i 1789 års FSA § 2, reducerats till 6, men samtidigt har konungens votum reducerats till 1. Proportionerna äro således desamma hos von Asp och von Engeström. Anmärkas kan ock, att medan för den senare votering är en generell regel, den enligt den förre blott förekommer i vissa uppräknade fall: sammändragning av trupper under pågående riksmöte, »nya uppkommande, ej i lag avgjorda

lagfrågor», avslutande av förbund med främmande makter, — när konungen är frånvarande från huvudstaden och saken brådskar, kan han avsluta traktat på egen hand, så vida ej ett enhälligt råd gör gensägelser — ärenden rörande krig och fred, uppbärandet av skattemedel, utanordnandet av penningar, upptagandet av lån, pantsättandet av inkomster och överhuvud allt vad »penningverket» angår. Många regeringsärenden blir det tydligen icke som återstå. Till de viktigaste höra ämbetsutnämningar, men dem har också von Engeström undantagit från regeln om omröstning i rådet.

En viktigare eller i varje fall intressantare skillnad mellan von Engeström och von Asp är den, att den förre genomgående förutsätter, att konungen presiderar i rådet, medan den senare öppnar möjlighet för honom att avlämna sitt votum genom högstdensammes »enskilda råd», statsministern för utrikes ärendena. Därmed tager von Asp otvivelaktigt avstånd från frihetstida ordning men samtidigt också från hela det system för regeringsärendenas avgörande, som alltjämt fortbestår såsom en originell svensk institution, det s. k. kollegial- och protokollationssystemet: statschefen fattar sina beslut i kretsen av sina rådgivare efter åhörande av deras till protokoll förda rådslag.¹ von Asps riksråd är typologiskt sett närmast besläktat med det engelska kabinettet, i vilket kungen icke sätter sin fot. Att von Asp knyter ansvar till beslut och icke till råd är likaledes i strid så väl med 1720 års som 1809 års principer. I alla mål, vari omröstning äger rum, äro rådsmedlemmarna, heter det i FSA § 1, ensamma ansvariga för beslutet, under det konungen i händelse av åtal aldrig i någon publik akt kan nämnas såsom därtill vållande. I mål, uti vilka rådets mening allenast inhämtats, äro rådsherrarna från allt laga tilltal frikallade. Det är samma princip, som låg till grund för ansvars utkrävande 1680 av både förmyndarregering och råd: rådslag som sådana äro ansvarsfria och kunna först i och för så vitt de omedelbart bidra till bestämmandet av regeringens vilja föra ansvar med sig.² Icke

¹ Dess egenart brukar särskilt framhållas av norska och danska auktorer. Se Morgenstierne, Lærebok i den norske statsforfatningsret I 122 ff., II 447; Castberg, Norges statsforfatning I 184; Berlin, Den danske statsforfatningsret I 285 f.

² Kjellén, Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia s. 139.

förty fordrar von Asp, att rådsherrarnas tankar i alla mål skola protokollföras och votering, även när konungen ej är skyldig att rätta sig efter den, uppå proposition till ja eller nej anställas. Folkets fullmäktige måste nämligen vid deras nästa sammankomst kunna döma, huruvida de konungen lämnade råd och upplysningar varit med samhällets väl överensstämmande. Och å sin sida måste konungen, när olikhet i meningar yppar sig rörande blomständigheter och särskilda delar av ämnet, lika fullt alltid se rådets allmännaste tankar i huvudsaken, innan han avger sin röst eller tager sitt beslut. En parlamentarisk votering med ja- och nej-röster skall införas i rådet i stället för den kollegiala, som 1720 års RF § 15 förutsatt, till hävande av den eventualitet, sagda paragraf ej tagit med i räkningen, nämligen att mer än två stridiga meningar göra sig gällande. Tydligt räknar von Asp med att riksdagen skall taga ledning av rådsvoteringarna, då den har att avgöra, vilka rådsherrar den vill behålla och vilka icke. Ett juridiskt ansvar är däremot uteslutet i fråga om råd, som icke omedelbart utmynnat i beslut, vare sig därför att konungen gjorts oberoende av all votering eller därför att de vid voteringen stannat i minoritet. Men att en sådan ordning är i strid med bestämmelserna så väl i 1720 års RF § 14 som 1809 års RF § 9, vilka båda var i sin stad göra rådgivarna fullt juridiskt ansvariga för rådslag överlag, behöver icke närmare utvecklas. Särskild erinran kräver endast, att frihetstidens sekreta deputation även granskade de protokoll, som fördes över ärenden, konungen enligt RF § 20 avgjorde själv allenast i närvaro av 2 riksråd, s. k. kabinettsprotokoll.

I Politisk Dröm har von Asp många både reflexioner och bestämmelser om formerna för regeringsbeslutens fattande. Han formligen experimenterar i dessa stycken. Frihetstidens beslutsformer underkastar han en kritik, som snarast får anses som positiv. Styrelsen var så till vida väl inrättad och passande för ett blandat regeringssätt, att den utgjorde ett kollegialsystem vad »uppstaplingen» beträffade. Medelpunkten var det kollegium, som utgjordes av konung och råd. Att låta dem votera tillsammans var icke obilligt men passade bättre i en aristokrati, där en primus inter pares presiderar, än i en monarki. Den, som bure konunganamn, måste finna det gå sin ära för när att bli överröstad. Att rådsherrar finge

protestera mot olagligheter eller vad de ansåge kunna sätta samhället i gungning utgjorde redan det ett starkt återhållande band (s. 17 ff.). Längre fram i boken (s. 30) förklarar han direkt, att det vore försiktigast att icke söka göra ett råds pluralitet bindande i löpande styrelseärenden, alldenstund erfarenheten visat, huruledes regenter satt sig före att slita sådana band, varefter en dylik institutions totala förstöring merendels varit slutliga följden. Föreställningar från en sådan kår skulle däremot, om de gjordes utan tvång, vinna tillbörlig aktning. Det är samma resonemang, som 1809 års konstitutionsutskott för, då det i sitt memorial av den 2 juni söker motivera, att det förpliktar konungen att låta sig upplysas av ett offentligt statsråd men samtidigt låter honom självständigt besluta. De så att säga positiva bestämmelserna i von Asps sista författningsförslag tillerkänna dock icke konungen någon undantagslös rätt att »allena besluta». Frågor rörande medelförvaltningen och möjligen även rörande traktater med utländska makter samt krigsförklaringar skola fortfarande avgöras genom omröstning med dubbelt votum för konungen (s. 107). Konungen presiderar enligt gamla svenska principer själv i rådet såsom det centralkollegium, varifrån all styrelse utgrenar sig, men endast när han själv så vill. Vad han icke vill eller hinner taga befattning med avgöres av rådet »såsom kollektive konungens representant» efter pluralitet och rapporteras till konungen för sanktion.

De Engeströmska riksråden äro ej blott allmänt rådgivande utan ha ock bestämda förvaltningsuppgifter. Om man bortser från frihetstidens kanslipresident och rikskansliråd utgör detta en bestämd förändring av den ordning, som upprättats genom 1720 års RF. De ärevördiga titlarna, som bäras av 5 av de 12 riksråden, riksdrotset, riksamiral, riksmarsk, riksskattmästare och rikskanslär, kunde låta förmoda, att han återvänt till 1634 års ordning med de förvaltande verkens chefer som ledamöter av riksrådet, men så är icke förhållandet. Den uppdelning av centralförvaltningen i regeringsförvaltning och ämbetsförvaltning, som alltsedan 1720 blivit bestående i vårt land, har icke heller von Engeström tänkt häva. Någon ministeriell ställning intaga de uppräknade höga ämbetsmännen icke. Visserligen ha de i var sin stad överinseende över rättegångsväsen, krigsmakten till sjöss och till lands, kammar-

verk med nedan angivet viktigt undantag jämte bergverk, handel och manufakturer samt utrikesförvaltning jämte den andliga odlingen och postverket, men denna plikt medför icke någon beslutanderätt. Besluten fattas av konungen i rådet på ovan angivet sätt och expedieras i konungens namn. Den angivna fördelningen av ärendena mellan riksämbetsmännen har sin främsta betydelse som gränsreglering mellan kansliets expeditioner eller, som von Engeström också kallar dem, departement. Riksämbetsmännen äro departementschefer. Som sådana kontrasignera de de kungliga expeditionerna och bära i kraft av den skyldighet, som överhuvud åvilar riksråd att tillse det intet förehaves, som strider emot regeringsform och annan lag, närmaste ansvaret inför riksdagen för att ingen olaglig expedition utfärdas. Den ämbetsman, som verkställer befallningar, som icke äro kontrasignerade, är förfallen till dödsstraff. Ehuru i likhet med Karl XII:s ombudsråd och moderna departementschefer förenande rådgivarställning med chefskap för avdelningar av k. m:ts kansli äro dock de Engeströmska riksämbetsmännen icke med dessa ämbetsmän fullt jämförliga. Föredragningen inför konungen i rådet synes nämligen icke åvila dem utan de alltjämt bibehålla statssekreterarna, som också de kontrasignera expeditionerna. Förklaringen till dubbleringen torde vara att söka i sociala förhållanden: de lågättade statssekreterarna skola icke erhålla medlemskap i rådet och få finna sig i ett sorts förmynderskap av de rådsherrar, som fått förvaltningsärendena uppdelade mellan sig.

I förhållande till frihetstida ordning, som i förvaltningsorganisatoriskt avseende kännetecknades av en besvärande stagnation, betecknar von Engeströms arrangemang ett avsevärt framsteg. Man torde kunna säga, att han hunnit fram till samma ståndpunkt, som af Håkansson i sitt bekanta förslag till regeringsform, ja, som vi skola se, därutöver. Mot von Engeströms 5 ovannämnda riksämbetsmän svara af Håkanssons 5, i spetsen för var sin förvaltningsgren ställda statsministrar, sekunderade av föredragande statssekreterare. Dennes 7 statsråd svara mot de 6 riksråd, von Engeström tänkt sig såsom i normala fall allmänt rådgivande och i händelse av förfall för riksämbetsmännen såsom dessas vikarier, samt rikslantmarskalken — om dennes uppgifter se nedan —, som af Håkansson icke hade

någon användning för eller ansåg ersatt av hovkanslern. Håkanssonskas förslaget har på denna punkt blivit utsatt för en omild samtida kritik av kanslirådet Bergstedt — huvudsakligen ur sociala synpunkter.¹ Det har emellertid också av historiker, bl. a. av Clason, prisats på bekostnad av 1809 års RF, som förklarats i förvaltningsorganisatoriskt avseende stå tillbaka för förarbetet.² Omdömet har säkert fog för sig. Det kan då vara så mycket skäligare att von Engeström också får sitt erkännande för framsynt reformnit, som hans organisation otvivelaktigt kommer vår moderna departementsstyrelse närmare än af Håkanssonskas. Enligt den senares förslag äro statsministrarna nämligen icke chefer för expeditioner av k. m:ts kansli. Stavenow kallar ock von Engeströms bestämmelser om rådets sammansättning för »ett ganska märkligt nydaningsförsök».

Då de Engeströmska riksråden, i den utsträckning de ha en bestämd kontakt med förvaltningen, äro att betrakta icke som ministrar utan som chefer för var sin avdelning av k. m:ts kansli, kunna de rimligtvis icke, såsom Forssell synes önska, »reglerande ingripa i kollegiernas verksamhet» till tryggande av att regeringsbesluten bli verkställda, än mindre ersätta ämbetsmän, som synas dem otjänliga, med andra. Alla regeringsbeslut fattas av konungen i rådet, även de som äro konsekvenser av däri förut fattade beslut, och från sina ämbeten kunna ämbetsmännen varaktigt skiljas blott efter rannsaking och dom. Frånvaron av ministerstyrelse får som konsekvens självständiga ämbetsverk. I gengäld slippa riksråden liksom enligt frihetstidens regeringsformer från ansvar, därest verkställigheten, av goda rådslag icke ernår sitt åsyftade ändamål igenom dens förvållande, vilken det ålegat att dem utföra och förrätta. Över en sådan »administrativ konservatism» kan det dock vara vanskligt att avkunna en förkastelse. von Engeströms förvaltningstyp är den ännu i dag, trots mot densamma tid efter annan riktade attacker, bestående. Fortfarande är den svenska förvaltningen icke blott, såsom redan nämnts, i allt väsentligt fördelad på en regeringsförvaltning och en styrelseförvaltning, medan mellan dem allenast existerar en förkrympt ministerstyrelse. Fortfarande

¹ A. Forssell, Ståndsstriden inom centralförvaltningen, Hist. Tidskr. 1911 passim.

² Clason, Sveriges historia 1809—1859 s. 121.

ha de centrala verken »sina generellt och varaktigt bestämda ämbetsåligganden, i vilka det sällan ingripes uppifrån genom anvisningar». Ministern kan ej göra det på egen hand. Hans makt består allenast däri, att han kan utverka ett k. m:ts beslut.¹

Forssell synes också förebrå von Engeström att han icke accepterat den av Gustav III 1789 inrättade »rikets ärendens allmänna beredning». Beredningen tycks denne i stället ha velat överlämna åt kollegierna. Häremot må invändas, att det ju varit egendomligt, om den, som velat återuppliva riksrådet, samtidigt velat behålla en institution, som var avsedd att delvis ersätta detsamma. Det må också framhållas, att när 1840 den departementalstyrelse infördes, som von Engeströms organisation förebådar, nämnda beredning avskaffades. Sedan dess har vår regeringsform icke mera att förmäla om regeringsärendenas beredning än vad som innehålles i § 10: innan ärendena i statsrådet föredragas skola de genom nödiga upplysningars inhämtande från vederbörande ämbetsverk av den föredragande beredas. En sådan korrespondens har rimligtvis von Engeström tänkt på, då han antecknat om kollegierna att de voro beredningar. Rimligtvis skulle ock de ämbetsmän, som hade att föredraga ärendena i riksrådet, penetrera desamma, innan föredragningen ägde rum. Någon beredning därutöver har von Engeström ej tänkt på. För en förhandsinformation av kungens samtliga rådgivare av det slag, den 1816 inrättade statsrådsberedningen var avsedd att skapa, fanns ingen rasion d'être, så länge regeringsärendena icke blott faktiskt diskuterades i rådet utan också där genom votering avgjordes. Så länge rådgivarna fingo öppet överrösta kungen, var det onödigt att de dessförinnan »bildade pluraliteter» mot honom. Det Engeströmska riksrådet var avsett att bli och skulle också ha blivit rikets verkliga, ej blott dess officiella regering.

Alla von Asps riksråd ha fått ordinarie, inga blott vikariatsuppgifter. Det har låtit sig göra, då de — ovannämnde utrikesstatsminister, kungens personlige minister, innesluten — icke äro flera än 7. Siffran var satt så låg med hänsyn till den allmänna beredning, von Asp accepterat men i sin ordning velat begränsa till medlems-

¹ Herlitz, Karakteristiska drag i svensk offentlig rätt, denna tidskrift 1930 s. 300.

antalet därför att ärendena, innan de komme till tronen, vore så väl utarbetade av kollegierna. Första platsen bland vad man skulle vilja kalla de offentliga rådgivarna intager den mot riksdrotsen svarande förste domaren, vars ställning som chef för rättsväsendet synes framgå av namnet. Om övriga 5 »rådsställen» heter det, att de äga vart och ett dess särskilda föremål att i synnerhet upplysa: 1) lagskipningen 2) krigsmakten till lands 3) krigsmakten till sjöss 4) handeln, kameral- och penningverket 5) utländska angelägenheterna. På så sätt få emellertid lagskipning och utrikesförvaltning vardera 2 chefer, vad knappast kan ha varit von Asps allvarliga mening. Räknar man med att han gjort sig skyldig till ett förbi-seende, stannar ock hans förslag inför förvaltningens uppdelning på 5 avdelningar i överensstämmelse med förnämlig 1600-talstradition. von Asps förvaltningschefer intaga dock en mycket mer obestämd ställning än von Engeströms. Ingenstädes utsäges, att de skola vara chefer för expeditioner inom k. m:ts kansli. Statssekreterarna förutsättas icke blott föredraga ärendena utan skola också kontrasignera expeditionerna. — tydligen ensamma —, därest icke plikten åvilar revisions- eller expeditionssekreterare. Medan den oförtydbara konsekvensen av bestämmelserna i von Engeströms regeringsform är, att kontrasignation måste vägras, om expeditionen är lagstridig — till vad ovan anförts kan läggas bestämmelsen i RF § 4 att ingen straffas för olydnad, som vägrar efterkomma befallningar, som strida mot regeringsformens bokstavliga innehåll — är kontrasignationsvägran av von Asp stipulerad blott i vissa bestämt angivna fall. I vanliga fall av lagbrott få statssekreterarna inskränka sig till att som statsråden i 1809 års RF § 9 »till protokollet bilägga deras erinringar». Redan hos von Asp av 1789 framträda de bekymmer för en obstinat statssekreterares löneförhållanden, som skulle föranleda en så olycklig utformning av 1809 års RF § 38 in fine.¹ Som en föregångsman till 1809 års riksfäder framstår han också därutinnan att de två råd, han satt högst i rang, återkomma i 1809 års RF § 34 såsom innehavare av rikets främsta värdigheter; högste domaren kallas dock där justitiestatsminister. Ensamma av de Håkanssonska 5 statsministrarna ha de räddats undan till den definitiva lagtexten.

¹ Se Kjellén, Döda bokstäver i Sveriges gällande regeringsform, denna tidskr. 1902 s. 183 f.

RF § 11 ställer utrikesstatsministern konungens hjärta nästan lika nära, som von Asp ställt honom. Otivelaktigt står dennes förslag i de stycken här avhandlas närmare 1809 års RF än von Engeströms, men därmed är ju på intet vis sagt, att det skulle varit mindre livsdugligt än von Asps.

Vad von Asp i Politisk Dröm har att anföra om rådets sammansättning och expeditionernas organisation (s. 108 ff.) för honom icke närmare 1840 års arrangemang utan tvärtom. Det kan här förbigås.¹ Statssekreterarna äro nu ovillkorligen förpliktade att kontrasignera även vad de till protokollet förklarat vara lagstridigt (s. 106). Det förstås av sig självt, att en statssekreterare, när han nödgats till något sådant, lämnar sin plats. Hans sak undersökes av samma domstol som den, inför vilken rådsledamöterna stå till ansvar (se nedan). Tills utslag fallit bibehåller han sin lön. Till jämförelse hänvisas än en gång till RF § 38 in fine. Den lösning av kontrasignationsproblemet man där stannat inför återgår som bekant närmast till en av kanslirådet Bergstedt, von Asps frände, strax före den nya författningens tillkomst nedskreven kritik av det Håkanssonska förslaget.²

Det av von Engeström återupprättade riksrådet skall också i enlighet med gammal ordning fungera som kunglig justitierevision eller — för att använda terminologien i RF § 13 — konungens högsta nämnd. Den av Gustav III 1789 upprättade högsta domstolen sättes å sido. Att detta var ett reaktionärt steg är odisputabelt. Riksrådets olämplighet som högsta domstol hade under frihetstiden blivit allt mer uppenbar, ju mer det parlamentariserats. Förslag hade också framställts att inrätta en särskild högsta domstol i det närmaste oberoende av rådet.³ Då von Engeström, som vi skola se, lägger dess rekrytering helt i riksdagens hand, kunde man tycka, att han bort acceptera en reform, som redan under frihetstiden gång efter annan påyrkats. Hans uraktlåtenhet kan, såsom Stavenow också gör, blott psykologiskt förklaras. Det var icke lätt att medgiva det förnuftiga i en institution, som tillkommit

¹ Se Henrik Olssons kritik i Ministerstyrelse- och kollegialprinciperna i svensk reformdiskussion 1812—40 s. 59.

² Se Forssell i Hist. Tidskr. 1911 s. 101.

³ Stavenow, Ett förslag från frihetstiden om inrättande av en särskild högsta domstol, Hist. Tidskr. 1890 s. 137 ff.

i samband med rådets totala avskaffande och drogs med den organisatoriska bristen, att dess medlemmar, ehuru domare, tillsattes på förordnande:

von Asp åter accepterar Gustav III:s högsta domstol. Sambandet mellan denna och rådet släpper han dock icke helt. Intet hinder finns för att riksens råd äro ledamöter därav, blott de äro lagfarne. Och ovannämnde högste domare, riksrådets främste ledamot, är självskriven ledamot. Så blev som bekant också förhållandet med justitiestatsministern enligt 1809 års RF § 5. I samband därmed må erinras om justitieråds ledamotskap av justitiekonselj enligt RF § 26. Båda förbindelserna äro nu hävda. Att de existerat långt in på det nya statskicketens tid må tjäna von Engeström till någon ursäkt för att han låtit de båda institutionerna sammanfalla. Och högsta domstolens tillsättning genom riksdagen är icke en större orimlighet än att von Asp ännu 1806 till en del tagit den för god. I Politisk Dröm räknas med alternativet att högsta domstolen tillsattes vid riksdagarna under parlamentarisk medverkan (s. 130 f).

Tillsättningen av riksråd har, såsom redan nämnts, von Engeström helt lagt i riksdagens hand. Den väljer dem vid sina allmänna sammankomster bland infödda svenska män, som konung och rike med huldhet, trohet och manskap förbundna äro samt medelst trogen flerårig tjänst, om de ock, då val skall förrättas, äro tjänstlöse, ådagalagt sin skicklighet och förvärvat sig svenska folkets förtroende. Sina ämbeten bestrida de allenast 3 år eller tills ny riksdag sammanträder, då åter nytt val anställes, varigenom antingen desamma bibehållas eller helt och hållet eller till någon del ombytas. De som avgå återinträda i sina förra beställningar eller erhålla, om de hellre så önska, en pension svarande mot lönen för den tjänst de skulle återtagit. Det är frihetstidens parlamentariska princip för rådsrekryteringen, som återvänt, nu befriad från de föroreningar av densamma, som även under detta tidevarv förefunnits och förebyggt full konsekvens i tillämpningen. Konungens medverkan i form av rätt att välja inom ett av riksdagen upprättat förslag, redan under frihetstiden reducerad till ett minimum, har helt eliminerats. Mera betyder, att rådsherrarna upphört att som andra ämbetsmän vara oavsättliga och i stället utses från riksmöte till riksmöte med möjlighet för uppdragsgivaren att förnya

mandatet eller ej allteftersom han finner för gott. Endast så till vida uppträder den byråkratiska principen ännu i konkurrens med förtroendeprincipen, som riksdagen vid sitt val har att även taga hänsyn till ådagalagd skicklighet, men då vid befordran till riksråd icke behöva följas vanliga befordringsregler, allraminst anciennitetsprincipen, äro däremot inga invändningar att göra ur parlamentarisk synpunkt. Att inga andra än ämbetsmän förutsättas komma att axla rådspurpurn är knappast i överensstämmelse med det Engeströmska förslagets grundsatser i övrigt. Med hänsyn till den praktiska betydelse detta kunde ha fått förtjänar att här nämnas, att av Karl Johanstiden 44 statsråd blott 2 före utnämningen varit utan ämbete.¹

Därför att underlåtenhet att omvälja redan fungerande riksråd blir den normala formen, under vilken riksdag utkräver ansvar av desamma, upphöra de rimligtvis icke att även vara juridiskt ansvariga. Deras ansvarighet för lagbrott har gång efter annan redan omtalats. Den utkräves dock icke längre såsom ännu under frihetstiden av riksdagen själv eller någon delegation därav, som tillika är anklagare och domare. von Engeström har tillgodosett det krav på en av riksdagen oberoende domstol för statsbrott, som under slutet av frihetstiden tagit sig uttryck i upprepade förslag om en särskild riksrätt och i 1772 års RF § 16 satt en legal frukt. Skulle emot förmodan hända, heter det i § 16 av Engeströmska regeringsformen, att någon av hög börd eller någon av rikets råd och högsta ämbetsmän eller ett helt kollegium sig så försåge, att det anginge konungens höghet, rådets anseende, svenska folkets rätt eller rikets självständighet och majestät, då må en rikets rätt sättas av oväldiga domare, igenom lottning uttagna av alla de kollegier, som ingen del i brottet äga, 4 ledamöter av vardera, och före den äldste ordet. Justitiekanslern vare aktör och en expeditiönssekreterare i revisionen före protokollet. Domstolen äger, sedan rannsaking är gjord, att avkunna domen för öppna dörrar, vilken dom utan ändring går i verkställighet. Till skillnad från den gustavianska riksrätten — särskilt efter det 1789 års statsvälkning vidgat kretsen av förtroendeämbetsmän — är den Engeströmska själv-

¹ De nordiska ländernas statsråd, Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala IV s. 22.

ständig även gentemot konungen. »Överhuvud måste det vitsordet givas von Engeströms förslag till riksrikt», skriver Erik Fahlbeck, »att detsamma åsyftat och även realiserat ett av de viktigaste kraven å en utomordentlig statsdomstol, nämligen oberoendet av obehörigt sidoinflytande». Stavenow åter underlåter att i detta sammanhang göra von Engeström sin honnör. Som en brist i von Engeströms förslag måste dock anses, att det intet nämner om statsprocessens anhängiggörande. Man skulle ju gärna tänka sig att beslut om åtals väckande skulle utgå från det utskott, som har att granska riksrådsprotokollen. Men om protokollsgranskningen, ett för frihetstidens och 1809 års författningar lika centralt institut, nämner von Engeström intet direkt.

Genom sist refererade bestämmelser har von Engeström nått fram till en distinktion, som frihetstiden aldrig hann göra, nämligen den mellan politiskt och juridiskt rådsansvar. Man skulle, om hans förslag blivit lag, sluppit döma riksråd, som icke längre hade en partimajoritet att stödja sig på och därför måste anses ha förverkat riksdagens förtroende, som förbrytare från sina ämbeten. Man skulle också haft garanti för att, därest verkliga ämbetsfel av rådsherrarna blivit begångna, de blivit avdömda med iakttagande av full opartiskhet. Var och en som genom inlevelse lärt känna den vantrevnad, den nervositet, den kränkning av rättsbegreppen, varmed ett ministerskifte, för oss en synnerligen smärtfri procedur, under frihetstiden var beledsagat, kan icke underlåta att draga en suck av lättnad vid tanken på att grunden till så många onda ting skulle avlägsnats och måste lägga hand på sig för att ej göra sig skyldig till hyperboler, då det gäller att angiva reformens betydelse. Partiskiftena skulle i stället för att få karaktären av smärre, med skräck emotsedda revolutioner fått den rytm, som är livets egen, partihatet skulle utsläckts, flykten från det parlamentariska livet skulle hejdats och rådsämbetet åter blivit ett föremål för den politiska ärelystnaden. Därmed skulle också regeringsmakten stärkts. Stavenow kan icke heller underlåta att erkänna fördelarna av den föreslagna reformen. Man skulle dock väntat, att han gjort det kraftigare.

Också von Asp står på frihetstida grund i fråga om riksråds till- och avsättning. Hos honom — egendomligt nog ej hos von

Engeström — återkommer det gångna tidevarvets kanske populäraste politiska slagord, i det riksråden förklaras vara »som folkets fullmäktige att anse till bevakande av dess rätt och samhällets väl emellan riksdagarna». Men lika väl som han låter konungen få sitt, då det gäller rådens titulatur — de kallas som vi sett konungens och rikets råd — kompromissar han med honom i fråga om deras tillsättning. Också till kravet på speciell sakkunskap tages mer hänsyn än hos von Engeström. Att kungen fritt väljer och tydligen även entledigar utrikes statsministern följer av vad redan sagts. Högste domaren utses av konungen inom ett av samtliga hovrätter upprättat förslag förmodligen på 3 personer. Till övriga rådsämbeten upprättar riksdagen lika många särskilda förslag, som platser äro, att besätta, med underförstådd skyldighet att presentera dem samtidigt för monarken. Utnämningen gäller från riksmöte till riksmöte. Avgående riksråd kan uppföras igen på förslag med undantag för den i rådet till tjänsten äldste som automatiskt utgår. Mellan dem, som samtidigt inträda i rådet, bestämes genom lottning, vem som skall anses som den främste och därmed till tjänsten äldste. Det är frihetstiden i äldre och mera rå form som återvänder. Riksdagen har ingen säkerhet för att den får in just den i rådet, som den helst önskar. Och då det gäller att bli kvitt riksråd, som förlorat riksdagens förtroende, är det den utgående frihetstidens ännu något ofullgångna tankar på ambulatoriska rådstjänster som gå igen.¹ Riksdagen har ingen möjlighet att behålla en partiledare som regeringsmedlem, så länge han överhuvud fortsätter att åtnjuta dess förtroende. Otivelaktigt äro von Engeströms linjer renare, hans parlamentarism klarare fattad. Det betyder då mindre att von Asp även räknar med att icke ämbetsmän insättas i rådet.

Det juridiska ansvar, riksråden enligt von Asp äro underkastade, synes han närmare än von Engeström anknyta till frihetstida statsrätt. Medan den senare låter dem i enlighet med vad som stipulerats i både 1634 års och 1772 års regeringsformer dela öde med kungliga personer och rikskollegier, samordnar den förre dem i det avseende det här gäller med ledamöterna i högsta domstolen, som nyss varit ett med rådkammaren, och de till dessa båda insti-

¹ Lagerroth, Frihetstidens författning s. 680.

tutioner nära anknutna stats-, revisions- och expeditionssekretärerna jämte den allmänna huvudsakligen av statssekreterare bestående allmänna beredning, med vilken han vill berika den svenska förvaltningsorganisationen. Denna omständighet jämte det förhållandet att alla fel, som begåtts före det närmast föregående riksmötets början, skola — liksom förhållandet var under frihetstiden¹ — anses som preskriberade tyckes antyda, att han tänkt sig ansvarets utkrävande knutet till en av något riksdagsutskott företagen protokollgranskning. Utstakandet av sättet, på vilket nämnda ämbetsmän skola kallas till ansvar, förklarar han emellertid skola bli ett särskilt ämne för övervägande mellan kungen och svenska folkets fullmäktige. Våd han sagt är dock tillräckligt för att visa att han haft mera sinne för den frihetstida uppfinning protokollgranskningen utgör än von Engeström och kan ha bidragit till att tanken på densamma bevarats genom det konstitutionella armodets år fram till 1809.

En annan ställning intaga riksråden i Politisk Dröm: Visserligen sägas de ha sin raison d'être som samhällsinrättningens beständige väktare, därtill insatta för det att folkets representanter icke alltid kunna vara församlade (s. 102). Visserligen förklaras de på en gång vara »ämbetsmän vid utövande myndigheten och folkets fullmäktige» (s. 128). Visserligen förklaras frihetstidens form för rådstillsättningar ha haft alla förutsättningar att bli »svenska allmänheten behaglig», blott det ej varit utsatt i grundlagen att endast frälsemän kunde föreslås till rådsherrar (s. 18). Men samtidigt påstås det tjäna till intet att utstaka rådets ansvar i andra fall än då någon tillstyrkt något olagligt eller försummat att däremot göra påminnelser. Folkets deputerade ha då att anhängiggöra saken inför en vederbörligen inrättad särskild domstol för statsbrott, varvid en för tillfället utsedd aktor för samhällets talan (s. 105). Dock kan sådant ej ske utan att »överdomaresamfundet» genom omröstningspluralitet därtill givit sitt samtycke. Till grund för ansvarets utkrävande måste alltid ligga läsningen av rådsprotokollen. Rådsledamöters ansvarighet ävensom all annan ämbetsmannaresponsabilitet vore, heter det (s. 105), utan protokoll vid överläggningarna detsamma som ingen ansvarighet. Av samma

¹ Lagerroth, Frihetstidens maktägande ständer II 202, 210.

skäl, som domare voro oavsättliga intill dess de lagligen blivit överbevisade om fel i tjänsten, borde rådsledamöterna sättas i sådan belägenhet antingen för livstid eller för en utsatt något lång epok, i händelse ambulatoriska systemet härtill lämpades. På det anledning icke måtte finnas att säga, att det monarkiska i regeringssättet endast bestode i namnet, borde dock konungen äga rätt att till- och avsätta statsministern för utrikesärenden¹ — således samme funktionär som 1789 presenterades som kungens personlige minister — och statssekreterarna. Ifall ambulatorisk rådsregering ej genomförts, borde det bero av konungen att, när rådgivarna vissa år suttit i rådkammaren, giva dem avsked med pension. Självmant skulle de också få gå, när de bleve inemot de sjuttio. Därjämte skulle kungen få överflytta rådgivare han ej kunde samarbeta med till chefsposter inom förvaltningen. Ingen vare sig tvungen eller frivillig flyttning från rådkammaren finge dock gå i verkställighet, innan representationen vore församlad (s. 107). Vakansens fyllande tillgår så (s. 128 ff.), att en konklav, bestående dels av parlamentariker — talmännen samt av de äldres kammare särskilt utsedda ledamöter — dels av de i tjänsten kvarstående rådsledamöterna, uppsätter ett förslag på tre ledamöter, av vilka konungen utser en. Om tillsättningen av statsministern för lagärenden finnas särskilda stadganden, påminnande om von Asps förslag från 1789.

Vill man verkligen ha ett skolexempel på vad reaktion och byråkratism vill säga, så har man det i nämnda bestämmelser. von Asp vrider utvecklingen tillbaka till begynnelsen av frihetstiden, då rådet var icke blott rättsligt utan också faktiskt oavsättligt. Han har icke som von Engeström förstått att lära av de olyckor, som blevo följden, då det av ett politiskt misstag gjordes ett juridiskt brott, och skilja mellan politiskt och juridiskt ansvar. Det ambulatoriska system, som han presenterar 1789, har han 1806 ytterligare förgrovat. Det tycks vara meningen att rådsherrarna enligt det samma skola få sig vissa bestämda år anvisade för att i tur och ord-

¹ Till bevis å huru litet von Asp genomtänkt sitt eget förslag må nämnas, att han egentligen gör undantag för statsministrar överlag utom statsministern för lagärendena. Inom rådkammaren, sådan von Asp vill ha den, finnas emellertid icke flera statsministrar än nämnda två.

ning kunna njuta av rådsämbetets agremanger. Också talar han om »rotation» i rådet (s. 79). För övrigt synes det blott vara ett alternativ. Helst böra rådsledamöterna få sitta till döddagar. Rimligen kan representationens medverkan för vakansernas fyllande icke ofta behöva tagas i anspråk. Man förstår icke heller, vad den har att skaffa med sådana rådsherrar som von Asp vill ha. För hans regeringssystem passar verkligen den beteckning, man velat åsätta det frihetstida: byråkratisk parlamentarism,¹ och den gör så därför att den innebär en *contradictio in adjecto*. von Asps förslag är i detta stycke sämre än en utopi. Det är ett meningslöst *mixtum compositum*. Om beteckningen passar för det frihetstida regeringssystemet, är det endast så till vida som detta bar på en logisk motsägelse: å ena sidan voro riksråden óavsättliga ämbetsmän, å den andra ständernas fullmäktige. von Engeström såg motsägelsen och avlägsnade den genom att utan att använda termen göra riksråden till riksdagens fullmäktige allenast. Byråkratismen är avlägsnad från hans regeringssystem. von Asp, som jämt rör sig med termen »fölkets fullmäktige», söker åter förena rådsledamöternas parlamentariska position med den byråkratiska på ett sätt som icke hedrar hans politiska begåvning. Rimligtvis kunde de ej på en gång vara pådadera. 1809 års män ville icke ha dem till någotdera. Konungen kunde fritt till- och avsätta dem. Faktiskt kommo dock i stor utsträckning de byråkratiska synpunkterna att bestämma åtminstone — och det är den som här är i fråga — deras avgång. Statsråden stannade i tjänsten under årtal, ja årtionden. Att de avgingo berodde ofta på att de dogo eller icke orkade tjäna längre. För den, som lämnade statsrådet vid fulla krafter, fanns gärna en god reträttplats i beredskap.² Utan framtidstankar var således von Asp icke i dessa stycken. Men likafullt måste hans förslag karakteriseras som reaktionärt. Karl Johanstiden är i många avseenden just vad man med orätt ansett frihetstiden vara, en byråkratismens tidsålder.³

¹ G. Andrén, Regeringsmakt och parlamentarism, denna tidskr. 1930 s. 464.

² Se G. Heckscher, Konung och statsråd ss. 114—120.

³ Jfr Pontus Fahlbeck, Regeringsformen 1809—1909, ett författningsjubileum, denna tidskrift 1909 s. 150.

II.

Det är nu tid att närmare granska maktindelningen, sådan den utgestaltats i det Engeströmska författningsförslaget. Endast sporadiskt har den framskymtat, i det föregående.

I stort sett är det konungen, som utser innehavare av tjänsterna i riket. Undantagna äro å ena sidan rådsämbetena, som ju numera helt skola besättas av riksdagen, å den andra vissa mindre sysslor, som förut icke varit med kunglig fullmakt försedda. Dessa tillsättas av resp. kollegier och överstar. Dock är kungen, som vi sett, bunden av de förslag på 3 personer, resp. myndighet upprättat. Avsätta dem han utsett kan han icke. RF § 3, som liksom § 2 i 1719, 1720 och 1772 års regeringsformer upptagit landslagens märgfulla bestämmelser till skydd för den enskilde, medborgarens integritet, innehåller i enlighet med en vid 1786 års riksdag genomdriven grundlagsförklaring ett förbud för konungen att avhända någon dess lagligen förvärvade tjänst och ämbete utan han lagligen förvunnen och dömd är. von Engeström känner icke som 1772 års RF § 31 och ännu nyssnämnda förklaring några förtroendetjänster, som konungen får fritt till- och avsätta. Än mindre har han velat med 1789 års FSA acceptera ämbetsmäns avsättlighet som en generell princip. Förtroendepincipen har av honom blott genomförts för riksrådets vidkommande. Övriga högre ämbeten: militära chefsposter t. o. m. överstelöjtnant, presidents-, landshövdinge- och justitiekanslarsämbeten avgränsas blott på så sätt, att förslag till deras besättande upprättas av rådet självt. Mot den bestämmelse i 1789 års FSA, som lämnat åt konungen att på sätt honom nyttigast syntes, sköta riksvårdande ärenden, reagerar von Engeström genom att i sin regeringsform igen inrymma bestämmelser om så väl rikskollegiernas som lantregeringens organisation. Sveriges beundrade förvaltningsformer få icke godtyckligt spolieras av regeringen, huru den än blir sammansatt.

Mot »den byråkratiens oavhängighet av regeringen», som skulle blivit följderna av sist refererade bestämmelser, har Stavenow med bestämdhet reagerat. Regeringen skulle därigenom blivit »på ett egendomligt sätt lamslagen». Icke mindre starkt beklagar S. J. Boëthius, att »förvaltningen, all regeringsmakts verktyg, tillförsäk-

rats en så gott som oberoende ställning till sin handhavare». Med frångående av »ett av förenings- och säkerhetsaktens verkligt fruktbara uppslag» skulle regeringens händer åter bindas med avseende på ämbetsverkens organisation. Säkerligen ha de båda forskarna ansett sig med så mycket större trygghet kunna taga parti för förenings- och säkerhetsakten i dessa stycken, som 1809 års riksfäder gjort sammalunda. Konstitutionsutskottet av 1809 förklarar i sitt berömda memorial av den 2 juni, att ibland de första villkoren för en styrelses förmåga att verka kraftfullt vore makten att kunna tillsätta och avsätta de ämbetsmän, som i styrelsens verksamhet förnämligast böra deltaga. I överensstämmelse därmed göra de konstituerande ständerna ungefär de ämbeten till förtroendetjänster, till vilka Gustav III till sist begränsat avsättningsprincipens tillämpning. Samtidigt underlåta de att i regeringsformen ånyo upptaga några bestämmelser om ämbetsverkens organisation.

I ljust av den författningsutveckling, som ägt rum i Sverige efter 1809 och särskilt i vårt århundrade efter genombrottet av en ny parlamentarism, är det dock svårt att tillmäta Stavenows och Boëthius' invändningar någon större betydelse. Det är en känd sak att förtroendeämbetsmännen de facto sitta lika säkert på sina poster som andra ämbetsmän. En nytillträdande regering skaffar sig icke nya verktyg för sin maktutövning genom ombyte å de högre administrativa chefsposterna utan söker samarbete med samma stab av tjänare, som dess företrädare begagnat. Inga ämbeten utöver statsrådsämbetena ha blivit ministeriella, ej ens de 1920 inrättade statssekreteraretjänsterna. Och litet var torde vi väl anse denna »byråkratiens oavhängighet av regeringen» som en lycka. Vi kunna med ett visst jämnmod finna oss tillrätta med ganska täta ministärskiften, ty förvaltningen svarar i alla fall för kontinuiteten. Den frihet, regeringen har vis å vis förvaltningens spetsar, avser på sin höjd tillsättningen, men dennas politisering torde få anse vara av godo. Den som det gör må besinna sig på att för en sådan öppnade även den Engeströmska regeringsformen möjligheter genom att lämna förslagens upprättande åt ett parlamentariserat råd. Större fog än Stavenows och Boëthius' uttalade farhågor för en alltför stark byråkrati har därför den förres miss-tankar att parlamentariska partisynpunkter skulle ha kunnat göra

sig breda i den högre administrationens sammansättning. Däremot kan även bekymret över att konungen skulle förlorat sin fria administrativa lagstiftningsrätt, därest det Engeströmska förslaget blivit lag, anses som otidsenligt. Riksdagen har nämligen genom att i minsta detalj fastställa villkoren för sina anslag till ämbetsverken — till och med instruktionerna för dessa ha i viss mån ingått i villkoren — i vår tid ånyo skaffat sig makten över förvaltningens organisation. Utan att grundlagfästa densamma — det är för övrigt ovisst, huru långt von Engeström i det fallet tänkt gå — har den tagit en sen men grundlig revansch för 1789.¹

Den, som menar, att von Engeström, när det gäller ämbetsmännens ställning, är inne på villovägar, bör besinna sig på att han i ty fall befinner sig i von Asps erkänt goda sällskap. Också denne fordrar, att ämbetsmännen överlag först efter laga rannsaking och dom skola kunna skiljas från sina ämbeten. Också han vill »bibehålla alla rikets kollegier och låta alla ärenden gå deras föreskrivna gång». Om han också icke på samma sätt som von Engeström binder konungen vid förslagen, så är dock hans intresse för befordringsnormerna mycket större än dennes, och han faller därvid till och med tillbaka på 1756 års tjänstebetänkande, vars olyckliga anciennitetsprincip von Engeström ej med ett ord antyder sig vilja återuppliva. Stavenow undgår heller icke att frapperas av von Asps »starkt konservativa och byråkratiska tendens». Då hans regering i huvudsak är tillsatt efter och även arbetar enligt samma regler som von Engeströms, bör den rimligen också bli föremål för nyss refererade kritik.

von Asps byråkratism har icke mildrats i Politisk Dröm. För befordrings-, rangordnings- och placeringsfrågor har han ett påfallande livligt detaljintresse. I stor utsträckning är kungen vid utnämningar bunden av upprättade förslag. Regeringen kan suspendera ämbetsmän. Men det vore »ett konstitutionsfel att sätta dem i belägenhet att kunna förlora deras bröd utan lagligen bevisad förbrytelse» (s. 92).

Som vi sett, ger von Engeström konung och riksdag lika rätt vid lagstiftningen. Konungen och folket genom sina fullmäktige, heter det i RF § 2, äga att gemensamt stifta lag och — troligen avses

¹ Herlitz, Riksdagens finansmakt s. 361 f.

administrativ lagstiftning — de författningar, varefter riket styras skall till deras gemensamma trygg- och säkerhet. Båda ha initiativ och båda veto. Detsamma gäller lagförklaring och tilldelandet av nya privilegier samt — detta har troligen varit von Engeströms mening — resolutioner å allmänna besvär. Den ekonomiska lagstiftningen — uti politi- och hushållningsmål — avskiljes såsom till sin natur obeständig från stiftandet av rikets allmänna borgerliga lag, som von Engeström anser så beständig, att han ett ögonblick tänker sig, att den skall ändras i den ordning som 1766 stipulerats för grundlagar. Också den tillkommer konung och riksdag i förening. Således må ingen stadga äga kraft av lag som icke av bägge — konung och riksdag — gillad och antagen blivit, heter det i omedelbar fortsättning av nyss anförda grundlagsbestämmelse. En av konungen ensam stiftad rättsregel kan enligt RF § 13^{II} endast få provisorisk rättsgiltighet och detta blott om den tillkommit i samråd med den särskilda riksdagsdelegation, som tänkes fungera mellan riksmötena, och brådskan är för stor, för att riksdagens allmänna sammankomst skall kunna avbidas. Vad med den avtalas antages för lag intill svenska folkets nästa sammankomst men icke längre, så vida icke stadgan av svenska folket då gillas och bekräftas.

Det har redan framhållits, att den Engeströmska regeringsformens bestämmelser om lagstiftningsmakten vittnar om en teoretiskt intressant förändring av den doktrinära inställningen sedan frihetstiden. Någon större praktisk betydelse skulle de dock, som Stavenow framhållit, icke kunnat få, då ju det kungliga vetot mot riksdagens lagbeslut skulle legat i händerna på en av den själv utsedd regering. Ett sådant öde har dock drabbat det kungliga vetot i alla länder, vilkas konungamakt parlamentariserats, ej minst det nutida Sverige. Konungens lagstiftningsveto kan numera även hos oss betraktas som obsolet.¹ I händerna på en regering av den Engeströmska typen, som icke lika rytmiskt som under modern parlamentarism växlade med riksdagsmajoriteten, — mer än en gång vid varje riksmöte förutsattes icke ombyte av riksråd ägarum — skulle vetorätten kunnat användas för att be riksdagen besinna sig på vad den beslutat i förhastande. Sporadiskt hade

¹ Malmgren, Riksdagen och lagstiftningen s. 144.

ju även den frihetstida regeringen kunnat taga sig ett dylikt förmynderskap över de maktägande ständerna.¹ Av frihetstidens erfarenheter har von Engeström lärt också på så sätt, att bestämmelserna om den provisoriska lagstiftningsrätten så utformats, att provisoriska lagar omedelbart upphöra att gälla i och med att riksdagen sammanträder. Det skall vara slut på det missförhållandet att av k. m:t på egen hand fastställda stadgar få karaktär av ständig lag, därför att riksdagen ej får tid att granska dem.

Då von Asp i sitt projekt utgår från 1772 års RF såsom redan gällande, har han i sitt projekt blott anledning att gentemot den bestämmelse i 1789 års FSA, som upphävde riksdagens initiativ, betona, att sådan rätt tillkommer både konungen och riksdagens enskilda ledamöter. Det ömsesidiga vetot finns redan garanterat i 1772 års RF §§ 40—41. Då nya, »i lag ej avgjorda lagfrågor» höra till dem, uti vilka omröstning i rådet äger rum, blir det kungliga vetot lika mycket eller lika litet illusoriskt enligt von Asps som enligt von Engeströms förslag. I fråga om provisorisk lagstiftning står han närmare frihetstida ordning än von Engeström. Folkets fullmäktige överlämna nämligen i FSA § 1 åt konungen att i de mål, som mellan riksmöten kunna uppkomma men varom lagen träffar inga eller otillräckliga bestämmelser, sedan rådets tanke hörts — rimligtvis äger också härvid omröstning rum —, vidtaga vad beslut och steg för samhällets väl prövas nyttigast, tills folket genom sina fullmäktige får tillfälle att därom stadga något visst för framtiden. Tydligen skulle enligt en sådan bestämmelse, alldeles som förhållandena under frihetstiden faktiskt gestaltade sig, av konungen på egen hand stiftade lagar fortfarit att gälla, tills de uttryckligen av riksdagen upphävts. von Engeström, men icke von Asp har på denna punkt lärt av de frihetstida ständernas försummelser.

I Politisk Dröm har konungen bevarat sin rätt att sanktionera riksdagens beslut i allmänna lagfrågor. Initiativ tager han emellertid nu på amerikanskt vis genom skriftliga budskap eller underhand genom de statssekreterare, som i kraft av sitt ämbete äro medlemmar av representationen (s. 97). Då budskapet förutsattes

¹ Lagerroth, Frihetstidens maktägande ständer II s. 244 ff.

innehålla en allmän berättelse om tillståndet i landet med utmärkande av de ämnen, som i synnerhet kunna fordra fullmäktiges uppmärksamhet och åtgärd (s. 76), skulle det kanske icke stort komma att skilja sig från tidigare kungliga propositioner, som ju sällan utmynnade i bestämda yrkanden.¹ Kanske har von Asp också tänkt på att frihetstidens sekreta propositioner brukat avlämnas i sekreta utskottet av resp. statssekreterare. Den ekonomiska lagstiftningen tillkommer konungen ensam.

Riksdagens rätt att beskatta svenska folket har synts von Engeström så självklar att han glömt bort att därom stadga något generellt. Beskattningen omnämnes främst i samband med försvarskrig. då det säges, att riksdagen sammankallas för att med konungen överenskomma om medel och utvägar till krigets förande. Egenomligt nog har von Engeström också underlåtit att giva några generella bestämmelser om statsregleringen, som han blott förutsätter tillkomma riksdagen. I RF § 6 talas om att inga sysslor må av konungen tillsättas över staten, i § 8 förpliktas riksdagen att i staten vid varje sammankomst anordna tillräckliga medel till kungahusets underhåll, i § 10 tages för givet att den anslagit medel till motandet av fientligt angrepp och i en senare paragraf talas om medel, som anslagits för underhåll av hov och lustslott. Intressantast äro bestämmelserna i § 33, där det heter, att statsverket och banken förbliva under ständernas egen vård och det med den motiveringen, att då det är svenska folkets egna medel, det är fråga om, det tillkommer detsamma att vara försäkrat, att de bliva använda till rikets gagn och bästa i den väg, som de blivit anslagna och beviljade. Till den ändan bestridas de ärenden, som förut hört till statskontoret, av ständers tillförordnade fullmäktige på lika sätt som banken. De rätta sig efter dem givna instruktioner och den stat, som ständerna anslagit, tillseendes noga att densamma icke överskrides och de anslagna medlen icke dragas från de fastställda behoven. För oförutsedda händelser eller då rikets oundgängliga bästa skulle fordra något över staten, anslås en viss summa till dylika extra utgifter. De få dock icke av regeringen disponeras utan nämnda riksdagsdeputerades goda minne.

¹ Lagerroth, Frihetstidens maktägande ständer II s. 72.

Intet av von Engeströms författningsinstitut har väckt så starka betänkligheter hos hans kritiker i vår tid som riksdagens särskilda finansdeputerade. Ständernas direkta övertagande av finansförvaltningen har, förklarar Stavenow, utsträckts till ett omfång, som saknade alla föregående prejudikat och som i sina konsekvenser kunde leda till att ständerna övertogo hela förvaltningen genom sina deputerade. Landets regering var därjämte i ekonomiskt hänseende fullkomligt maktlös, då den under inga förhållanden ägde att disponera ens den minsta summa till extra och oförutsedda utgifter utan de fullmäktigas bifall. Den planerade parlamentariska regeringen har gjorts vanmäktig genom garantier mot maktmissbruk och övergrepp, som endast voro möjliga under den gustavianska författningen. I samma riktning uttalar sig också S. J. Boëthius.

Otvivelaktigt äro riksdagens finansdeputerade det Engeströmska förslagets svagaste punkt. Likaväl som riksrådets bibehållande såsom högsta domstol bör dock den dubbling av regeringsmakten, vartill den gustavianske oppositionsmannen gör sig skyldig, psykologiskt förklaras. Det är icke något enastående i författningshistorien, att den, som är ställd inför ett antingen—eller, går fram efter ett både—och. Att von Engeström ersätter den monarkiska regeringen med en parlamentarisk och så låter den parlamentariska regeringen bli föremål för en finansiell kontroll, som ursprungligen planerats under förutsättning av att den monarkiska regeringen bibehållits, är icke märkvärdigare än att man i flera efterkrigsförfattningar berövat överhuset en stor del av dess makt samtidigt med att man demokratiserat detsamma. Den praktiska vådan av dualismen bör heller icke överdrivas. Det är dock utan vidare klart, att en riksdag, som ägde att samtidigt utse medlemmar så väl av regering som finansdelegation, skulle fylla båda med anhängare av samma parti. Varför skulle ett samarbete mellan de båda instituten bli svårare än mellan vartderas medlemmar inbördes? Finansdeputerade, som voro utsedda av samma väljare, på samma tid och för samma tid som regeringen, kunde ej väntas mera störa dennas maktutövning än en övre kammare som är en kopia av den lägre har förutsättningar att bromsa utvecklingen. Mera meningslös än vådlig var dualismen dock principiellt sett ett oting. Det bör

emellertid betonas, att den icke är av frihetstida ursprung. Den finansiella riksdagsinstitution, i analogi med vilken finansdelegationen uttänkts, var ju vida äldre än frihetstiden. Karl XII själv hade vid sidan av banken upprättat särskilda ständerverk i kontributionsränterierna. Visserligen hade under frihetstiden en rad av under ständerna sorterande ämbetsverk uppvuxit, men de hade alla avskaffats vid 1765—66 års riksdag så när som på banken och det med den rent principiella motiveringen, att rikskonstitutionen icke tålde att någon del eller art av ständer skulle existera uti deras frånvaro eller att någon annan makt gäves mellan riksdagarna än k. m:t med riksens råd och kollegierna, åt vilka ständerna uppdragit lagskipningen. I detta uttalande träder frihetstidens parlamentariska monism klart i dagen. Dualismen mellan en kunglig förvaltning och en riksdagsförvaltning, sådan den 1789 igen vidare utbildas genom att statsskulden övertages av ett under ständerna subordinerande riksgäldskontor, är en reminiscens av den medeltida dualismen mellan rex och regnum.¹ Det är på medeltida väg von Engeström går fram, då han på riksdagens delegerade mellan riksmötena vill överflytta hela finansförvaltningen. Han glömmer därvid, att en regering, som var kött av riksdagens kött och ben av dess ben, icke borde sättas under samma förmynderskap som Gustav III. Till hans ursäkt kan dock ytterligare anföras, att den liberala oppositionen mot Karl Johans allenastyrande sökte samtidigt med att den ville införa modern parlamentarism överflytta hela finansförvaltningen på riksgäldskontoret för att därigenom få garantier för att den av ständerna uppgjorda riksstaten respekterades.

Huru ställer sig nu von Asp till riksdagens övertagande av finansförvaltningen? För en så grotesk tanke har han väl ändå varit främmande? Ingalunda. Det tycks vara hans käraste tanke att döma därav, att han jämt återkommer till densamma i de skrivelser, varmed han uppvaktar eller tänker uppvakta Gustav III strax före och under 1789 års riksdag.² Och han har icke kastat

¹ Lagerroth, Medeltid och nutid i den svenska statshushållningens historia i Scandia 1932.

² Stavenow, Bidrag till den gustavianska tidens författningshistoria s. 10, 14, 23.

bort tanken, när han i sitt stora författningsprojekt organiserar regeringen efter parlamentarisk schablon. Även statskontoret skall parlamentariseras, i det ingen president däri skall få bibehålla sin plats, sedan han förlorat folkets fullmäktiges förtroende.

I fråga om krig och utrikespolitik har von Engeström i huvudsak fallit tillbaka på frihetstidens ståndpunkt. Medan det i 1720 års RF § 6 dock endast gives en lätt antydning om att Sverige bör undvika anfallskrig, blir i § 10 av von Engeströms förslag regeringen otvetydigt anbefalld att i sin utrikespolitik inrikta sig på rikets självständighet allena. Den forne hatten tycks räkna med defensiva förbund som det normala. Innan de avslutas, höra de delgivas riksdagen. Att denna, därest den är samlad, skall samtycka till traktater, säges däremot icke, såsom fallet var i 1720 års RF § 7. I riksdagens frånvaro rättas förbunden efter de föreskrifter, den lämnat efter sig. I sista hand räknar också von Engeström med att Sverige kan bli nödsakat kasta sig i ett krig för sin självständighet, men aldrig må konungen ådraga riket detsamma eller börja det utan riksdagens samtycke.

I dessa stycken tyckes verkligen von Asp grundligen avvika från von Engeström. Redan tidigt har den förre beslutat sig för att legalisera Gustav III:s eklatanta författningsbrott¹ genom att tillerkänna honom rätt att börja krig. Till den ändan bekräfta svenska folkets fullmäktige i FSA § 1 konungens rätt att med råds råde så väl förklara krig som sluta fred och förbund med utländska makter. Och den löpande utrikespolitiken förutsättes tydligen ligga i händerna på kungens personlige rådgivare, utrikesstatsministern.

Skillnaden mellan von Engeström och von Asp är emellertid ej så avgörande, som dessa bestämmelser kunde synas ge vid handen. Krig och traktater räknas nämligen till de ärenden, som avgöras genom omröstning i rådet, och von Asps råd tillsättes, som vi sett, huvudsakligen av riksdagen. Och låter man på ifrågavarande punkt de åsikter gälla, som von Asp uttalar 1790 eller året närmast före det under vilket det Engeströmska författningsförslaget tillkom, blir skillnaden än mindre. Riksdagen skall nu ratificera alla

¹ Vilket helt annat konstitutionellt fog hattregeringen hade för sitt anfall på Preussen 1756 framgår av min framställning i Frihetstidens maktägande ständer II s. 316 f. o. 320. Annorlunda Landberg i denna tidskr. 1929 s. 345.

traktater. Den skall också höras, innan beslut fattas om sådana krig, som ha till syfte att hjälpa en annan icke förbunden makt med tanke på framtida egen säkerhet. Detsamma gäller revanschkrig. För vad vi kalla preventivkrig fordras samtycke av en särskild riksdagsdelegation, som fungerar även mellan riksmötena. Neutraliteten rekommenderas som rättesnöre för Sveriges utrikespolitik.¹ Då emellertid von Asps åsikter ständigt förändras fram och tillbaka, är det ej underligt att bland dem också förekomma sådana, som erinra om dem, som omfattades av 1809 års män. Förekommandet av ett befarat angrepp är i sig själv blott försvar och »populaire sammankomster» lämpa sig ej för bestämmandet av vad som är det ena och vad som är det andra, framhåller han i en inlaga till konungen före utredigeringen av hans egen förenings- och säkerhetsakt.² Resonemanget erinrar ju osökt om det, som fördes av 1809 års konstitutionsutskott i dess memorial av den 2 juni. Och i Politisk Dröm har han tämligen föregripit bestämmelserna i 1809 års RF §§ 11 och 13 om resp. ministeriell konselj och utomordentligt statsråd (s. 97). Meningen tycks vara att kungen därvid beslutar fullt fritt. Samtidigt återvänder han efter mycken tvekan till sin ståndpunkt från 1789 att riksdagens samtycke ej fordras för anfallskrig av något slag. 1809 års system skulle därmed varit färdigt. Men i sista stund har von Asp med den användning Gustav IV Adolf gjort av sin rätt för ögonen anmält tvivel om icke klokast vore låta kungens rätt utövas av rådsmajoriteten. Han har därmed återvänt till den ståndpunkt, han intog i sitt eget författningsprojekt från 1789, avsevärt skild från den, som framträder i nyss anförda ungefär samtidiga inlaga till kungen. I denna har han nämligen framhållit, att det råd, vars majoritet kungen borde följa vid krigsförklaringar, ju icke tillsattes av ständerna och ej alls vore ansvarigt inför dessa.³ Vad han 1790 särskilt lagt vikt vid, nämligen att rådet — liksom nyssnämnda riksdagsdelegerade — vore underkastat ansvar för sina yttranden och tillstyrkanden,⁴ har han

¹ Landberg, Makten över utrikespolitiken, denna tidskr. 1929 s. 346 ff.

² Stavenow, Bidrag till den gustav. tidens författningshistoria II s. 22.

³ Ibidem s. 21.

⁴ Landberg, a. a. s. 348.

året förut absolut icke velat veta av¹ och 1806 igen glömt bort. En sådan skiftning i åsikter bör rätteligen karakteriseras som hållningslöshet.

Skulle nu den ståndpunkt i fråga om makten över krig och utrikespolitik, som med utgångspunkt i frihetstiden företrädes av von Engeström och ibland av von Asp, vara mera doktrinär, mindre verklighetsbetonad än den som — efter antydningar av von Asp från andra tillfällen — 1809 års män engagerade sig för vid utformandet av den nya regeringsformen? Omdömet därom torde skifta med allmän politisk mentalitet. I vår tids Sverige är man dock säkerligen överens om att det är för en liten stat vanskligt att engagera sig som en stormakts satellit för att av densamma bida hjälp, om dess självständighet kommer i fara. Neutralitetsprincipen har i stället inskrivits i RF § 74. Förslag har varit å bane att bringa lydelsen av RF § 13 i närmare överensstämmelse med anförda paragraf. Försöket uppgavs, men den kommitté, utsedd bland män från skilda partier, som fått frågan under utredning, uttalade som sin enhälliga mening, att det i våra dagar måste anses uteslutet, att Sveriges konung skulle börja krig utan att genom samråd med riksdagen eller dess förtroendemän av skilda meningstänkningar förvissa sig om att den allmänna meningen finner ett dylikt krig oundvikligt. Konungens rätt att börja krig existerar knappast mer än på papperet. Den ministeriella konseljen är borta sedan 1909. Och enligt den lydelse RF § 12 erhöll 1921 är riksdagens medbestämmanderätt över traktater större än den var enligt både 1720 års RF och Engeströmska förslaget. Den lösning, 1809 års män gävo av hithörande problem, blev icke vårt folks sista ord i saken. Och likväl kan man omöjligen säga, att de internationella förhållandena äro mindre tilltrasslade nu än de voro 1789 och 1809.

Det kan också vara skäl att här erinra om att, som av Landbergs egen framställning framgår,² ungefär samtidigt som von Engeström utredigerade sin regeringsform, det nya konstitutionella Frankrike engagerade sig för samma principer beträffande makten över krig och utrikespolitik som dem, han ville återuppväcka.

¹ Stavenow, a. a. s. 21.

² Landberg, a. a. s. 341.

Ännu i dag gäller både i Förenta Staterna och Frankrike att representationens samtycke är nödvändigt för krigsförklaring. Enligt Weimarförfattningen måste krigsförklaring och fredsslut ha rikslags form.

De befogenheter, det Engeströmska förslaget ytterligare tillerkänner riksdagen, skola här blott i korthet omnämnas. Till ändring av myntets skrot och korn fordras dess medverkan. Banken står, såsom framgår av vad ovan sagts om statsverket, under dess vård. Båda verken revideras av riksdagen under former, von Engeström ej fått tid närmare angiva. En mer generell rätt att beställa om sitt hus tilldelar han den genom den med tanke på 1723 års RO § 13 nedskrivna marginalanteckningen: efterses rikets tillstånd och vad sedan sista riksdagen förelupit, rikens råds rådslag, vad till rikets bästa och säkerhet erfordras. Kungahuset får åter finna sig till rätta med parlamentariskt förmynderskap. Riksdagen är giftoman för både konung, prinsar och prinsessor och utser fortfarande de kungliga barnens lärare. Kungen får icke resa utrikes utan att ha överenskommit med riksdagen om en interimregering.

Att von Asp i fråga om den viktigaste av sistnämnda riksdagsfunktioner, statsrevisionen, står på samma ståndpunkt som von Engeström framgår därav, att han i FSA § 5 som den viktigaste orsaken till att riksdagen får sammanträda på i lag angiven tid framhåller dess plikt att efterse drätselverket, då alla de, vilka därmed ägt befattning sedan sista sammankomsten, äro till omständlig redogörelse skyldiga. Och i Politisk Dröm framhåller han, att icke blott bevillning och beskattning utan också granskandet av allmänna medlens förvaltning vore en evärdlig, folkets fullmäktige i båda kamrarna ensamme förbehållen gemensam rättighet (s. 76). Sådana ord skulle icke varit en behaglig läsning för författaren till Korsbergerska memorialet.

Av stor betydelse äro även de bestämmelser, som von Engeström underlätit att överföra från frihetstidens författning till sin egen. Den utomordentliga domsrätt i statsbrott, som riksdagen varit i besittning av enligt 1723 års RO § 13, går den förlustig genom ett från RF 1772 § 16 överflyttat förbud mot alla kommissioner och deputationer med domsrätt eller domstolar, som i allmänna lagen icke äro fastställda. Var och en svensk man skall njuta rätten

att bli dömd av den domstol, under vilken han efter Sveriges lag hör. Det näst korruptionen fulaste draget i frihetstidens politiska anlete skulle således varit borta, om tidevarvet genom von Engeströms försorg fått uppleva en renässans. Det är en förtjänst hos hans förslag, som Stavenow icke framhäver. Den lämnar ett nytt vittnesbörd om att von Engeström icke var mer doktrinärt anstucken av frihetstiden än att han kunde lära av gustaviansk författningsrätt. Därvid bör ju dock även tagas i betraktande, att de dömande kommissionerna voro på retur vid frihetstidens slut och att deras avskaffande var slutresultatet av en under tidevarvets sista årtionden fortgående reformdiskussion.

Det Engeströmska förslaget talar icke heller om någon rätt för enskilda att besvära sig hos riksdagen i mål, som ej stå annorstädes att rätta. Någon ställning som högsta justitierevision har von Engeström säkerligen icke heller velat tillerkänna densamma. Möjligheten att besvära sig inför ständerna i befordringsmål hade dessa ju själva gjort slut på 1766. All inblandning i förvaltning och jurisdiktion förutsattes tillhöra det förflutna. Olater, som tillhört en parlamentarisk slyngelålder, tänktes den Engeströmska riksdagen ha vuxit ifrån.

(Forts.)

NÅGRA SIFFERREFLEXIONER KRING VALET

AV DOCENT ELIS HÅSTAD, STOCKHOLM

Enligt en allmän uppfattning är valdeltagandet i Sverige bland det lägsta i världen. Från år 1899 t. o. m. 1920, alltså så länge endast män hade rösträtt, varierade det mellan 40,3 % (1899) och 69,9 % (upplösningsvalet 1914); sedan författningsreformen börjat tillämpas, har frekvenssiffran dragits ner till följd av kvinnornas allbekanta sämre deltagande; männen presterade vid 1928 och 1932 års val 72,6 resp. 73,1 procents deltagande mot kvinnornas 62,7 resp. 62,5. Totalprocenten var därför ej högre än 67,4 resp. 67,6, alltså lägre än 1914 års A-val.¹ I våra grannländer Danmark och Norge har motsvarande tal legat ungefär tio procentenheter högre, likaså i t. ex. Schweiz och Frankrike; i Tyskland, Österrike och Tjeckoslovakien ha de nittio procenten tidvis, särskilt vid kriser, överskridits, och bland närstående länder har endast Finland hållit sig på de svenska gradtalen.²

I en av de uppsatser om valdeltagandet, som Tingsten helt nyligen publicerat, har han betonat »den starka konkurrensens» inflytande för ökandet av valdeltagandet, antingen vid majoritetsval mellan två jämnstarka riktningar eller vid proportionellt valsätt.³ De svenska valen ha ganska länge uppfyllt dessa betingelser, särskilt om man tänker på striden om majoritet i andra kammaren mellan å ena sidan de helt eller delvis samverkande borgerliga partierna och å andra sidan arbetarpartierna. Våra partiorganisationer ha vidare varit åtminstone relativt fast utbyggda och ha

¹ Siffrorna tagna ur Sveriges officiella statistik. Riksdagsmannavalen åren 1929—1932, sid. 39. — Efterföljande uppsats utgör i något utvidgad form ett kort efter valet hållet föredrag på Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala och avser enligt sakens natur blott att ge en skyndsamt skriven, preliminär orientering.

² Se a. a. sid. 40 och Tingsten: Valdeltagande och partigruppering i den demokratiska staten, Dag. Nyh. 2 sept. 1936.

³ Tingsten: Valdeltagande etc.

dessutom till följd av valstridens längd haft god tid på sig att påverka valmännen. Ändock har valdeltagandet i vårt land ej blivit högre. Det må härvid framhållas, att vissa särskilda förhållanden till någon del förklara den s. k. röstskolkningen i Sverige och utsluta ett så exceptionellt högt valdeltagande hos oss som t. ex. i Tyskland, åtminstone innan röstkort införts. Eftersom dessa förhållanden sällan beröras i den offentliga diskussionen, må några synpunkter rörande den oförskyllda röstskolkningen inledningsvis framföras.

Det är särskilt fem kategorier, som härvid böra komma i åtanke: de flyttande, de »kvarskrivna», de i röstlängden uppförda men avlidna, åldringar eller sjuka samt slutligen de, som på grund av sitt yrke äro oförmögna att rösta.

I fråga om de flyttande bör beaktas det allmänt kända förhållandet, att röstlängden vid ett ordinarie riksdagsmannaval grundas på den 1. januari s. å. mantalsskrivna befolkningen, alltså på den befolkning, som fanns för ungefär nio månader sedan. Under dessa nio månader har en betydande omflyttning måst ske. Hur stor denna kan vara, låter sig av föreliggande officiella statistik svårigen beräkna, men man kan få någon ledning av de siffror angående in- och utflyttning, som publiceras i vår officiella statistik.¹ Där uppges den årliga flyttningen mellan församlingarna under de senaste fem åren till genomsnittligt 500.000 (siffrorna visa rätt stor konstans). Av denna siffra faller ungefär hälften på landsbygden och måste utgöra flyttning mellan kommunerna. Då flyttningssiffrorna för städerna delvis beröra omflyttningarna mellan olika församlingar, alltså flyttningar inom större städer, måste de avsevärt reduceras. Vidare måste avdrag göras för icke röstberättigade samt med hänsyn därtill, att här endast är fråga om en tidrymd av nära nio månader. Därest kvar skulle stå 200.000 à 250.000 flyttande röstberättigade, skulle detta motsvara 5 à 6 % av väljarkåren. Naturligtvis flyttar en stor del av dessa till trakter i närheten av sin förra hemvist och har under sådana förhållanden rätt lätt att ändock fullgöra sin rösträtt, men icke minst med hänsyn till de långa avstånden i vårt land äro många inom denna kategori prak-

¹ Se t. ex. Sv. Off. Stat., Befolkningsrörelsen 1933 (det sist utkomna bandet i denna serie), tab. 1 och tab. 3.

tiskt taget ur stånd att delta i valet och kunna därför icke rimligen hänföras till röstskolkarna i egentlig mening.

Den andra kategorien är säkerligen mindre betydande. Den avser dem, som redan avflyttat men underlåtit att flytta sina betyg; ofta finnas här de, som med hänsyn till ojämnheter i beskattningen mellan olika kommuner finna det förmånligt att så länge som möjligt få bli skattskrivna i de bättre situerade kommunerna. På annat sätt kan man ej förklara det låga röstdeltagandet i den s. k. citybildningen i Stockholm, omfattande staden mellan broarna och nedre Norrmalm. Och till denna kategori hör särskilt hembiträdeskåren, vilken alltid uppvisat lägsta röstdeltagandet (vid 1928 års riksdagsval 39,9 %¹ och vid 1935 års stadsfullmäktigeval i Stockholm något under hälften).

Den tredje kategorien utgöres av de efter den 1. januari avlidna. Endast undantagsvis torde förekomma, att valnämnderna stryka de avlidna ur röstlängden eller i så fall göra det någorlunda fullständigt.² F. n. dö i Sverige årligen ungefär 70.000, av vilka ungefär 10.000 ej uppnått rösträttsålder. Oavsett fattigvårdsstreckets verkningar torde man i runt tal kunna ange de intill valdagen i september avlidna till ungefär 40.000 eller ungefär 1 procent av de i röstlängden uppförda.

Den fjärde kategorien, åldringarna och sjuklingarna, kan däremot knappast ens tillnärmelsevis beräknas. En liten ledtråd angående denna kategoris omfång kan man möjligen få av befolkningsstatistiken, enligt vilken cirka 350.000 befinna sig i ålder av 70 år eller däröver. Från denna kategori bör visst avdrag göras för de för varaktig försörjning omhändertagna, vilka givetvis företrädesvis äro att söka bland åldringarna; samtliga såsom fattigvårdsunderstödda från rösträtt diskvalificerade utgjorde enligt 1932 års valstatistik ungefär 40.000,³ varför de röstberättigade bland åldringarna torde kunna antas nu utgöra något över 300.000 eller cirka 8 procent av valmanskåren. Härtill komma de personer inom den övriga valmanskåren, som på grund av kronisk eller tillfällig

¹ Sv. Off. Stat., Riksdagsmannavalet åren 1925—1928, tab. V, sid. 72.

² Se Sv. Off. Stat., Riksdagsmannavalet åren 1929—1932, sid. 39 f. och där omnämnd stickprovsundersökning.

³ A. a. sid. 36.

sjukdom, olycksfall m. m. äro förhindrade att avlämna sin röst. Även om hänsyn här tages till att många gamla eller sjuka kunna rösta med äktamakekuvert och att allehanda åtgärder från partiets och vänners sida vidtagas för att till vallokalen forsla gamla och orkeslösa, måste man här räkna med allra minst ett par procents oförskyllt röstskolkande.

Till sist komma som femte huvudkategori de personer, som på grund av yrke, bortresa o. d. blivit urståndsatta att rösta. Man har här visserligen sökt neutralisera svårigheterna genom införandet av rätt till tjänstevalsedelsförsändelser för vissa strängt avgränsade grupper, varjämte även här äktamakekuvert i många fall kunna komma till användning. Den omständigheten, att olika grupper anmält sin önskan om rätt till tjänstevalsedelsförsändelser — t. ex. studenterna —, liksom t. ex. den låga röstfrekvensen bland sjömännen¹ vittna om att stora hinder föreligga för ett icke obetydligt antal personer att utöva sin rösträtt. Det är icke möjligt att göra några tillförlitligare beräkningar rörande omfattningen av detta hinder. Ifråga om denna kategori liksom ock de två förstnämnda måste man beakta vårt lands stora utsträckning, vilken i jämförelse med de flesta andra europeiska länder utan röstkort måste försvåra valdeltagandet.

Efter fjolårets stadsfullmäktigeval i Stockholm beräknade en valexpert med mångårig erfarenhet av sin krets de ofrivilliga röstskolkarnas parti till 15 % av valmanskåren.² Observeras bör härvid, att stadsfullmäktigevalet i mars 1935 skedde på basis av mantalsskrivningen 1 jan. 1934, varför verkningarna av flyttningsstreckets liksom antalet avlidna röstberättigade i relation till riksdagsmannavalen måste något ökas. På grund därav är siffran 15 procent icke fullt tillämplig på landet i dess helhet. Vid ett försök till värdering — och denna kan ej undgå att vara intrycksbetonad, subjektiv — kan man även i övrigt ställa sig något tveksam inför det nämnda procenttalet och finna detta högt tilltaget. Då förefaller 10 % rim-

¹ Sålunda framhöll sjömansfolkets ombudsman riksdagsman C. Lindberg i pressen före valet, att en del sjömän på utomeuropeiska trader ej kunde träffas med valsedlar.

² Uppsatsen Röstskolkarnas parti, A. V. F:s för Stockholm Medlemsblad, årg. 1935, häfte 5.; den osignerade uppsatsen är skriven av A. V. F:s för Stockholm ombudsman, kamrer Harald Petersson.

ligare men är måhända något för lågt. Man torde ej kunna komma längre än att fastslå som resultat av beräkningarna, att av de i röstlängden uppförda ett antal av sannolikt omkring 10 procent eller något däröver, d. v. s. i absoluta tal över 400.000, av olika anledningar utan egen förskyllan icke eller också endast med största svårighet av fysisk eller ekonomisk art kunna utöva sin rösträtt. Tilläggas må dock, att denna siffra så tillvida måste vara relativ, som åtskilliga inom ifrågavarande grupper *kunna* underkasta sig nämnda svårigheter, om valet anses högviktigt.

Mot bakgrunden av detta anmärkningsvärt höga tal skall det svenska röstdeltagandet ses. Det skulle visserligen erfordras detaljstudier i olika länders vallagstiftning för att kunna värdesätta betydelsen från komparativ synpunkt av de för vårt land gällande, nyss berörda faktorerna, men även utan dylika studier är det tydligt att de svenska valmännens intresse och plikt känsla i statistikens ljus framstått såsom oförtjänt ringa i jämförelse med länder med röstkort som Tyskland, med korta avstånd som Belgien, med lätt flyttningsprocedur som vid federala referenda i Schweiz, eller med mer eller mindre bedräglig röstplikt som lokalt i Schweiz och tidigare i Österrike. En analys av röstskolkningen kan visserligen aldrig ändra det faktum, att en förhållandevis stor procent av medborgarna i Sverige ej deltar vid bildandet av statsviljan, men den är ändock en »Ehrenrettung» för valmannen och vår demokrati.

* * *

*

I avbidan på Statistiska Centralbyråns bearbetning av röstlängderna — något som brukar ta cirka ett år i anspråk — möter det oöverstigligen hinder att på grundval av hittills publicerade siffror kunna göra några mera ingående eller exakta beräkningar rörande valet. Framför allt kunna inga säkra beräkningar göras angående olika yrkesgruppers deltagande. Men man kan på ett ungefär beräkna röstdeltagandet, och man kan genom särskiljande av rösterna från land och stad få rätt tydliga indikationer angående valmanskårens reaktioner.

Oberoende av några mera ingående försök till beräkningar har

det ökade valdeltagandet redan konstaterats och fastslagits i presskommentarerna. Den preliminära beräkning i Stockholm, som stadens statistiska kontor med en sällsynt skyndsamhet verkställt, har visat en ökning därstädes från 70,6 procent år 1922 till 76,5 i år.¹ En liknande exakt uträkning för hela landet blir ej möjlig, förrän röstlängderna officiellt hopräknats. Antalet röstberättigade kan dock tämligen nära deduceras ur val- och befolkningsstatistiken. Vid 1932 års val utgjorde detta tal 3.767.000. Sedan dess ha tillkommit fyra nya generationer, vilka efter olika beräkningssätt kunna anges till ungefär 440.000. Summan av dessa båda tal skall minskas med antalet sedan 1932 avlidna röstberättigade, vilket som förut angivits är ungefär 240.000 (4×60.000).² Några nämnvärda förändringar ifråga om diskvalifikation eller härrörande från in- och utvandring kunna ej antagas. Ökningen av de röstberättigades tal kan därför anges till ungefär 200.000, vilket ger en summa av 3.967.000. Då summan röstande uppgick till cirka 2.917.000 — fåtalet ogiltiga sedlar då ej inräknade — erhåller man ett röstdeltagande av 73,5 %. Beräkningen är givetvis endast ungefärlig, men med till sannolikhet gränsande visshet kan deltagandet anges till mellan 73 och 74 procent, i bästa fall ungefär 74 procent. Rikssiffran ligger som vanligt något under Stockholms, men ökningen från 1932 är liksom i Stockholm ungefär 6 procent. Med hänsyn till vad som inledningsvis yttrades om oförskyllt röstskolkande kan det svenska röstdeltagandet i jämförelse med Tyskland och sannolikt även Schweiz — eller rättare sagt om dessa länders röstbestämmelser överflyttades till vårt land — i själva verket anges till omkring 80 % eller kanske något däröver.

Kvinnornas andel i denna röstökning förblir t. v. en gåta. Genom välvilligt tillmötesgående av chefen för Stockholms stads statistiska kontor, doc. S. Wahlund, har jag beretts tillfälle att ta del av några korrektur angående dess beräkningar av den olika röstfrekvensen hos könen. Enligt dessa siffror har den forna differensen à 7,1 % till männens fördel något förminskats, till 5,1 %, vilket med andra

¹ Stat. månadsskrift för Stockholms stad, årg. 1936, häfte 8 a.

² Företrädesvis ha här siffror från Sv. Off. Stat., Befolkningsrörelsen 1933 och Riksdagsmannavalen åren 1929—1932, legat till grund. Här liksom i fortsättningen avrundas siffrorna till närmaste tusental.

ord innebär att kvinnornas valdeltagande ökat relativt mer än männens och att deras röstdeltagande i Stockholm utgör 74,3 % mot männens cirka 79,4 %. Ett sådant tal har förut ej presterats av kvinnorna i någon enda valkrets; i fyrstads-kretsen var dock valdeltagandet 1932 bland kvinnorna så högt som 73,2 %. Det är ej utan vidare självklart, att tendensen från Stockholm gällt övriga städer eller på landsbygden; sålunda bör man ta hänsyn till att icke mindre än fem kvinnor i Stockholm stodo på valbar plats och invaldes, likaså till en särlista inom folkpartiet med en f. d. kvinnlig riksdagsledamot, Kerstin Hesselgren, på första plats. Naturligtvis är det ej heller att tänka, att landsbygdens kvinnor, som år 1932 blott röstade till 60,6 % mot städernas 65,6, generellt sett skulle kunna komma upp till liknande siffror som i Stockholm. Men med hänsyn till det ökade röstdeltagandet på landsbygden — vartill jag strax kommer — och med ledning av olika i pressen återgivna iakttagelser kan man med visshet utgå ifrån, att kvinnornas deltagande överlag höjts, ja, att ökningen på rena landsbygden procentuellt sett mycket väl kan vara högre än i Stockholm. Den iakttagelsen, som Tingsten i sina undersökningar från skilda länder gjort, att kvinnornas röstfrekvens vid livaktiga val starkt stegras, även om den ej uppnår männens röstfrekvens, har i vart fall bekräftats av Stockholmssiffrorna och torde vid den officiella bearbetningen av röstsiffrorna än tydligare framträda.¹

Vid 1932 års val utgjorde röstdeltagandet i städerna 69,4 och på landsbygden 66,6 %; skillnaden mellan männens var därvid blott 1,3 % (74,0 resp. 72,7), och den stora totala differensen var sålunda att söka i stadskvinnornas livligare röstdeltagande. Att på basis av föreliggande material nu kunna beräkna totala frekvenssiffror för stad och landsbygd erbjuder stora vanskligheter, beroende på den bristande kännedomen om de röstberättigades antal i stad och på land, särskilt då rörande de verkningar på respektive valmans-kårer, som nativitetssminskningens förändringar av befolkningens åldersstruktur utöva. Den huvudsakliga ökningen måste komma på städernas lott, då städerna öka, medan landsbygden är stagnativ

¹ Tingsten: Kvinnornas valdeltagande och partiståndpunkt, samt densamma: Kvinnorösträtten i Tysklands politiska utveckling. Dag. Nyh. 11 och 12 sept. 1936.

eller rent av går tillbaka. En viss ledning kan man erhålla genom analogier med motsvarande tillskott i städernas och landsbygdens valmanskårer efter 1928 vid 1932 års val. Även under fyraårsperioden 1928—1932 hade valmanskåren ökats med ungefär 200.000, närmare bestämt 195.000. Av dessa tillföll 63.000 landsbygden och 132.000 städerna; proportionen var sålunda ungefär 1 : 2.¹ Förskjutningen i landsbygdens och städernas invånartal har under de båda fyraårsperioderna varit av ungefär samma storlek, såsom framgår av följande siffror:²

	Landsbygden	Städerna
1 jan. 1928	4.166.973	1.920.950
1 jan. 1932	4.123.672	2.038.774
1 jan. 1936	4.097.046	2.152.443

Med ledning härav kan man beräkna röstdeltagandet i städer och på landsbygd dels för det fall, att 125.000 av de nya väljarna tillfallit städerna och 75.000 landsbygden, dels för det fall, att samma siffror vore 150.000 resp. 50.000. Antalet röstande i städerna — beräknat enligt röstuppgifter i lokaltidningar för varje län — utgjorde i runt tal 1.086.000 och på landsbygden 1.828.000. Enligt alternativ I. blir röstdeltagandet i städerna 74,4 och på landsbygden 72,9 %; enligt alternativ II. bli samma tal 73,1 för städerna och 73,7 för landsbygden. Enligt det senare alternativet skulle alltså landsbygdens röstdeltagande rent av överflygla städernas. Beräkningen har en felmarginal å högst 2 procent. Resultatet kan verka förbryllande. Det anmärkningsvärda förhållandet föreligger dock utan varje tvivel, att landsbygden åtminstone i det allra närmaste hämtat in städernas försprång; ja, möjligt ehuru väl mindre troligt är rent av, att landsbygdens röstdeltagande skall visa sig ligga något över städernas. Den senare möjligheten motsäges ej direkt, om man går till en analys av de större partiernas röstfördelning på stad och land.

* *
*

¹ Sv. Off. Stat., Riksdagsmannavalen åren 1929—1932, sid. 32.

² Siffrorna hämtade ur Sv. Off. Stat., Folkmängden inom administrativa områden den 31 de. 1927, dito 1931, dito 1935.

Valresultatet mätt i partisiffror var följande:

	Hög. ¹	Nat.	BF.	Folkp.	Soc.dem.	Soc.part.	Kom.	Nat.soc.	Summa
År 1932....	570,784	6,019	351,215	304,055	1,040,698	132,564	74,245	15,170	2,494,750
» 1936....	512,425	26,741	418,830	376,179	1,338,057	127,827	96,474	20,306	2,916,839
Ökning eller minskning	- 58,359	+ 20,722	+ 67,615	+ 72,124	+ 297,359	- 4,737	+ 22,229	+ 5,136	+ 422,089
I %	- 10,22	[+ 344,28]	+ 19,25	+ 23,72	+ 28,57	- 3,57	+ 29,94	+ 33,86	+ 16,92

Partiernas andel i valmanskåren i %

År 1932....	22,88	0,24	14,08	12,19	41,71	5,31	2,98	0,61	100,0
» 1936....	17,57	0,91	14,36	12,90	45,87	4,38	3,31	0,70	100,0
Mandat....	44 (-9)	- (-3)	36 (-1)	27 (+2)	112 (+10)	6 (-2)	5 (+3)	-	230

Man kommer valmännen något närmare in på livet, om man uppdelar partiernas valmanskårer på städer och landsbygd.² Fullt exakta kunna icke siffrorna och jämförelsetalen för 1932 bli. Vad årets siffror beträffar kunna tryckfel ha insmugit sig lätt i tidningarna under valnattens brådska, och jämförelsetalen måste ta hänsyn till inkorporeringar, likaså till de tre nya städerna Nybro, Ljungby och Höganäs samt upphörandet av Skanörs och Falsterbos stadsrättigheter; röstsiffrorna därifrån år 1932 ha i det efterföljande tillförts städerna resp. landsbygden och även i övrigt ha siffrorna något utjämnats. Felkällorna torde icke överstiga 1 %. Följande tabell kan uppgöras:

	L a n d s b y g d			S t ä d e r		
	Abs. röstetal		Ökn. eller minskn. i %	Abs. röstetal		Ökn. eller minskn. i %
	1932	1936		1932	1936	
Högern	297,000	248,000	- 17	273,000	265,000	- 3
Nationella	—	10,000	—	[6,019]	16,000	—
BF.	346,000	405,000	+ 17	5,000	13,000	—
Folkpartiet	210,000	234,000	+ 11	91,000	142,000	+ 56
Soc.-dem.	601,000	802,009	+ 33	440,000	536,000	+ 22
Soc.-part.	75,000	69,000	- 8	57,000	58,000	+ 1
Komm.	47,000	53,000	+ 12	27,000	43,000	+ 59
Nat.-soc. ²	—	7,000	—	—	13,000	—

¹ Jönköpings läns Valmansförening, vars riksdagsman till 1935 tillhört riksdagens högergrupp, men som eljest varit fristående, tills den år 1935 gick över till folkpartiet, föres här för år 1932 i det efterföljande till folkpartiet; röstetalet för partiet var då 8.445, därav på landsbygden 6.734 och i städerna 1.711, allt enligt ortspressens uppgifter efter valet 1932. Starkare skäl tala för detta än för motsatsen. I översta tab. har även en del centerröster 1932 tillagts folkpartiet. (Tabellen i övrigt är hämtad ur Medborgaren, häfte 10, där T. T:s siffror bearbetats.)

² Nationalsocialisternas siffror år 1932 äro i Sv. Off. Stat. ej uppdelade; av »övriga» 1932 kommo 5.198 på landsbygden och 12.648 på städerna.

Undersöker man först städerna, stå nu 1.086.000 röstande mot förra gången 911.000. År 1932 voro 374.000 borgerliga, 440.000 socialdemokrater och 84.000 härrörande från de bägge övriga arbetarpartierna — från nationalsocialisterna bortses här liksom i fortsättningen helt. Samma tal för i år äro 436.000 borgerliga, 536.000 socialdemokrater och 101.000 från de båda radikala arbetarpartierna. I absoluta siffror ha de borgerliga som block ökat med 62.000 och arbetarpartierna med 113.000. Relativt ha de borgerliga ökat med 16 %, socialdemokraterna med 22 % och de radikala arbetarpartierna med 20 %. De borgerliga ha sålunda i städerna visserligen icke kunnat hålla jämna steg med arbetarpartierna i relativ frammarsch men ha dock något så när hållit distansen. Den socialdemokratiska valsegern är med andra ord icke företrädesvis att söka i städerna.

På landsbygden fanns vid 1932 års val en ganska klar borgerlig majoritet, 853.000, mot arbetarpartiernas sammanlagda röstetal å 723.000, därav för socialdemokraterna 601.000 och för de bägge övriga arbetarpartierna 122.000. Vid årets val har de borgerligas majoritetsställning försvunnit, d. v. s. de borgerliga partierna ha enligt här gjorda beräkningar cirka 27.000 röster mindre än arbetarpartierna tillhoppa. De borgerliga ernådde nu sammanlagt 897.000 röster — ökning 44.000 röster — och arbetarpartierna 924.000, därav socialdemokraterna 802.000 och de bägge andra arbetarpartierna 122.000, tillsammans en ökning av 201.000.

Medan de borgerliga partierna blott ökat med ungefär 5 procent; ha socialdemokraterna ökat med 33 %. »Det arbetande folkét» som kartell visar stagnation, ehuru med en liten förskjutning till kommunisternas fördel på socialisternas bekostnad. Arbetarpartiernas sammanlagda ökning utgör nu nära 28 %. Den allmänna förmodan i pressens valbetraktelser, att socialdemokraternas valseger till största delen måste ha sin upprinnelse i landsbygden, blir sålunda till full evidens bekräftad av de här gjorda beräkningarna.

Fasthåller man fortfarande vid de två numera politiskt fiktiva men socialt indicerande blockbildningarna, är det givet att sådana grova tal som de ovan anförda blott kunna ge vissa mycket schematiska anvisningar om olika yrkesgruppers förhållande till de

vid valen uppställda frågorna. Först sedan man gjort en närmare undersökning av röstökningen framförallt i landskommuner av olika social struktur kan man få en någorlunda säker utgångspunkt. Å andra sidan är tendensen i årets valsiffror uppenbarligen ovanligt enhetlig såväl i städer som på landsbygd. Synnerligen antagligt måste därför vara, att väljarna tämligen genomgående reagerat på ungefär samma sätt. Detta berättigar till vissa generella slutledningar.

Vad städerna beträffar får man med hänsyn till den rätt likartade röststegringen hos de borgerliga och arbetarpartierna hålla någon större strömkantring hos tjänstemännen hän mot socialdemokraterna för mindre sannolik, åtminstone om man räknar netttotal och låter statistiken vara ett slags clearing. Otivelaktigt inträffade en sådan strömkantring redan 1932 under den förtroendekris, som Kreugerkraschen det året gav upphov till. Då folkökningen i städerna troligen relativt starkare än tidigare kommit medelklassen, rättare sagt de i merkantil tjänst anställda till godo, förefaller den borgerliga röstökningen utom i det allmänna något ökade valdeltagandet kunna ha sin naturliga förklaring dels i det ökade invånareantalet, dels i ansvällningen av nämnda medelklassgrupper. Å andra sidan torde någon nettoåtergång av tjänstemän till borgerliga av olika skäl vara ytterst osannolik. Socialdemokraternas frammarsch måste i städerna utom i folkökningen företrädesvis ligga i ett starkare absorberande av arbetarklassens röster. Därvid torde särskilt arbetarkvinnornas röstdeltagande ha stegrats och spelat roll; åtminstone gäller detta i Stockholm, där kvinnornas deltagande i typiska arbetarförsamlingar ej är nämnvärt mindre än i de församlingar, där de borgerliga ha övervikt.¹ Ej heller kan någon egentlig skillnad numera i Stockholm förmärkas i det samlade röstdeltagandet mellan borgerliga och arbetarbetonade större församlingar. Medan socialgrupp III i valstatistiken, d. v. s. i huvudsak arbetarna, år 1928 inrymde större »reserver» än de båda högre socialgrupperna,² torde förhållandena i Stockholm alltmer ha utjämnats. Med största sannolikhet torde Stockholmstendensen

¹ Detta enl. Stockholms stads stat. kontors beräkningar. Jfr Morgonbris' kommentarer till valet.

² Sv. Off. Stat., Riksdagsmannavalet åren 1925—1928, tab. 7, sid. 72.

vara genomgående åtminstone för de större städerna, d. v. s. för de städer, vilkas siffror ha någon större betydelse. Redan Stat. Centralbyråns undersökningar av olika socialt skiljaktiga valdistrikt vid 1932 års val ha visat, att arbetarnas valdeltagande i distrikt av utpräglad arbetaragglomeration närmat sig de högre socialklassernas; och tvivelsutan har det nyss förrättade valet förtätat denna tendens.¹

På landsbygden ger de borgerligas, enkannerligen bondeförbundets ökning tämligen tydligt vid handen att personer ur den egentliga bondeklassen ej i någon större omfattning gått över till socialdemokraterna. Då röstfrekvensen bland de manliga jordbrukarna förut varit hög,² kan man knappast förklara de borgerligas ökning på landsbygden annorledes än genom att kvinnorna inom jordbruksklassen, särskilt då bland de ogifta, betydligt livligare än tidigare slutit upp kring urnorna; av alla tecken att döma — här hänvisas främst till Centralbyråns nyssnämnda gruppundersökningar — har röstandet inom denna grupp legat ej oväsentligt under även de till arbetarklassen statistiskt förda kvinnorna. Sannolikt har det allmänna avsevärt ökade röstdeltagandet på landsbygden, i synnerhet då hos kvinnorna, i förening med ökning av de röstberättigades antal varit så stort, att en borgerlig röstökning möjliggjorts trots kanske icke så ringa övergång av mindre jordbrukare, lantarbetare, lägre tjänstemän m. fl. till främst socialdemokraterna. Vad socialdemokraternas stora framgång beträffar, torde denna knappast vara att söka i de stora industrisamhällena på landsbygden, där röstdeltagandet ofta varit rekordartat högt, så högt f. ö. i jämförelse med den omkringliggande landsbygdens, att man just i denna skillnad nog delvis har att söka roten till den gängse men som generell regel mycket tvivelaktiga uppgiften att »reserverna» funnits inom borgerligt röstande folklager. Naturligtvis är även i dessa samhällen en röstökning trolig, ehuru enligt sakens natur av mindre omfång. Huvudparten av socialdemokraternas 33-procentiga ökning på landsbygden måste ligga inom klasserna lantarbetare, torpare, dag-

¹ Sv. Off. Stat., Riksdagsmannavalen 1929—1932, tab. 0, sid. 44.

² År 1928 för godsägare m. fl. 89,5 %, för hemmansägare o. dyl. 79,4 och arrendatorer 77,2 (Sv. Off. Stat., Riksdagsmannavalen åren 1925—1928, tab. 7, sid. 72).

hantverkare, med all sannolikhet även bland mindre jordbrukare, lägre tjänstemän och fiskare, kort sagt bland vad man brukar kalla småfolket. Denna tendens bestyrkes av de intryck, som sockensiffror vid en flyktig granskning ge, och den blir ytterligare styrkt med tanke på att det socialdemokratiska partiets agitation liksom dess organisationsarbete varit inriktat just på att vinna landsbygdens småfolksgrupper. Dels ha dessa väljare erövrats från de borgerliga, dels ha de hämtats från forna hemmasittare i småfolkskikten, i vilka senare samhällsgrupper valdeltagandet åtminstone vid 1928 års val enligt Centralbyråns undersökningar var mycket lågt.¹

Den stora höjningen av röstdeltagandet på landsbygden kan efter dessa beräkningar framstå som sannolikare än vid första ögonkast. Särskilt bondeförbundets stora röstökning antyder ett stegrad röstande icke minst bland kvinnorna inom jordbrukarklassen; den i förstäder och samhällen hopträngda arbetarbefolkningen torde ha röstat utomordentligt livligt; också bland den egentliga landsbygdens arbetare och småfolk av bägge könen torde valdeltagandet ha relativt starkt ökats, även om det ej absolut taget nått upp till industrisamhälle- nas. Landsbygdens höga deltagarprocent skulle med andra ord uttryckt vara ett medeltal mellan industrisamhälle- nas mycket höga och särskilt småfolkgruppens trots den relativa stegringen lägre tal. Med kännedom om de misstämningar av olika anledningar, som förefunnits vid detta val på borgerligt håll — bl. a. då tveksamheten i de privatanställda tjänstemännens läger — skulle man dessutom rent hypotetiskt kunna antaga, att valdeltagandet i städerna i vissa kategorier *något* om ej särdeles mycket hämmats; detta skulle i så fall i liten mån ytterligare förklara att städerna i fråga om deltagarprocent ej hållit sitt försprång.

Undersöker man partiförhållandena inom de bägge »blocken» — uttrycket blott nyttjat av brist på något bättre —, behöver man om arbetarpartiernas utöver vad redan yttrats blott fastslå, att socialdemokraternas styrka gentemot de socialistiska och kommunistiska partierna var anmärkningsvärt stor och för de allra flesta säkerligen kom som en överraskning. Praktiskt taget hela ökningen för arbetarpartierna krediterades socialdemokraterna; utan sam-

¹ Sv. Off. Stat., Riksdagsmannavalen 1925—28, tab. 7, sid. 72.

verkan med socialisterna, d. v. s. om uppställningen varit densamma som 1932 »Klass mot klass», skulle kommunisterna nu blott ha gjort en mandatvinst i stället för tre, medan det socialistiska partiet å sin sida för sina sex mandat ej behövt allianspartiets röster.

Inom de borgerliga partierna ha vissa rätt betydande förskjutningar ägt rum. Sådana ha vid varje val tidigare lokalt förekommit, i synnerhet mellan högern och bondeförbundet eller vice versa, men de ha i år fått en enhetligare, riksgiltigare karaktär än förut. Särskild uppmärksamhet har högersns både absolut och relativt stora tillbakagång tilldragit sig. Fördelar man högerssiffrorna på städer och landsbygd, visa sig förlusterna ojämförligt större på landsbygden. Medan högern i städerna förlorat blott ungefär 8.000 röster eller ungefär 3 %, uppgår förlusten på landsbygden till ungefär 49.000 eller ungefär 17 %. För att hålla jämna steg med övriga partier i den allmänna röststegringen skulle högern i stället för en förlust på 58.000 röster ha gjort en erövring av ungefär 96.000 och i stället för 512.000 väljare ha mobiliserat över 666.000. För första gången sedan högersns bildande har partiets landsbygdsdel, då inberäknat förstäder och municipalsambällen m. m., visat sig mindre än stadsandelen. Högersns röstförluster kunna till dels förklaras därav; att anslutningen bland de fyra nya generationerna under denna tid av nya ungdomsbetonade partibildningar varit mindre än antalet avlidna bland gamla väljare i de äldre generationerna, i vilka ett konservativt och därtill gammalt parti säkerligen är något starkare förankrat. Av olika skäl, som det här skulle föra för långt att närmare ingå på, kan dock denna beräkning ej ensam vara tillfyllest;¹ det tydligaste belägget härför är det låga röstetal, som de konkurrerande grupperna, nationella förbundet och delvis natio-

¹ För att få en ungefärlig uppfattning av vad denna teori om generationsväxlingen siffermässigt kan betyda, kan man med ledning av siffrorna från elektorsvalen 1934—1935, enligt vilka högersns andel i väljarna över 27 år utgjorde 30,8 % och i väljarna under 27 år 17,9 % (Sv. Off. Stat., Kommunala valen åren 1934 och 1935, tab. J, sid. 32*) räkna ut differensen mellan ett tillskott från de fyra nya generationerna enligt ett antaget röstdeltagande bland dem å 70 % $\frac{(440.000 \times 17,9 \times 70)}{100 \times 100}$ och förlusten genom dödsfall med ett antaget

röstdeltagande vid 1932 års val å 65 % $\frac{(240.000 \times 30,8 \times 65)}{100 \times 100}$. Differensen blir i detta fall + 6.000, alltså en mindre ökning.

nalsocialisterna, förmått uppbringa. Högerns tillbakagång måste delvis sökas i direkta förluster särskilt på landsbygden av ej blott jordbrukare till bondeförbundet utan även medelklassväljare till folkpartiet samt en del »småfolk», tjänstemän och lantarbetare till socialdemokratien. Måhända kommer man sanningen närmast, om man säger, dels att generationsväxlingen just vid detta val till en del förklarar att högern icke kunde hålla övriga partiers takt i absolut röstökning, dels att övergång till andra partier förklarar partiets röstminskning.

Den stora ökning, som det efter liberalernas och folkfrisinnades fusion regenererade folkpartiet presterade, har blott förmått föra partiet till ungefär samma absoluta röstetal som vid 1928 års val;¹ partiets andel i valmanskåren är däremot lägre än nämnda år. Även om partiets röstökning är genomgående, har den dock koncentrerats till Svealand och särskilt Stockholm med omgivningar. Ökningen i städerna är utomordentligt stor, 56 %, men på landsbygden blott 11 % eller under riksmedeltalet, som är 16,9 %. Partiet är dock fortfarande nästan dubbelt starkare på landsbygden än i städerna. Partiets röstförvärv torde nästan uteslutande sökas dels bland nya eller förut icke röstande samt bland forna högermän inom medelklassen; någon egentlig erövring av jordbrukare på landsbygden från andra partier torde generellt sett vara utesluten, snarare motsatsen.

Bondeförbundet misslyckades i ett avseende; dess nyetableringspolitik i städerna för att vidga regeringsunderlaget gav i utbyte ett så ringa stadsröstetal som 13.000 mot förut 5.000; talet motsvarar 0,9 % av städernas röstberättigade och måste betraktas som i minsta laget för ett regeringsparti. Å andra sidan befäste bondeförbundet på den rena landsbygden kraftigt sina positioner och är efter valet över halvannan gång så stort som de på landsbygden numera rätt jämnstarka högern och folkpartiet (405.000 mot 248.000 resp. 234.000); som största borgerliga landsbygdsparti passerades högern av bondeförbundet redan 1932. Med rekapitulerande av vad förut yttrats i olika sammanhang kan bondeförbundets röstökning, som

¹ Utan att siffrorna från Jönköpings läns Valmansförening år 1928 inkluderas är folkpartiets röstetal nu ungefär 3.000 högre än 1928, med inkluderande av nämnda röster nu lägre än då.

ligger 3 % över riksmedeltalet och som koncentreras till förut relativt svaga valkretsar spridda över hela landet, främst förklaras av ökat valdeltagande och därnäst av vinster från högern och sannolikt även från folkpartiet, vilken stegring minskats genom förluster till socialdemokraterna av en del mindre jordbrukare och jordbruksanställda.

* *

*

Det voré i och för sig värt en satir att skriva om den förändring av proportionalismen, som systemet med olika med varandra konkurrerande listor inom ett och samma parti medför, när det utvecklas som frodigast. Alla känna till sorteringen av kvinnolistor, fiskarlistor, trädgårdsmästarlistor, kristna listor, lantarbetarlistor, motorlistor o. s. v., alla limspön, på vilka åtskilliga väljare kanske fastna men vilka nog oftare ej bedraga. Å andra sidan är det lika tydligt, att en förnuftigt ordnad kollektion listor återger väljaren en viss frihet under proportionalismens tvång. Det möjliggör ett personval trots avsaknaden av majoritetsval och kan vara ett nyttigt remedium mot klick- eller bossvälde. Till dylika förnuftiga listor kunna räknas — för att blott anföra ett par typfall — när återvalet av de gamla beprövade riksdagsmännen tryggas men personvalet vid eventuell mandatvinst eller i händelse av vakans överlåtes åt väljarna, likaså när land och stad eller olika socialgrupper få slåss om ett mandat, därest ställningen dem emellan är jämn, likaså när mandatbrist men kvalitetsöverflöd råder och väljarna få rösta mellan framstående män, vare sig de konkurrerande personerna äro förutvarande riksdagsmän eller nya män. Trots att socialdemokraterna, som endast undantagsvis begagna systemet, hemfört segern vid valet, vore man frestad att påstå att den starka röstökningen inom borgerligheten på sistone i jämförelse med en del tidigare val ej är utan samband med det ökade intresse för valen, som mandatkonkurrensen inom partierna alstrat.

Utrymmet medger ej här att ingå på detaljstatistik över listkonkurrensen eller de typer, som denna uppvisar. Det skall endast anföras några fakta. Konkurrensen har vid detta val något minskats, rättare sagt systemet har hyfsats. Systemet tillämpades inom

alla partier men företrädesvis inom högern, folkpartiet och bondeförbundet samt flerstädes även bland de nationella. Kilbomarna och sillenarna försmådde det ej heller här och var, medan socialdemokraterna endast i fyra kretsar haft konkurrenslistor (Västernorrlands län — olika listor för Ångermanland och Medelpad —, Västerbotten och Bohuslän — konkurrens blott om platserna efter förutvarande riksdagsmän — samt spränglista i Östergötland). Högern har haft 126 listor, bondeförbundet 98 och folkpartiet 90. Siffrorna, som grundas på uppgifterna i lokalpressen från sammanräkningarna, äro ej fullt exakta men torde på ett ungefär vara riktiga. De innebära att högern haft ungefär $4\frac{1}{2}$, bondeförbundet $3\frac{1}{2}$ och folkpartiet 3 listor i genomsnitt i varje krets.¹ Högern har haft en lista blott i en enda krets (fyrstads), bondeförbundet i tre (fyrstads, Malmöhus och Hallands län), folkpartiet i två (Blekinge och Halland). Det är mycket lätt att förklara denna åtskillnad mellan borgerliga partier och socialdemokraterna; högern och folkpartiet äro socialt heterogena, bondeförbundet är dessutom bundet av häradshänsyn, och samtliga tre partier ha tillika få mandat; socialdemokraterna bilda ett socialt enhetligare, ehuru visserligen icke enhetligt parti samt ha framförallt många mandat, ej blott i andra utan även i första kammaren. I viss mån är det således ett problem om tillgång och efterfrågan.

Jag skall i korthet endast beröra en fråga, nämligen huruvida listsystemet utgör någon fara för de äldre riksdagsmännen i konkurrensen med nykomlingar. Förutsättningen är alltså, att de nya namnen ej ordnats efter den eller de förutvarande utan uppställts som motkandidater — i flertalet fall är så ej fallet. Exakta uppgifter äro här omöjliga att beräkna för de kretsar, där ett parti har flera mandat, beroende därpå att man i dessa fall ej alltid kan fastställa, hur många av de gamla, som måste gå före de nya vid olika röstkombinationer. För högern och folkpartiet kan man ange de fall, då förutvarande riksdagsmän enligt den vid valen

¹Jfr Sv. Off. Stat., Riksdagsmannavalen åren 1929—1932, sid. 52 f., och Riksdagsmannavalen åren 1925—1928, sid. 100.

Enl. officiella statistiken skulle motsvarande siffror 1932 ha varit för högern 6,2, för bondeförbundet 4,7, för liberalerna 2,7, för frisinnade 4,0 och för socialdemokraterna 1,5. Siffrorna avse listor, som samlat över 100 röster. Från organiserad namnstrykning har här ovan bortsetts.

sedermåra erhållna mandatfördelningen hotades, ungefårligen till 16 å 17 resp. 11 å 12; av dessa utslogos hos högern tre och hos folkpartiet fyra (eller fem, om ej en mandatvinst gjorts). I bondeförbundet voro nästan genomgående listorna ordnade för att tryggå återval; i de fyra å fem fall, där en verklig konkurrens etablerats, slog en ny kandidat ut den sittande riksdagsmannen, och om partiet bevarat sitt andra Gotlandsmandat, hade siffran ökat till två. Lågges hårtill segern för den kristliga språnglistan hos socialdemokraterna i Östergötland, och beaktas vidare den ofta fria personkonkurrensen vid vakanser eller mandatvinster, framgår det ån tydligare, att valmannen ofta ej alls år slagen till en slant vid personvalen; en gammal valbetraktare år böjd att tillågga, att valmannen, såvitt det ej blott år fråga om konkurrens mellan yrkes- eller gruppintressen, i allmänhet har god blick för personlig kvalitet.

* . *
*

Om partiernas under- eller överrepresentation, liksom om förekomsten av karteller och dessas verkningar i olika fall ha uppgifter varit synliga i pressen, varför mycket ej kan vara att tillågga. Det skall endast fastslås, att frånvaron av borgerlig kartell i Kristianstads, Hallands och Kopparbergs län kostade bondeförbundet två och folkpartiet ett mandat, vilka i så fall skulle ha tagits på socialdemokraternas bekostnad och givit de borgerliga 110 i stället för 107 mandat. En sådan borgerlig tilldelning skulle denna gång ha varit för stor, om man räknar hela landet som valkrets, ty enligt en sådan beräkning motsvara röstetalen 124 mandat för arbetarpartierna (106 + 10 + 8) mot 105 mandat för de borgerliga (41 + 2 + 33 + 29) jämfte en för Lindholmarna.¹ En blockbildning som vid 1932 års val, då socialdemokrater och socialister samverkade, och samma borgerliga allianser som vid årets val skulle ha resulterat i 118 socialdemokrater, 6 socialister och 3 kommunister, summa 127, mot 103 borgerliga (42 + 36 + 25). Lågges där-

¹ Gotland har på grund av stadgandena i R. O. § 15:2 undantagits vid beräkningen och riksvalkvoten år beräknad för övriga landet och dess 227 mandat.

till, att fullständig borgerlig splittring och samma uppställning av arbetarpartierna som i år skulle ha givit till resultat blott 96 borgerliga och 134 från arbetarpartierna, behöver man från rent valteknisk synpunkt ej säga mera än att det för de mindre partierna endast finnes tre utvägar i proportionalistisk konkurrens mot ett övermäktigt parti som socialdemokraterna, nämligen koalitioner, tilläggsmandat eller dekapitering.

I detta samband kan man ej undgå att tillägga, att rent empiriska bevis ej kunna uppbringas till stöd för den från mellanpartihåll framförda tesen, att borgerlig samverkan skulle skada mellanpartierna. Även om tendensen ej i år var fullkomligt likartad, uppvisa län som Kristianstads, Hallands och Västerbottens, där folkpartiet gick för sig självt, en synnerligen ringa ökning för partiet, medan kretsar som Stockholms stad och Stockholms län registrera utomordentlig stegring, på det senare stället trots den enligt uppgift ofrivilliga men ovälkomna beblandningen med de nationella. Det skall ej bestridas, att frågan om valsamverkan kan beröra valpsykologiska realiteter, men den är dock i allra främsta rummet ett matematiskt problem. Ingenting kan vara tydligare än att förekomsten av ett jätteparti sida vid sida med ett större antal sinsemellan ej koordinerade mindre partier måste innebära en förskjutning av proportionalismen mot det s. k. limiterade valsättet.

Utgången av valet till andra kammaren aktualiserar även frågan om första kammarens öde. Beräkningar angående nästa val kunna givetvis endast göras på grundval av nu föreliggande förutsättningar och måste sakna tillämplighet i händelse av nu ej förutsebara politiska förändringar. Några faktorer skola här antydast som bidrag till frågan om borgerlig eller arbetarmajoritet i vårt överhus.

Arbetarpartiernas samlade röstetal är i år 1.562.000 mot 1.334.000 borgerliga röster. Vid 1932 års val var ställningen fifty fifty; vid landstingsvalen och elektorsvalen 1934—35 hade de borgerliga ungefär 25.000 röster mer än arbetarpartierna tillhopa. Känt är, att valdeltagandet inom arbetarklassen vid kommunala val ligger något under deltagandet vid andrakammarval, men även i händelse av ett något minskat valdeltagande vid 1938 års val ha arbetarpartierna till följd av den stora röstöverskottsmarginalen uppenbarligen möj-

ligheter att utan vidare taga hem spelet. Ej osannolikt kan deltagandet i landstingsvalen nästa gång dessutom mer än vanligt stimuleras på arbetarpartiernas sida av parollen att erövra den hägrande förstakammarmajoriteten.

Vidare torde arbetarpartierna enligt statistikens vittnesbörd något favoriseras av införandet av röstkort och sänkning av rösträttsåldern vid landstings- och elektorsvalen till densamma som vid stadsfullmäktige- och andrakammarval.¹ I fråga om röstkort föreligger redan ett slags principbeslut av årets riksdag, och i fråga om sänkningen av rösträttsåldern föreligger ett vilande grundlagsförslag, vilket tvivelsutan nästa år kommer att bifallas, enär det första beslutet, vid årets riksdag, träffades av de nu regeringssamverkande partierna.²

Slutligen måste koalitionsbildningen vid nästa års val spela en roll. Som bekant innehåller regeringskontraktet en klausul med förbud för en kontrahent att under regeringstiden vid val samverka med utomstående partier mot den andra kontrahenten. Klausulen omöjliggör sålunda vid nästa val borgerlig samverkan, förutsatt då att den nuvarande koalitionsregeringen ännu består. Ovan har påvisats den inverkan, som fullständig borgerlig splittring på basis av de i år föreliggande röstsiffrorna skulle ha haft till ökandet av socialdemokraternas mandatstyrka. För fullständighetens eller åtminstone för kuriositetens skull kan man räkna ut partiställningen enligt årets siffror i ett val med tre karteller: 1) högern och folkpartiet, d. v. s. de borgerliga oppositionspartierna; 2) bondeförbundet och socialdemokraterna, d. v. s. regeringspartierna; 3) det arbetande folket, d. v. s. socialister och kommunister. Mandatfördelningen skulle i dylikt fall enligt årets siffror ha blivit 44 höger, 26 för folkpartiet, 31 bondeförbundare, 118 socialdemokrater, 6 socialister och 5 kommunister. Bondeförbundet skulle följaktligen såsom det i sin kartell svagaste partiet starkt missgynnas och socialdemokraterna starkt gynnas. Arbetarpartierna som block betraktat skulle få 129 mandat eller 6 mer än nu.

¹ Ang. den politiska uppdelningen av väljarna under och över 27 år se Sv. Off. Stat., Kommunala valen åren 1934 och 1935, sid. 31 f.

² Se Konst.utskottets utlåtande 1936 nr 17 och 29.

Häremot skulle kunna ställas möjligheten att vissa grupper inom socialdemokratiska partiet ej vore fast förankrade utan kunde betecknas som även under normal tid rörliga. Under nuvarande omständigheter är det svårt att föreställa sig, att några andra större grupper än vissa mindre jordbrukare samt tjänstemännen tillhöra denna kategori. Däröfver kan man dock blott spekulera. Framförallt om den nuvarande regeringen ännu om två år sitter kvar, synas socialdemokraternas möjligheter och utsikter att erövra även första kammaren rent objektivt icke blott stora utan t. o. m. utomordentligt stora. Ty så fast konsoliderade synas socialdemokraterna just nu.

* *
*

Återstår till sist frågan, hur stor rörligheten bland väljarna vid årets val kunnat vara. Det är lättare att framkasta frågan än att med någon grad av säkerhet kunna besvara den. Likväl har problemet så stort intresse, att man kan ha rätt åtminstone till vissa antydningar eller konjektioner.

Med rörligheten hos väljarna i egentlig mening avses här övergång från ett parti till ett annat. Frågan inskränker sig sålunda till hållningen hos de kvarstående röstberättigade, vilka vid föregående val — alltså i detta fall år 1932 — utövat sin rösträtt. Härvid uppstår dock frågan, i hur hög grad de personer, som 1932 röstade och ännu kvarstå i röstlängderna, även i år fullgjort sin rösträtt; frågan gäller med andra ord, i vilken utsträckning uraktlåtenheten att rösta är beroende på tillfällig olust, på tillfälliga hinder såsom flyttning o. dyl. eller på notorisk motvilja hos väljarna. Veterligen finnes ingen statistik härom, men man torde vara berättigad till antagandet, att röstskolkningen i mycket stor utsträckning är en kronisk företeelse hos vederbörande och att i föreliggande fall det överväldigande flertalet av 1932 års ännu kvarlevande väljare även i år röstat. Även om det ej kan vara en helt riktig förutsättning, skall beräkningen här nedan göras, som om 1932 års ännu kvarlevande väljare ingå i årets röstsiffror; väljarskarorna i år skulle följaktligen enligt detta fiktiva antagande förutsättas bestå av 1932 års återstående väljare, vidare en del röstskolkare

från 1932 samt slutligen röstande ur de fyra nya generationer, som tillkommit efter förra valet.

Man kan därvid söka bygga beräkningen om övergång från ett parti till ett annat genom att uppställa tre huvudgrupper: övergång från borgerliga partier till socialdemokraterna; socialistisk övergång, d. v. s. från socialister eller kommunister till socialdemokraterna eller från socialister till kommunister eller vice versa; interborgerlig övergång, d. v. s. från ett borgerligt parti till ett annat. I krets efter krets kan man söka konstruera den andel i styrkeförskjutningarna hos partierna, som där synes vara att tillskriva övergång från ett parti till ett annat eller som ej gärna kan förklaras utan en dylik övergång. Den sammanställning, som förf. enligt ovanstående schema sökt göra, har resulterat i en siffra å 92.000 uti första huvudgruppen, 44.000 uti andra huvudgruppen och 91.000 uti tredje huvudgruppen. Övergången till eller övergivandet av nationalsocialisterna kan dessutom uppgå till omkring 10.000. Dessa siffror ge en summa av 237.000, motsvarande i det närmaste 6 procent av väljarkåren. Ungefär två tredjedelar av socialdemokraternas röstökning (298.000) skulle sålunda enligt dessa konstruktioner sökas bland förutvarande skolkare och i det överskott, som uppstår om antalet avlidna socialdemokratiska väljare från år 1932 drages ifrån partiets väljare i de fyra nya generationerna.

Det behöver icke sägas, att dessa siffror endast äro konstruktioner och blott framtagits av intresse att se, hur långt man kan treva sig fram. Naturligtvis kunna fullt trovärdiga siffror blott erhållas, om man gör en undersökning valdistrikt efter valdistrikt och helst även har möjlighet att därvid anknyta till yrkesstatistiken. I detta fall vilja dessa siffror blott säga, att dessa tal — och sannolikt något lägre — kunna förklara valresultatet. Klart är, att talen också kunna vara betydligt större, därest man exempelvis vill förutsätta, att ej blott folk i massor övergått till socialdemokraterna utan även att stora skaror — ehuru i mindre omfattning — lämnat socialdemokraterna och övergått till de borgerliga. Givetvis har alltid någon sådan »motrörelse» varit för handen, men av många skäl kan man i år antaga, att få gamla väljare övergivit socialdemokraterna med destination till de borgerliga eller — för att taga ett annat exempel — att högern skulle i mängd ha attraherat förut-

varande väljare. En viss hänsyn bör dock tagas till dylika »motrörelser», vilkas tal i så fall måste fördubblas, eftersom det måste föranleda en motsvarande ökning av — i socialdemokraternas fall — talet för proselyterna respektive — i högerns fall — avfällingarna. Omfattade »motrörelserna» ett så högt tal som 40.000, ökades rörligheten till att omfatta ungefär 328.000, vilket skulle motsvara ungefär 8 procent av valmanskåren.

För att åskådliggöra vad de förut nämnda siffrorna — 92.000 plus 91.000 — för de borgerliga innebära, får man följande grova tal. De borgerligas sammanlagda röstetal utgör 1.334.000. Av dessa utgöra 102.000 nettoökning. Med hänsyn till att 92.000 gamla borgerliga antågits ha gått över till socialdemokraterna, måste 102.000 + 92.000 nya borgerliga väljare ha mobiliserats, alltså närmare 200.000. Brutto är de nya väljarnas tal större, då däri även måste inräknas antalet sedan 1932 avlidna borgerliga väljare eller motsvarande utfyllande tillskott från de fyra nya generationerna, ett tal som med utgångspunkt från ett överskott av generationsväxlingarna å 200.000 kan anges ligga mellan 75.000 och 100.000. Återstår slutligen en supponerad interborgerlig övergång å 91.000. Enligt dessa siffror skulle mellan 950.000 och 1.000.000 gamla borgerliga väljare (1.334.000 — 92.000 — 102.000 — 75.000 — 91.000) i år ha röstat likadant som år 1932, medan ungefär 180.000 bytt parti. Detta innebär, att ungefär var sjätte person på borgerligt håll efter 1932 förändrat partiuppfattning. Var och en, som känner stabiliteten hos svenska väljare, måste finna denna siffra ej låg.

Det sannolika torde vara, att rörligheten i form av direkt övergång — den aktiva rörligheten — kan anges till mellan 6 och 8 procent av valmanskåren. Den kan ligga högre men detta förefaller mindre troligt. Och inom de 8 procenten torde även den felkälla kunna inrymmas, som ligger däri att de från 1932 kvarstående väljarna och de här som förutvarande väljare beräknade talen (för de borgerliga alltså mellan 950.000 och 1.000.000) ej kunna vara helt identiska.

Men givetvis finns det även rörlighet av annat slag. Dels ha vi de nya väljarna, vilka visserligen till stor del av sociala skäl äro predestinerade för visst parti, åtminstone i vissa grupper, men som ändock utgöra ett jungfruligt fält för partipropagandan. Dels

ha vi röstkolkarna, vilka väl avstå från att rösta, emedan de ej ha någon deciderad åsikt eller åtminstone sakna entusiasm för det parti, i vilket de känna sig mest hemma men mot vilket de ej vilja rösta. Med anknytning till vad som inledningsvis yttrades att lägst 10 procent av valmanskåren tillhör de ofrivilliga röstkolkarna, skulle vid ett valdeltagande av cirka 74 procent den passivt rörliga delen av valmanskåren utgöra högst 16 procent eller något över 600.000. Otviveltaktigt förhåller det sig dock i verkligheten så, att endast en del av dessa torde kunna göras till rörliga i aktiv mening. Den sannolika utvecklingen torde bli, att minskningen av reserverna i mån av stegrad valdeltagande kommer att intensifiera partiernas försök att tränga in på varandras områden för att hävda sig i kampen för tillvaron. Ju mindre reservernas antal och ju större partiernas blir, desto större torde partiväxlingarna, den aktiva rörligheten bli.

Å andra sidan är det uppenbarligen skillnad även på aktiv rörlighet. Om en Furugårdare blir Lindholmare eller en Albin-Strömare i Göteborg blir Sillénare eller en förutvarande nationell-ungdomsförbundare inom högern i år stödjer de nu utbrutna nationella, är detta för valets parlamentariska konsekvenser av mindre betydelse än om en borgerlig går över till socialdemokraterna. Tyngdpunkten i agitationen var i år inriktad på just att förhindra resp. locka till en sådan övergång. När man i ovanstående konstruktioner kommer till en borgerlig övergång till socialdemokraterna å ej fullt 100.000, d. v. s. blott något mer än 2 procent av valmanskåren, får man visserligen ej glömma deras stora uppbåd bland reserverna. Men faktum är, att den starka politiska förskjutningen i år möjliggjorts utan större förflyttning av valmanskåren mellan de före valen kämpande »blocken». Trots att valutgången tedde sig som ett jordskred, är stabiliteten alltjämt grundtonen i svenskt partiliv. Om denna övergångssiffra ej rör sig om mer än omkring 2 %, visar det hän på en rätt betydande grad av immunitet hos gamla väljare mot propagandans alla gälla toner och grella färgtryck. Det ger även en fingervisning om de höga kostnader, som få betalas för att komma denna ringa rörelse åstad. Var och en kan roa sig med att räkna ut, vad dylika röster ungefärligen kostat partet.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Ur F. B. von Schwerins Prosten greve von Schwerin hör till den papper. svenska 1800-talshistoriens mest fängslande gestalter. Redan de yttre dragen av hans bana ha sedan gammalt fäst intresset på honom, och alltsedan Ivar Anderson i sitt arbete om Oppositionen och ministeransvarigheten påvisade hans betydelse för den konstitutionella utvecklingen har hans politiska roll kommit att framstå i allt klarare dager.

Emellertid är det ganska svårt att bestämt fastslå och analysera innebörden av Schwerins politiska idéer. Källskrifterna äro ganska få, och redan samtiden tolkade hans yttranden på vitt skilda sätt, icke minst sedan han vid 1828—30 års riksdag definitivt lämnat oppositionens leder. Uppenbarligen ha också flera skilda strömningar utövat inflytande på Schwerin. Han har å ena sidan under sina tidigare studier upptagit åtskilligt av upplysningstidens tankar, å andra sidan rönt ännu mycket starkare intryck av romantiken. Hans starka intresse för England och den starka sympati han förvärvade för detta lands politiska liv komplettera helheten. Anmärkas bör därvid också, att hans uppfattning av det engelska statsskicket var avsevärt mera verklighetsbetonad än exempelvis Montesquieus, ehuru han å andra sidan blundade för åtskilligt av vad som ända till 1832 års reform kännetecknade den engelska parlamentarismen. På visst sätt kan man säga, att Schwerins skildringar föregripa den författning, som var faktiskt rådande i England under mitten av 1800-talet.

Schwerin är emellertid en av de första svenskar, som intresserat sig för ett komparativt studium av främmande länders statsskick. Han hade härmed visserligen bestämda politiska syften, och hans forskningar saknade icke en »ideologisk» biavsikt, men icke desto mindre kan han utan vidare betecknas som en av den moderna statskunskapens föregångsmän i vårt land. En handskrift av Schwerin, vilken är ägnad att ytterligare bestyrka detta, publiceras här nedan.

Den återfinnes i Uppsala Universitetsbiblioteks lilla samling »Ur prosten greve F. B. von Schwerins papper», sign. X 299 o, tredje volymen. Samlingen innehåller för övrigt icke mycket av intresse; huvudsakligen är det Schwerins litterära försök som bevarats. Därjämte finnes emellertid några brev samt ett mindre antal uppsatser av politiskt och ekonomiskt innehåll, bl. a. en samling »Reflexioner», sannolikt från yngre år, samt manuskriptet till Schwerins anförande i 1820 års talsällskap, »Bidrag till Talspråkets Karaktäristik», seder-

mera tryckt i tidskriften *Hermes*.¹ Papperens datering stöter på ganska stora svårigheter, då de icke ligga i någon kronologisk ordning och Schwerins handstil även under en mycket kort tidrymd kunde undergå betydande växlingar. Nedanstående utkast måste emellertid under alla omständigheter vara skrivna före 1814: detta visas av uttrycket om Frankrike, »der alla gamla former nyligen blifvit, åtminstone, förklarade för olämplige och der nya former äro i görningen». Ganska tydligt eller åtminstone sannolikt är även, att de författats före »Staternas Historia», varav första bandet utkom 1811. Nyssnämnda uttalanden om de franska förhållandena antyda närmast en datering till något av 1800-talets allra första år eller rentav i slutet av 1700-talet. Å andra sidan gör själva uppslaget liksom reflexionerna om svenska förhållanden snarast intryck av att hänföra sig till tiden efter 1809 års revolution, sannolikt i så fall 1810. För denna datering talar också Livijns uttalande i brev till Askelöf 20 dec. 1820, att talsällskapet var »en idé, som han (Schwerin) i tio år hyllat».² Det sistnämnda skulle i så fall ha varit en modifikation av tanken om en »akademi».

Ehuru någon säker datering sålunda tills vidare icke kan verkställas, torde man i detta avseende kunna räkna med två alternativ. Sannolikast är skriften författad strax efter 1809 års revolution och får då betraktas som ett resultat av det allmänna intresset för politiska frågor, som då vaknade till liv, samt som ett förberedande uppslag till 1820 års talsällskap. Men den kan möjligen även vara ett tiotal år äldre samt bör i så fall ställas i samband med de »Skrifter i Uppfostran och allmän Cultur» som Schwerin utgav 1805, snarast då fragmentet »Om Menniskobildning».

»Utkast till Föreläsningar öfver Historien» hör direkt samman med akademiförslaget. Sannolikt finner man här Schwerins eget tilltänkta bidrag till föreläsningsverksamheten.

En kuriositet är användningen av ordet »statskunskap», som i denna bemärkelse ännu var relativt sällsynt. Tydligt är emellertid, att Schwerin härmed icke avsåg endast studiet av det politiska livet och författningen, utan alla forskningar som berörde staten. I den föreslagna »akademiens» arbetsuppgifter ingingo ju också såväl »statsekonomi» som nästan alla juridiska discipliner. Överraskande är snarast, att det geografiskt-statistiska momentet, som eljest i hög grad intresserade Schwerin, denna gång lämnats åsido.

Idéer till en Academie för Statskunskap.³

Afsigten vore att tjena dem som önskade äga allmänna översigter

¹ En mindre samling brev till Schwerin finnes som bekant i Kungliga Biblioteket. — Först då ovanstående redan var uppsatt i korrektur har jag haft tillfälle att taga kännedom om den framställning av Schwerins politiska idéer, som återfinnes i E. F a h l b e c k s arbete *Idéer och män* (1936), och där även ifrågavarande utkast i förbigående omnämnes (sid. 135).

² W a r b u r g: *Förbudet mot Talsällskapet 1820*, *Hist. Tidskr.* 1910, s. 212.

³ Detta står som rubrik på ett särskilt titelblad. Därunder är antecknat: »communiseras vederbörande». Betydelsen härav är dunkel; sannolikt avses väl dock de tilltänkta medlemmarna av »akademien».

af sjelfva de vettenskapers utbildning, efter hvilkas resultater samhällena utbildat sig, sökt, och söka att mot upplösning försvara sig.

Dessa öfversigter torde anses önskvärda för en hvar som finner sig kallad och berättigad att med sitt Ja medverka till de åtgärder hvilka, till befordrande af samhällets ändamål kunna föreslås, eller att med sitt nej motverka dem.

Förr, och innan communicationsvägar emellan allmänheten och de som sysselsatte sig med vetenskapliga forskningar voro öppna ansåg man för nödigt att stifta associationer, på det, genom exposition inför allmänheten af hvad en hvar på sin enskilda bana funnit, en allmännare vördnad för vetenskap skulle framkallas, och derjemte ett allmännare begär att tillägna sig resultaterne deraf. Sådan var ofelbart den idéen som legat till grund för alla vetenskaps och vitterhets academier.

Nu, sedan communications vägarne emellan de forskande i vetenskaperna och allmänheten äro nästan öfverfyllda af producter; sedan ur vetenskapernas häfdade jord ständigt nya och ofta förvillande gestalter uppstiga vore det kanske nödigt att några förenade sig i upsåtet att i ett helt inför publiken framställa de individuella åsikterne och åtgärderne.

Man läser nu mera allmänt än förr men kanske med nog mycken predilection, dels för språket på hvilket, dels för systemet efter hvilket desse skrifter blifvit författade. En del läsa mest Engelska — andra mest franska — andra åter mest Tyska författare. Det torde dock icke undfalla den som något gjort sig bekant med dem alla, att det nationella förhållandet yttrat sin inflytelse på författarnas åsikter och arbeten. De Brittiska författarne se och tala ledda af sin egen nations långa erfarenhet; hos fransmännen der alla gamla former nyligen blifvit, åtminstone, förklarade för olämplige och der nya former äro i görningen, upställas Theorierne i motsats af hvad som varit och till en del ännu är; Tyskarne som hvarken ägt eller ännu äga något offentligt och nationalt lif, construera sina Theorier blott efter idéerne. En åtgärd som hade till föremål att göra uppmärksam på ytterligheter hos andra, skulle kanske kunna afböja ytterligheter hos oss.

Endast de vetenskaper hvilka tillsammans utgöra statskunskap, skulle blifva föremål för denna förening, och endast inom den vidd som de behöfva vara af statsmannen kände.

I nedannämde Vettenskaper skulle offentliga föreläsningar hållas,

1:o Samhällellenas politiska utvecklings historia.

2:o Samhälls-fördragens, eller Constitutionernas historia — statslagfarenhet.

3:o Samhällsordningens — de medborgerliga förhållandenas, eller den högre polisens historia — civil-lagfarenhet.

4:o Historien af den moraliska principens utbildande inom samhällena. Criminal Lagfarenhet.

5:o Historien af de produktiva krafternas utveckling. — Stats-ekonomi.

6:o Historien af försvars anstaltnes eller af stridskrafternas bildning.

Framställningen skulle hufvudsakligen vara historisk. Sedan 1:o den föredragande framställt hvad som synes honom vara grund idé för den vettenskap som han behandlar, anförer han

2:o Andras teorier. Derefter

3:o Tecknas historiskt de försök som Samhällena gjort till realisering af grund-idéen.

4:o Försöken innom vårt Samhälle.

5:o Hvad som ännu kan återstå att göra.

Afsigten med uppställandet af en Theorie vore att få en måttstock till jemförelserne. Idéernes utveckling genom och med tiden, samt handlingarnes enlighet eller icke enlighet med Idéerna bör utgöra hufvudföremålet. Reminiscencerne ur den förflutna tiden uppkallas hufvudsakligast för att göra synbar i hvilken rigtning banan löper in i den ännu osedda tiden.

Det är klart att här hvarken kan eller bör bli fråga om vetenskapen såsom vettenskap, att här ej behöfs något uttömmande af ämnet. Den föredragande är en talande Recensent af andras åsikter och handlingar. Derföre må ej någon farhåga att kunna göra sin åtgärd fullkomligt svarande mot Idéen som han gör sig derom afhålla någon att med det förråd han redan hunnit samla bidra till ändamålet. Hvad som under första kursen undfallit honom kan fullkomligare utvecklas under det följande årets Cours. Men kanske skulle, hvad som i detta ögonblick låter göra sig, icke så snart åter låta göra sig.

Efter min öfvertygelse fins det för närvarande hos oss intet något annat medel att styrka grundvalen för det offentliga, nationella lifvet — *insigt och anda*, än det som här blifvit föreslagit. Ett så offentligt lif som Britternas kan här sannolikt aldrig eller åtminstone icke på Sekler bli: Sådana reunions som i Frankrike kommit i bruk, sedan representations-Systemet blifvit infört låta här svårligen verkställa sig. Representationen är här för litet national att man må kunna hoppas det Reunionens medlemmar skulle kunna hålla sig nog friade från Skråanda, för att kunna blifva berättigade till bifall och stöd af den tänkande allmänheten. Den stora Reunionen af de administrerande och den mängd som genom desamma väntar sig bröd och distinctioner kommer här länge att göra hvarje ickefactionär reunion omöjlig. Ehuru nyttiga våra Dagblad äro, är dock deras tillvarelse för précair och deras verkningskretsar för skarpt åtskilda än att en lugn och gemensam förkofran i insigt och anda vore genom dem att förvänta.

Då afsigten med föreningen är att gemensamt verka på det nationella lifvet så torde man ock så länge en gemensam inverkan anses behöflig, böra öfverens komma om ett reglemente.

Projekt till Reglemente.

1:o Föreläsningarna hållas ifrån 1:sta november till 15:de December samt från 15:de Januari till 1:sta Aprill. Lämpligaste tiden torde blifva från $\frac{1}{2}$ 5 till 7 eftermiddagen.

2:o Hvarje cours eller vettenskap bör så afmätas att den ej fordrar mera än högst 20 Sessioner.

3:o Åhörarens antal bör ej bli altför stort, 100 till 150.

4:o Entrée-billetterne torde böra betalas för hvarje särskilt kurs med 2 à 3 Riksdaler. Lokalen och eclaireringen fordrar penningutgift som af någon måste bestridas och man får ej begära af grannliga åhörare att de jemväl för den contanta utgiften skulle vilja stå i obligation. Blir något öfver så kunde det användas till bildande af ett Bibliotek som komme att tillhöra institutet eller allmänheten.

5:o Den som åtar sig föreläsning under en termin får ej sjelfvilligt afbryta den. Derföre torde han, så vida möjligt är, böra försöka sig med en Suppléant, som sköter föreläsningen när laga förfall äger rum, och som efter honom en gång skulle kunna åtaga sig föreläsningen. Fråga blir om ej med associerade böra rådfrågas om valet af Suppléant.

6:o I början böra sådana personer för hvilka redan en förmånlig opinion finnes, åtaga sig mödan att hålla föreläsningar. Är allmänheten nog mogen för att veta värdera sjelfva saken så kunna yngre personer fylla de äldres rum.

7:o Ytterlighet både i framställning af egna åsikter och i granskningen af andras bör undvikas.

Utkast

till Föreläsningar öfver Historien.

Fins det en punkt hvarifrån allt utvecklar sig?

En ledstjerna sväfvande öfver tidens bana?

En eldstod tågande framför dem som söka det lofvade landet?

En fast princip för historiska personnager?

En måttstock till bestämmande av värdet af deras åtgärder?

Vi vete hvad som har skett; vi förutse hvad som skall ske.

Vi se en form som småningom utbildar sig.

Det måtte ock finnas en Idée åt formen. Hvem tillhör idéen? — huru framgår formen? Hvad tillhör Gud? — hvad tillhör menniskan? Den som gaf idéen, han framställde ett problem.

Den som arbetar på formen, han söker constructionen till problemets upplösning.

Idéen vill vara réaliserad i den densamma egna — den skönaste formen.

I idéen ligger en kraft att stöta ifrån sig det ofullkomliga i formen.

Nödvändigheten i Historien.

Endast en construction är den rätta.

Men det behöfs constructioner för att komma till den rätta constructionen.

Hvarje sådan préliminair åtgärd är på sin tid och på sitt ställe den rätta.

I mån att tiden fordrar nya åtgärder, falla de förra för den Historiska nödvändigheten.

Conflicten emellan nödvändigheten och kraften som arbetar på constructionen, är

Ödet eller Skickelsen i Historien.

Tiden radar punkt till punkt vid skapelsens första punkt och bildar Linea. De sig utvecklade formerna förvandla Linea till plan.

Taflan af tidens, af människoslägtets utveckling — Berättelsen derom — Historien med ett ord, vore då en växande uppenbarelse af Skaparens idé — Solen uppstigande ur hafvet.

Hvilken vore då väl andan i hvilken historiska personer böra handla?

Hvilken måttstocken till bedömmande af deras åtgärder.

Reliositetens [sic!] anda.

Som icke söker sitt utan det gemensamma;

Som uppoffrar sitt för det gemensamma.

Sådant är ock Historiens stora Resultat.

Der krafterna isolerat sig der har ingen religiositetens sammanhållande kraft funnits;

Der krafterna verkat gemensamt der har Religiositet [sic!] funnits.

Om materialerna till Historisk vettenskap. — Hvilka de varit i olika tider. — När och huru de blifvit beredde. — Historiska vettenskapens historia. — Tideräkningens. — Geografiens.

Om Historiens Studium.

På olika höjd blir Historiska horisonten olika. — Bestämmande af dessa olika höjder. — Hvad är historisk insigt? — Om bibringandet af historisk insigt. — Der offentligt och gemensamt lif finnes, der man handlar för Historien, der bildar sig ett inre sinne, som säger hvad Historia är. Der detta inre sinne icke kan finnas, der bör läraren söka att fylla bristen. — Framställning av methoden till det Historiska sinnets väckande.

Om Lokalens inflytande på folkslagens begrepp och handlingsätt. — Äsigt af Jordytans skapnad och dess andel i bestämmandet af händelsernas gång. — De isolerat bildade nationerne böra anses såsom vapen af olika art. De uppkallades på Scenen eftersom tiden och omständigheterna påkallade deras bruk. — Inre ordsaker till massornas förflyttande till nya lokaler.

Första Scenen för samhälls förhållanden. — Scenens successiva vidgande. — Öfvergångarne från en mindre Scene till en större. —

Likhet emellan, både Scenernas geografiska form, och de inre revolutioner som vållat öfvergångarne.

Om massornas rörelser i stort, eller om stammarnas greningar, och grenarnas rotfästningar eller Statsstiftelser.

Staternas Historia.

Hvilken rôle har blifvit vår nation tilldelad i det stora Historiska Drama? — Beredelserna till Rölens utförande. — Lokalens inflytande. — Epokerne för våra apparitioner på Scenen. — Reaktion på Nationens individuella bildning. — Hinder för Nationens individuella bildning. — Härröran deraf att nationen är liten och sent uppträdt på Scenen. — Förestår oss ännu en Rôle på den större Scenen. — Hvad återstår för att fullända vår geografiska basis. — I hvilken ordning böra de inre krafterna utvecklas? — Hvilka materialier till denna utveckling saknas ännu?

Recapitulation — bestämmande af den närvarande tidens Caractère. — Hvilka öfvergångar återstå ännu? — Genom hvilka slags revolutioner skola de sannolikt beredas? — Hurudan blir verkningen på de punkter der de utbryta? — Genom hvilka medel kunna vi skydda oss mot återgång till mindre fullkomligheter?

G. Hkr.

Statistiska Föreningens i Stock- Under innevarande år har Statistiska holm 35-års jubileum.

Föreningen kunnat fira sitt 35-års jubileum; det var nämligen den 7 februari 1901, som föreningen definitivt konstituerades, stadgar för densamma antogos och en styrelse valdes. För högtidlighållande av detta minne har föreningen avhållit en högtidssammankomst, varvid ett antal föredrag belysande statistikens utveckling på olika områden fram till nuvarande tid höllos. Av dessa föredrag torde de som beröra det administrativa och demografiska området samt det ekonomiska och sociala området, vilka höllos av t. f. överdirektören Ernst Höijer resp. t. f. byråchefen Bertil Nyström, kunna för denna tidnings läsare vara av mera allmänt intresse, varför deras huvudsakliga innehåll här nedan återgivas. I övrigt lämnades vid högtidssammankomsten några meddelanden om statistikens utveckling på det teoretiska området, varjämte föreningens ordförande, professor F. J. Linders, Uppsala, i sitt högtidstal belyste statistikens nuvarande ställning.

Professor Linders påpekade särskilt, hurusom statistiken i vårt land sedan föreningens 30-års jubileum fått mera vind i seglen än förut under vårt århundrade; det tycks för närvarande vara en allmän uppfattning, att statistiken måste utvidgas på nya arbetsfält och bearbetas djupare på en del av de gamla. Även behovet av primärobservationernas förbättring samt utnyttjande av nya teoretiska och maskinella metoder, d. v. s. en rationalisering över hela

linjen har trängt sig fram. Talaren framdrog som ett positivt bevis för statistikens framryckning, att i år för första gången efter folkräkningens omdaning år 1860 en folkräkning företagits vid mitten av ett decennium. Denna utveckling på befolkningsstatistikens område befrämjas av den aktualiserade nödvändigheten att samhället i högre grad än förut vårdar sig om nativiteten och om den uppväxande ungdomens utkomstmöjligheter. Även den ekonomiska och sociala statistiken synes ha fått mera vind i segeln. Det bör blott erinras om förslaget till upprättande av ett konjunktursinstitut, vars arbetsproblem ingalunda äro endast nationalekonomiska utan även statistiska; arbetena inom ett dylikt institut måste vila på ett tillfredsställande, differentierat siffermaterial från ett flertal områden och använda sig av en komplicerad statistisk metod.

Talaren framhöll därpå de krävande och växande förpliktelser, som en dylik utveckling medför. Även om kraven på en specialutbildning för statistikerna växa sig allt starkare, kommer statistiken säkerligen dock alltid att ha användning för personer med högst olika läggning, intressen, erfarenheter och kunskaper. Inom statistiken är kravet på bred bildning starkt, under det att inom de flesta andra vetenskapliga arbetsområden specialisering är dagens lösen.

Vid sammanträdet lämnade vidare f. d. kommerserådet Martin Jansson en redogörelse rörande statistikermötet i Stockholm 1927; som bekant var ju detta möte den första allmänna nordiska statistikerkongress, som avhållits, och har i sommar efterföljts av ett andra nordiskt statistikermöte i Köpenhamn.

Vid sammanträdet förelåg en ny upplaga av den vid tidigare jubiléer utgivna Statistiska Föreningens matrikel, vilken jämväl upptog förteckning över föredrag, hållna inom föreningen sedan dess tillkomst; av matrikeln framgår, att föreningen för närvarande — förutom 4 hedersledamöter och 6 korresponderande ledamöter — omfattar 191 medlemmar.

S. P.

Några drag av statistikens utveckling fram till 1936 på det administrativa och demografiska området.¹

För en skildring av den administrativa statistikens utveckling under senare tid fram till den nuvarande ståndpunkten bildar 1905 års statistiska kommitté en naturlig utgångspunkt. Därförinnan byggde man på den organisation, som nyskapats 1858 och sedan efter hand påbyggt med nya grenar, allteftersom statistiken vuxit ut till nya samhällsområden. Fram emot det nya århundradets början hade denna utveckling i yttre avseende varit så stark och på samma gång så olikformig, att den hotade att alldeles spränga sönder den svaga,

¹ Föredrag hållet vid Statistiska Föreningens i Stockholm 35-års jubileum den 1 april 1936.

yttre ram, som skulle sammanhålla statistikens skilda grenar till en någorlunda enhetlig organisation.

Så tillsattes 1905 den s. k. statistiska kommittén med uppdrag att söka åstadkomma bättre enhetlighet och effektivitet i den officiella statistiken. Den tog sin uppgift mycket grundligt, och dess år 1910 avgivna huvudbetänkande innehöll ett detaljerat förslag såväl angående statistikens yttre organisation som beträffande varje särskild grens reella innehåll. I det förra avseendet ställde den sig principiellt på centralisationsståndpunkten, och även om den icke vågade sig på att föreslå dess fullständiga genomförande, så påyrkade den dock en väsentlig utvidgning av statistiska centralbyrån och ett överflyttande dit av åtskilliga grenar från andra ämbetsverk, bl. a. näringsstatistik, rättsstatistik och skolstatistik.

Kommitténs centralisationsförslag stannade dock till allra största delen endast på papperet. I stället kom efter ett par år ett förslag fram om statistikens omorganisation i rakt motsatt riktning. Det var de s. k. departementalkommittéer, som för vinnande av närmare samarbete mellan statistiken och förvaltningen föreslog, att det statistiska arbetet skulle fördelas på de olika departementen med ett statistiskt kontor i varje departement. Statistiska centralbyrån skulle praktiskt taget försvinna. Detta förslag ledde icke till något som helst praktiskt resultat; men jag har omnämnt det vid sidan av statistiska kommitténs något tidigare förslag för att visa, huru stridiga åsikterna för 20—25 år sedan voro om den lämpliga formen för den administrativa statistikens organisation. Följande principen »in dubiis non est agendum» fattade icke heller statsmakterna något beslut härom vare sig i den ena eller andra riktningen. Och huru än tiderna sedan dess växlat, med indragningar eller utökningar för statistiken, så har dock dess organisation förblivit oförändrad och bygger alltså i huvudsak ännu på den grund, som lades 1858.

Men, som sagt, det hindrar icke, att tiderna växlat starkt även för statistiken under de senaste 20 åren; på perioder av »statistikleda» och indragningskrav ha följt andra perioder av »statistikraseri» och starka utvidgningstendenser. Redan 1915 beslöt riksdagen, på yrkande av en enskild motionär, att hos Kungl. Maj:t begära en utredning om möjligheterna att bringa ned kostnaderna för det statistiska trycket. Under de närmaste åren hade man icke så mycken tid och så stort intresse att tänka på besparingar, men 1920 tillsattes den av riksdagen begärda utredningen, de s. k. statistiksakkunniga. Deras grundliga inventering av alla de statistiska publikationerna gjorde nog sin nytta och ledde till åtskilliga förenklingar och besparingar.

Sedan dröjde det icke längre än till 1923, förrän Kungl. Maj:t gav i uppdrag åt statens besparingskommitté att som ett led i det allmänna besparingsarbetet utreda frågan om åstadkommande av besparingar även i avseende på det statistiska arbetet. Men snart förändrades läget på nytt, och 1925 fann besparingskommittén det utsiktslöst att fortsätta med sitt arbete och anhöll om entledigande.

Något större resultat kunde 1926 års besparingssakkunniga peka på. Statistiska centralbyrån blev åtminstone till namnet underkastad en omorganisation, som dock realiter innebar ganska små förändringar. Även kommerskollegium blev föremål för besparingsnitet och drabbades av rätt betydande indragningar.

Under de sista åren har konjunkturen för statistiken åter gått uppåt. För den ekonomiska och sociala planhushållningen, som alltmera trängt igenom, har behovet av statistik gjort sig starkt gällande på samhällslivets så gott som alla områden. Nu är det icke de statistiska fackmännen, som påyrka mera statistik. Det är de organ, som omhänderha de olika förvaltningsuppgifterna och de många kommittéer och sakkunnigutredningar, som arbeta med lösningen av en mångfald av samhällsproblem. Under förutsättning att denna statistiska högkonjunktur består någon längre tid, kommer det säkert att tvinga sig fram nybildningar även på det organisatoriska området.

En sådan nybildning, varom förslag nu ligger hos riksdagen, är inrättande av ett organ för konjunkturforskning med tre nationalekonomiska vetenskapsmän som ledare för det ekonomiska forskningsarbetet och en nämnd med representanter för den administrativa statistiken och näringslivet för upprätthållande av kontakten åt olika håll. Organet skulle enligt förslaget erhålla en självständig ställning och icke förenas med vare sig riksbanken, kommerskollegium eller socialvetenskapliga institutet vid Stockholms högskola, såsom från olika håll föreslagits.

*

Under den gångna tiden och särskilt under åren omkring 1910 gingo diskussionens vågor höga om statistikens centralisation eller decentralisation utan att dock leda till något egentligt resultat. Men i realiteten har dock sedan länge pågått en tydlig utveckling i decentraliserande riktning. Då statistiska centralbyrån bildades 1858, var den visserligen icke direkt avsedd att vara ett centralverk för all administrativ statistik. Men de grenar, som icke hörde dit, voro så få, att statistiska centralbyråns ledande ställning nog var ganska obestridd. Sedan numera statistiska avdelningar tillkommit i ett mycket stort antal ämbetsverk, och åtskilliga av dessa avdelningar i omfattning och betydelse ha en ställning, som kan tävla med statistiska centralbyråns, har resultatet blivit, att den svenska statistiken för närvarande är starkt decentraliserad.

Jag vill här icke ingå på frågan, vilkendera organisationsformen som är att föredraga. Jag är starkt medveten om, att bärande skäl kunna anföras till förmån för såväl den ena som den andra uppfattningen. Och för övrigt är den frågan knappast längre aktuell. En principdiskussion på den punkten finns det icke anledning att upptaga. Endast så mycket skulle jag vilja framhålla, att den tämligen planlösa nybildningen av statistiska avdelningar inom

olika ämbetsverk enligt min mening icke alltid varit till nytta för en god statistik. Det hade säkert i en del fall varit bättre, om den nya statistiken förlagts till något större, statistikutgivande verk. Och ett önskemål för framtiden vore säkert en koncentration i detta avseende till några få, större enheter.

Med den starka splittringen i den svenska administrativa statistiken finns helt naturligt ett starkt behov av ett sammanhållande organ. Däröfver äro förespråkarna för både centralisation och decentralisation eniga. Men huru ett sådant, verkligen effektivt organ skulle åstadkommas, det är ett problem, som förgäves väntat sin lösning nu i 80 år. Ett sådant organ ha vi visserligen haft under hela denna tid, men åtminstone på senare år har det helt övergått i det rudimentära stadiet. År 1858 inrättades den statistiska beredningen med uppgift bl. a. att uppgöra plan för insamlande och bearbetning av alla uppgifter, som skulle ingå i den officiella statistiken, med biträde av statistiska centralbyrån ombesörja utarbetandet »av fullständiga topografisk-statistiska översikter öfver rikets hela tillstånd samt i öfverigt oavlåtligt öfvervaka införandet i den officiella statistiken av alla förbättringar, som av odlingens framsteg och samfundslivets utveckling erfordrades».

Statistiska beredningen ombildades 1886 till statistiska tabellkommissionen, bestående av representanter för alla de ämbetsverk, som deltog i utgivandet av serien Bidrag till Sveriges officiella statistik. Kommissionen äger som bekant ännu bestånd, åtminstone på papperet, och har för närvarande 23 medlemmar, av vilka dock drygt hälften, inklusive den nu fungerande ordföranden, aldrig deltagit i något sammanträde.

Att statistiska tabellkommissionen icke förmått fylla sin uppgift men att likväl ett behov förefinnes av ett ledande och sammanhållande organ inom den administrativa statistiken, därom bära de talrika förslagen om kommissionens omorganisation tydligt vittne. Jag vill uppräknat några av dessa förslag, som, hur olika de än varit, dock ha den egenskapen gemensam, att de aldrig lett till något resultat.

1. Statistiska rådet, förslaget av statistiska kommittén 1910.
2. Ombildning av tabellkommissionen enligt departementalkommitterades förslag 1912.
3. Statistiska nämnden, förslag av statistiksakkunniga 1922, en öfvervakande myndighet med beslutanderätt i vissa frågor öfver de statistikutgivande verken.
4. Tabellkommissionens förslag 1924 till sin egen omorganisation. Begränsning av antalet ledamöter till sex, honorar till ledamöterna, avlönad sekreterare.
5. Statistiksakkunnig i finansdepartementet, förslag av besparingskommittén 1925 och åter upptaget av Nothinska kommittén 1935.

Så remitterades hela frågan 1930 till kommerskollegium, statistiska centralbyrån och socialstyrelsen med uppdrag »att taga frågan

om en sammanhållande uppsiktsinstitution för den officiella statistiken under förnyat övervägande samt att, efter samråd med andra ämbetsverk i den utsträckning som finnes erforderligt, gemensamt inkomma med utlåtande och förslag i ämnet». På detta utredningsstadium befinner sig frågan alltjämt hos de tre ämbetsverken, beroende på en del ogynnsamma förhållanden, men det är ämbetsverkens avsikt att nu på allvar uppta den till slutlig behandling. Det är onökligen på hög tid, att ett allvarligt försök göres att få till stånd ett arbetsdugligt organ, som har till uppgift att verka för planmässighet och enhetlighet inom den starkt splittrade svenska statistiken.

*

Om jag efter den föregående redogörelsen för den administrativa statistikens yttre organisation skulle försöka giva ett omdöme om denna statistiks beskaffenhet och förmåga att fylla sin uppgift till tjänst för administration, näringsliv och vetenskaplig samhällsforskning, så har jag fullt klart för mig, att det är en betydligt svårare och ömtåligare uppgift. Jag skall därför begränsa mig till att se saken uteslutande ur utvecklingssynpunkt för att konstatera, om man kan iakttaga några mera framträdande förändringar i detta avseende. Även här kan det vara anledning att gå tillbaka till statistiska kommittén. Den ingick i sitt betänkande på en realprövning av de flesta grenar av statistiken och framlade detaljerade förslag till deras förbättring och utveckling. Härigenom tror jag man kan säga, att kommittén gjorde en betydande insats för den svenska statistikens regeneration, för en övergång från formal- till realstatistik och för statistikens inriktande på praktiska ändamål. Utvecklingen i denna riktning fortgick sedan även under 1920-talet och pågår väl ännu.

Men under de senaste åren har utvecklingen på det sociala och ekonomiska området gått i så hastigt tempo, att statistiken knappast har hunnit följa med på alla områden. Kraven på statistiken ha ökats så starkt, att denna, som ju för sin verksamhet är beroende av anslag från statsmakterna, icke är i stånd att tillgodose dem alla, åtminstone inte så fort och i den utsträckning, som man begär. Det behövs nog ännu en gång en nydaning av statistiken på åtskilliga områden, för att den rätt skall kunna fylla sin uppgift.

Det förefaller också, som om det från deras sida, som använda sig av statistikens siffror, ägt rum en förskjutning i intresset från den årliga statistikens fortlöpande sifferserier till den aktuella specialstatistiken för vissa bestämda ändamål. Det kan ju också hända, att vi inom en del grenar lägga ned allt för mycket arbete och kostnader på att år efter år insamla och bearbeta en massa detaljuppgifter om mindre viktiga saker, som det vore tillräckligt att studera endast med några års mellanrum. Jag tror det vore värt en särskild undersökning, huruvida icke en del av den årliga

statistiken skulle kunna begränsas till vissa huvudsaker, som man behöver känna för att kunna följa utvecklingen i stora drag. Härigenom skulle icke endast årsstatistiken kunna bli snabbare färdig, utan man skulle också få möjlighet att göra mera ingående undersökningar på områden, som nu äro endast ofullständigt statistiskt utforskade.

Ett annat drag, som jag trott mig märka under senare år, är ett ökat intresse från samhällsforskningens och den ekonomiska vetenskapens sida för statistikens uppgifter. Det är för en statistiker enbart glädjande att kunna konstatera. Och även om detta ökade intresse hittills många gånger endast uppenbarat statistikens oförmåga att leverera det begärda materialet, så är det alldeles visst, att ett ökat samarbete på detta område mellan statistikens producenter och konsumenter icke kan undgå att verka befruktande på det statistiska arbetet.

*

Även befolkningsstatistiken har genom utvecklingens egen gång aktualiserats på ett förut oanat sätt. Ett motstycke till den nuvarande situationen på detta område erbjuda förhållandena under den stora emigrationen, som drev fram den Sundbärgska emigrationsutredningen. Denna ledde visserligen icke till något positivt resultat för den praktiska politiken men den har sammanbragt ett synnerligen rikt och värdefullt stoff till belysning av befolkningens och hela det svenska samhällets utveckling ända från 1700-talet.

Även vid betraktande av befolkningsstatistikens utveckling i övrigt bildar Gustav Sundbärgs arbeten en naturlig utgångspunkt. Det är han, som genom sina forskningar i den äldre befolkningsstatistiken givit de långa årsserierna för befolkningsrörelse och befolkningsbestånd deras nuvarande form. Han har, skulle jag vilja säga, bearbetat det gamla arvet och satt det i användbart skick. Det är den nuvarande befolkningsstatistikens förnämsta uppgift att rätt förvalta det stolta arvet. På den punkten kan det knappast bli fråga om att inskränka på den årliga statistiken. Det gäller där att år för år bygga på årsserierna med nya siffror, som äro fullt jämförbara med de äldre.

Statistiska centralbyrån har t. o. m. gått ett steg längre och gjort ett försök att få till stånd en månadsstatistik över befolkningsrörelsen. I en framställning till Kungl. Maj:t begärde byrån för en tid sedan, att prästernas utdrag ur vigsel- och födelseböckerna skulle insändas kvartalsvis i stället för årsvis. Vid bearbetningen kunde sedan uppgifterna särskiljas för varje månad. Motsvarande uppgifter för de döda har statistiska centralbyrån tänkt sig kunna hämta från pensionsstyrelsen, dit prästerna för varje månad skola anmäla alla dödsfall.

De stora folkräkningarna ha efter hand utvidgats till omfattande inventeringar av det svenska folkbeståndet ur demografisk synpunkt.

Det gäller i synnerhet 1930 års brett upplagda folkräkning, vars resultat dock tyvärr på grund av en rad ogynnsamma omständigheter icke blivit färdiga så snart, som man skulle ha önskat. Inom de närmaste månaderna torde emellertid två nya delar utkomma.

Den märkligaste händelsen på det befolkningsstatistiska området är den särskilda folkräkningen 1935—36, märklig både på grund av ett antal nya frågor, som där äro upptagna, och på grund av den nya folkräkningsmetoden, som nu för första gången prövas i Sverige i så stor utsträckning.

En än så summarisk översikt över befolkningsstatistikens utveckling kan icke underlåta att taga hänsyn även till den statistiska forskningen vid våra universitet, som under senare år lämnat många värdefulla bidrag till ökad kunskap om de demografiska problemen. Jag tänker då i första hand på de i hög grad aktuella befolkningsprognoserna, som utförts av professorerna Wicksell och Linders, men också på åtskilliga andra undersökningar, som utförts av dessa båda forskare m. fl. Särskilt vill jag erinra om byråchefen Edins undersökningar om den differentiella fruktsamheten. Det material, som insamlats genom den partiella folkräkningen i mars 1936, erbjuder ett utmärkt tillfälle att utvidga dessa undersökningar till större områden, och det vore synnerligen önskvärt, om medel kunde erhållas för ett sådant arbete.

Ernst Höljer.

Drag ur den ekonomiska och sociala statistikens utveckling i Sverige.¹

På det ekonomiska och sociala området går vår statistik, liksom på det demografiska, långt tillbaka i tiden. Helt nyligen ha vi fått en påminnelse därom, när *Eli F. Heckscher* i »Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa, I» (utg. 1935) meddelat export- och importstatistik 1559—1724 (varufördelningen jämförd med 1928), prisstatistik för 1559—1910 samt livsmedelskonsumtion för 1550—1690-talen, väsentligen grundad på kronogårdarnas utspisningsstater, vilkas enformiga mjöl- och saltmat ifråga om omväxling var vida skild från men till kalorivärdet anses vara tämligen likvärdig med livsmedelsförbrukningen enligt socialstyrelsens hushållskostnadsundersökning för 1913—14. Åren 1933—35 har Socialvetenskapliga institutet vid Stockholms högskola genom *Gösta Bagge* och *Gunnar Myrdal* jämte medhjälpare publicerat sina undersökningar rörande levnadskostnader och löner 1860 (1830)—1930. Dessa »Stockholm economic studies» giva på grundval av ett vidlyftigt, ehuru bräckligt primärmaterial den hittills i huvudsak felande bakgrunden för penning- och reallönernas utveckling inom

¹ Föredrag hållet vid Statistiska Föreningens i Stockholm 35-års-jubileum den 1 april 1936.

jord- och skogsbruk, bergverk och industri samt kommunala arbeten från begynnelsen av Sveriges industrialisering och fram till åren 1913—14, då undersökningarna med mycken skicklighet — och kanske också med en smula tur — lyckligen anknutits till socialstyrelsens från denna tid förda fortlöpande löne- och levnads-kostnadsstatistik.

Vad nu nämnts gäller landvinningar under de senaste åren på den historiska statistikens svårbearbetade fält. Men även samtida statistiska berättelser ha på det ekonomiska och sociala området anor, som gå långt bortom det 35-årsjubileum vi nu fira. Vad som kan anses utgöra ryggraden i vår ekonomiska statistik, kommerskollegii årliga berättelser över industri, handel och sjöfart, kunna följas tillbaka till 1600- och 1700-talens riksdagsrelationer och föreligga i form av tryckta årspublikationer sedan 1830 och 1831. Medan den demografiska statistiken synes ha fått en uppräckning genom statistiska centralbyråns tillkomst efter medlet av 1800-talet, inskränkte sig verkningarna av vad därmed sammanhängde för kommerskollegii berättelser väsentligen till att de fingo littera i serien »Bidrag till Sveriges officiella statistik». Allmänt utgjordes dessa berättelser av tabellariska sammanställningar från länsstyrelser och magistrater, nötdorftigt hopfogade i kollegii kammarkontor. För att tala med 1905 års statistiska kommitté røjde bearbetningen »bristande noggrannhet i de enklaste räkneoperationers utförande samt ett kritik- och intresselöst handhavande av de föreliggande uppgifterna», vilket på svenskt kommittéspråk innebär ett nog så kraftigt underbetyg.

Fram på 1890-talet upphjälptes statistiken över fabriker och hantverk ur sitt förfall, då efter förslag av särskilda sakkunniga uppgiftsskyldigheten utvidgades och det föreskrevs, att blanketterna utan sammandrag skulle överlämnas till kommerskollegium, vars statistiska personal väsentligt utökades. År 1898 utkom berättelsen om fabriker och hantverk för 1896 i nytt och fullständigare skick. Vid samma tid förelåg även ett sakkunnigförslag angående förbättring i den av kommerskollegium i förening med generaltullstyrelsen utarbetade handelsstatistiken. Förslaget överlämnades till 1905 års statistiska kommitté för vidare behandling, vilken bar frukt i handelsstatistikens omläggning ifråga om varuförteckning, värde-deklaration m. m. åren 1906—1911. Statistiska kommittén ägnade även mycket intresse åt industristatistiken, och ett reformförslag utformades, väl närmast genom Karl Key-Åberg, under vars ledning det även genomfördes 1911—13. En någorlunda bestämd gränslinje drogs mellan fabriker och hantverk, nya fabriksklasser upptogs i industriberättelsen och möjligheter anvisades att genom periodiska specialundersökningar beräkna produkternas verkliga bruttovärde och det industriella förädlingsarbetets egen värdeinsats. Under åren 1914—17 publicerades specialundersökningar om textil- och beklädnadsindustrien, läder-, hår- och gummivaruindustrien samt bergshanteringen. Krigs- och kristidens särskilda förhållanden

hindrade visserligen programmets fullständiga genomförande. Men idén, om fördjupade specialundersökningars betydelse för näringsstatistikens vetenskapliga utveckling och praktiska användbarhet har alltjämt levat kvar och burit frukt i specialundersökningar, som antingen utgivits i form av särskilda publikationer (ex. Sveriges utbyggda vattenkraft 1931) eller också ingått i verkets egen tidskrift »Kommersiella meddelanden» (utg. sedan 1914) eller i kommittétrycket (ex. kaffehantering 1936).

En fråga, som 1905 års statistiska kommitté ej kunde lösa, gällde redovisningen av hantverk och småindustri. Det lyckades först när man, närmast genom ett initiativ av 1930 års riksdag, fick till stånd 1931 års företagsräkning (publ. 1935). En sådan hade länge varit påtänkt, men förverkligandet hade stött på svårigheter, ej minst genom vanskligheten att bibringa alla vederbörande insikt om att folkräkningens yrkesstatistik, som behandlar själva befolkningens fördelning på olika huvudslag av verksamhet, aldrig kan ersätta en företagsräkning, vilken har till uppgift att klarlägga de inom skilda näringsgrenar förekommande företagens antal, omsättning, personal inom olika yrkeskategorier etc. I förening med statistiska centralbyråns periodiska jordbruksräkningar, varav den senaste (för 1932, utg. 1936) ej blott behandlar jordbruksjorden och boskapen utan i någon mån även den mänskliga arbetskraften, har företagsräkningen möjliggjort en fördjupad inblick i näringslivets omfattning, organisation och funktioner, vilken redan visat sig ha stor betydelse ej blott som bakgrund och utgångspunkt för ekonomiska och sociala specialundersökningar utan även för praktiska överväganden, icke minst på det politiska området, genom de överraskande höga siffrorna för smådriftens omfattning och de privatanställdas antal.

Av betydelse för företagsräkningens tillkomst var jämväl 1928 års av Sverige biträdde konvention i Genève om ekonomisk statistik, enligt vilken företagsräkning i de särskilda länderna skulle anställas så vitt möjligt vart tionde år. Ehuru vår ekonomiska statistik i allmänhet överskred den minimistandard, som angavs genom konventionen, har denna fått betydelse för handelsstatistikens möjligheter att beakta konsument- och producentsynpunkterna genom att föranleda föreskrift om, att från 1 juli 1934 uppgift skulle lämnas vid import till Sverige om såväl inköpsland som ursprungsland och vid export om såväl försäljningsland som förbrukningsland.

Till väsentlig del har den ekonomiska statistiken fått sin prägel genom den ekonomiska politiken, och denna har under senare år karakteriserats genom ökat samhällsingripande på näringslivets område. I belysning härav bör man se de utredningar, som föranletts av olika monopolförslag, samt av kommunikationskrisens triangeldrama tåg-bil-båt. Ur samma synvinkel kan man betrakta ögonblickets krav på utbyggande av en konjunkturstatistik. Därmed skulle förstås en statistik, som åsyftar att giva en aktuell och ingående kunskap om konjunkturläget, vilken, om den än icke berättigar till prognoser, likväl bereder de för den ekonomiska politiken

ansvariga tillfälle att bilda sig en uppfattning om de olika utvecklingsmöjligheter, varmed man har att räkna, exempelvis vid strävanden att mildra konjunkturväxlingarnas styrka. Den moderna konjunkturstatistiken nöjer sig ej med årsberättelser utan kräver tätare tidsfrekvens, kvartals-, månads- eller t. o. m. veckostatistik. Dylik statistik har ju hos oss ingalunda varit okänd. Månadsstatistik över utrikeshandeln har utgivits sedan 1869, och åtskilliga årtionden tillbaka gå jämväl månads- eller kvartalsuppgifter rörande järnvägstrafik (av järnvägsstyrelsen) samt om arbetsmarknad och arbetslöshet, livsmedelspriser m. m. (av kommerskollegii avd. för arbetsstatistik, jfr nedan). När »Kommersiella meddelanden» började utgivas 1914, reserverades en särskild avdelning för en konjunkturöversikt. Fr. o. m. 1920 fick man i den ävenledes av kommerskollegium utgivna kvartalsskriften »Ekonomisk översikt» en tämligen fullständig sammanställning av ekonomisk statistik med månadsfrekvens, jämväl sådan som framkommit på enskilt initiativ. Sistnämnda statistik, vilken nått en betydande ehuru sekretessomhändertagd utveckling i de stora industriella och ekonomiska riksorganisationerna, gav i viss mån upphov till Sveriges industriförbunds produktionsindex, vilken avser tiden fr. o. m. 1925 och månatligen publicerats sedan april 1932 (f. n. är publiceringen inställd på grund av pågående omarbetning och utbyggnad). Denna produktionsindex utgör ett betydelsefullt komplement till kommerskollegii partiprisindex, som, planlagd redan 1913, på grund av krigsförhållandena icke kom till stånd förrän 1922. Den konsumtionsprisindex av veckofrekvens, vilken närmast som ett led i valutaomsorgen sedan 1931 utarbetats av riksbanken, har ytterligare utökat den officiella prisstatistiken. Av vad nu anförts framgår, att konjunkturstatistiken kan anses vara rätt väl tillgodosedd vad materialinsamlingen angår. Men däremot brister det ifråga om en sammanfattande, vetenskapligt grundad bearbetning av materialet. Planer ha framlagts att avhjälpa denna brist, ehuru ovisshet rått, om ett nytt vetenskapligt organ lämpligen borde inplaceras i kommerskollegium, i riksbanken, i en reformerad statistisk tabellkommission eller i Stockholms högskolas socialvetenskapliga institut eller ock arbeta i form av en speciell sakkunniginstitution. Detta sistnämnda åsyftas i en nyligen avlåten riksdagsproposition angående anslag till fortlöpande konjunkturundersökningar.

*

Medan vår ekonomiska statistik kan ledas ett eller, om man så vill, flera århundraden tillbaka i tiden, är den officiella socialstatistiken mera jämnårig med Statistiska föreningen. På 1880- och 1890-talen hade arbetarfrågornas växande betydelse föranlett upprättande av särskilda arbetsstatistiska byråer runt om i industriländerna. I Sverige väckte Ernst Beckman 1893 motion om anordnande av en dylik institution. Efter verkställd utredning av-

läts 1896 proposition om en byrå för närings- och arbetsstatistik, men riksdagen beviljade allenast ett årligt anslag för anordnande försöksvis inom kommerskollegium av arbetsstatistiska undersökningar. Dessa inriktades närmast på bagerihanteringen, där kost- och logisystemet och de oreglerade arbetsförhållandena påtalats av bl. a. Adolf Hedin. Bageriundersökningen, som leddes av J. Leffler, följde de något diffusa linjer, som uppdragits i vissa sociala enquêtes, tidigare publicerade i Lorénska stiftelsens skriftserie. Mer av nya initiativ och metoder förspordes i 1898 års undersökning av tobaksindustrien, vilken liksom de närmast följande leddes av Henning Elmquist. Nu nöjde man sig ej med summariska veckolönsuppgifter o. d., utan sökte på grundval av arbetsgivarnas avlöningsböcker beräkna arbetarnas faktiska löneinkomster per år, härvid återopande de grunder för lönestatistik, som uppdragits vid Internationella statistiska institutets session i Wien 1891. Det stod i överensstämmelse med då godtagna principer, att löne- och arbetstidsiffrorna skulle kompletteras med uppgifter om arbetarnas familjeförhållanden och sociala härkomst, om arbetarnas utgifter för sitt uppehälle (månatliga hushållsbudgeter o. d.), om bostädernas beskaffenhet, om arbetslöshetsperioder, om arbetslokalernas hygien och om sjukdomsfrekvensen, om sjuk-kassor och välfärdsanordningar etc. Samma vidlyftiga monografiska metod tillämpades även vid de följande årens undersökningar om den mekaniska verkstadsindustrien samt om boktryckerier och därmed förenad hantering. Principen bibehölls även i ett flertal sedermera utgivna socialstatistiska specialundersökningar, ex. angående sjömansyrket, hemindustrien, lant- och skogsarbetare, hotell- och restauranthpersonal etc. En närmare granskning visar emellertid, att de socialstatistiska publikationerna efter hand bli mindre vidlyftiga, och det är ej blott utvärtes — en frukt av 1920-talets många besparingsaktioner — utan även invärtes, i det att de målmedvetet koncentreras kring vissa speciella, för tillfället aktuella problem, ex. arbetstidsförhållandena i fack, som falla utanför 8-timmarslagen e. d. Denna inriktning på särskilda detaljfrågor både förklaras och möjliggöres genom socialstatistikens pågående differentiering och specialisering. Medan tidigare så gott som all arbetsstatistik inrymdes inom en vidsträckt fattad lönestatistik, utskildes efter hand ur denna modersfamn löner och arbetstid, levnadskostnader, bostadsförhållanden, arbetsmarknad och arbetslöshet o. s. v. såsom särskilda statistikgrenar med egna arbetsmetoder och med allmängiltig syftning inom sina resp. områden. I princip angavs dessa utvecklingslinjer redan i arbetsprogrammet vid upprättandet av kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik 1903, och de fullföljdes sedermera efter socialstyrelsens tillkomst tio år senare, varvid såsom publiceringsorgan företrädesvis tjänade den från 1903 utgivna månadsskriften »Meddelanden från Kommerskollegii avd. för arbetsstatistik», från 1912 »Sociala meddelanden».

Ser man på nyssnämnda statistikgrenar, föreligger årlig lönestatistik för lantarbetare sedan 1911, vilken delvis anknyter sig till den officiella jordbruksstatistikens tidigare lönesiffror (sedan 1866), samt för industri, handel och samfärdsel, allmän tjänst m. m. sedan 1918 (tillbakaförd till 1913); statistiken i »Lönestatistisk årsbok» omfattar f. n. c:a 8,000 företag med c:a 96,000 anställda och 365,000 arbetare. För levnadskostnadsstatistiken, vilken sammanfattas i socialstyrelsens sedan juli 1914 kvartalsvis uträknade levnadskostnadsindex; utgöras ingredienserna dels av fortlöpande statistik över priser på livsmedel, kläder m. m., insamlade genom socialstyrelsens numera till ett 40-tal uppgående ombud i orterna, dels av statistik över bostadshyror, i huvudsak grundade på allmänna bostadsräkningar 1912—14, 1920, 1924, 1926, 1928 och 1933, dels av uppgifter rörande hushållsbudgetens sammansättning, erhållna på grundval av åtskilliga tusental hushållshöcker förda under ett år vid tiden omkring 1907 (genom Stockholms stads statistiska kontor), 1913—14, 1920 (landsbygden), 1923 och 1933. Arbetsmarknadsstatistiken begynte redan omkring 1903 genom rapporter från arbetsstatistiska avdelningens Ortsombud, men kom att efter hand alltmera bygga på kvartalsuppgifter från större industriföretag (f. n. nära 2,500 med c:a 320,000 arbetare) angående sysselsatta arbetare samt tillgång på arbete, vilka data statistiskt översätts till sysselsättningsindex och konjunktursiffror, vartill 1935 även kommit löneindextal baserade på utbetalda avlöningssummor under vissa avlöningsperioder. Statistiken angående sysselsättningsgraden har sedan 1911 fullständigats med en på uppgifter från fackföreningarna grundad månatlig arbetslöshetsstatistik, vilken växt ut från att omfatta ungefär 50,000 arbetare till tiodubbla antalet. En tredje serie inom arbetsmarknadsstatistiken, vars siffror dock ofta äro vanskliga att uttyda, utgöres av den offentliga arbetsförmedlingens månadsstatistik över arbetsansökningar i förhållande till lediga platser. Ett visst komplement ger arbetslöshetskommissionens på månadsrapporter från de lokala arbetslöshetskommittéerna grundade statistik över hjälpsökande och hjälpta arbetslösa, ehuru dessa uppgifter ej enbart återspegla fluktuationer i arbetstillgången utan även växlingar i hjälppolitiken. På grund av sin partiella och något obestämda art är den löpande arbetslöshetsstatistiken väl i behov av stöd från specialundersökningar i form av tvärsnitt genom arbetslöshetsklientelet, och i dylikt syfte ha anordnats arbetslöshetsräkningar 1909, 1910 och 1927, varjämte några härpå syftande frågor upptagits vid folkräkningen i mars 1936.

Socialstatistikens arbetsområde har ju tämligen obestämda gränser, men det får sitt innehåll därigenom, att socialstatistiken har att tjäna socialpolitiken genom att kunskapa på områden, där ingripanden ifrågasättas, samt kontrollera, hur vidtagna åtgärder verkat. Statistiken får därför i hög grad sin prägel av den sociala politikens inriktning och intensitet, och man kan ur denna synpunkt urskilja vissa någorlunda avgränsade perioder. Tiden från sekelskiftet fram

till världskriget företer ett nyvaknat och intensivt socialt intresse, manifesterat i den statliga och den kommunala statistikens ingående beskrivningar av smålägenheternas beskaffenhet och fördjupade studier av levnadskostnader och hushållsvanor. Krigs- och krisårens prisstegringar och bostadsbrist ge statistiken en mera kvantitativ inriktning. Bostadsundersökningarna bli hyresräkningar, avsedda att anskaffa material för dyrtids- och dyrortsindexberäkningar, vilka i vårt land ägnats större intresse och mera arbete än i något annat land. Men detta starka, delvis politiskt betonade intresse har också lett till en viss överskattning och överansträngning av statistikens mätningmöjligheter på detta område. På senaste tiden har också framträtt en viss reaktion gentemot denna siffrornas makt över tanken och en sundare uppfattning gjort sig gällande ifråga om gränserna mellan vilja och kunna på detta område (jfr utredningen om dyrortsgrupperade folkpensioner, Statens off. utredn. 1935: 62). Samtidigt har man i mycket återgått till den fördjupade, kvalitativt betonade uppfattning av de sociala problemen, vilken karakteriserade tiden närmast före världskriget. Frågeställningarna äro dock i mycket nya, och bland dem må särskilt framhållas befolkningspolitiska och familjesociala synpunkter, vilka visat sig mycket givande med avseende på levnadskostnads- och bostadsstatistiken. Som exempel må nämnas Bostadssociala utredningens undersökningar, vilkas synpunkter jämväl präglat de särskilda bostadsuppgifter, som för ett hundratal landskommuner insamlats vid 1936 års folkräkning.

Ehuru den svenska socialstatistiken fått sin prägel av det egna landets förhållanden, har den ej förbisett det internationella sammanhang, som råder på detta område. Internationella arbetsbyrå har icke utan framgång arbetat på att åstadkomma större likformighet och bättre jämförbarhet mellan de olika ländernas socialstatistik. Såsom medel härför ha bl. a. socialstatistiska konferenser samman kallats till Genève åren 1923, 1925, 1926 och 1931, varvid diskuterats statistik över löner, levnadskostnader, arbetslöshet m. m. Dessa frågor ha även stått på dagordningen vid Internationella statistiska institutets sessioner under det senaste årtiondet.

Kan man sålunda hoppas, att socialstatistiken skall utvecklas i riktning mot ökad internationell jämförbarhet, vore det önskvärt, att kontakten med den vetenskapliga statistiken i in och utlandet kunde medföra en utveckling och uppräckning av socialstatistikens ännu delvis rätt primitiva metoder. Därmed avses mindre själva bearbetningstekniken, vilken i erforderlig grad »maskiniserats», utan mera undersökningarnas planläggning och kontrollen över deras allmängiltighet. Socialstatistiska undersökningar äro sällan allomfattande, utan täcka blott en del av arbetsfältet, och då uppgiftslämmandet merendels är frivilligt, kommer urvalet ej sällan att mer ge ett uttryck för minsta motståndets lag än för den representativa metodens teori — ehuru visserligen intresserade statistiker lägga ned mycken omsorg på att efteråt uppgöra »representivitets-

kalkyler». I vissa fall, ex. när det gäller att förmå husmödrar att föra detaljerade hushållsböcker under ett helt år, torde man få nöja sig med nuvarande tillvägagångssätt, men man kan inrikta sig på att genom »intervjuer» i lämplig form med ett stort antal andra husmödrar söka utröna, hur man i allmänhet lever på en viss inkomst bland de breda lagren, och ej blott hur man kan leva under förutsättning av hushållsamhet åtskilligt över genomsnittet. På åtskilliga andra områden torde det ej vara omöjligt att tillämpa »sampling» eller andra vetenskapligt mera hållbara former för urvalet av undersökningsobjekt. — Likaså brister det nog ibland ifråga om indexräkningarnas teori. Särskilt synes det vara ett olöst spörsmål, för huru lång tidsperiod man lämpligen kan upprätthålla illusionen om den oförändrade standarden — ett problem, som ingalunda gäller enbart den sociala statistiken utan även dess äldre broder, den ekonomiska statistiken.

Bertil Nyström.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

Fackföreningsrörelsen. Sthm. 1936. No 31 (31 juli). *Wangson, O.*, Lagstiftningen mot statsfientlig verksamhet, s. 121—25. — »Tredje rikets» juridiska grundval. Ledarprincipens kompromiss med industrikapitalismen. 2. S. 126—31. No 33 (14 aug.). *Nordström, G. H.*, Socialdemokrati och fackföreningsrörelse. 1. S. 197—202. No 34 (21 aug.). *Nordström, G. H.*, Socialdemokrati och fackföreningsrörelse. 2. S. 224—29. No 35 (28 aug.). *Schwarz, S.*, Avvecklingen av den franska strejkrörelsen, s. 237—41. — *Gidlund, A.*, Fackföreningsfolket och den politiska verksamheten, s. 242—44. No 36 (4 sept.). *Lind, A.*, Folkfronterna, s. 268—75. No 37 (11 sept.). *Lind, A.*, Folkfronterna. 2. S. 288—97.

Granskaren. Åbo. 1936. No 9 (sept.). *Weistrup, J.*, Foran de danske Landstingsvalg, s. 109—13.

Industriförbundets meddelanden. Sthm. 1936. No 4 (aug.). Industriella frågor vid 1936 års riksdag, s. 205—68.

Sociala meddelanden. (Statistiska meddelanden. Ser. F.) Sthm. 1936. No 8 (aug.). Sociala frågor vid 1936 års riksdag, s. 578—95.

Notiser från Arbetarnas kulturhistoriska sällskap. Sthm. 1936. No 3. *Nordström, G. H.*, Den socialdemokratiska partiagitationens första verksamhetsår, s. 33—37.

Scandia. Sthm. Bd 9 (1936) H. 2 (okt.). *Schreiner, J.*, Kongemakt og lendmenn i Noreg i det 12. århundre, s. 161—203.

Svensk skattetidning. Sthm. 1936. H. 3. *Engblom, C. P.*, Översikt över 1936 års riksdags beslut angående skatterna, s. 190—93.

- Theoria.** Tidskrift för filosofi och psykologi. Gbg. 1935. H. 3. *Ahlberg, A.*, De sociala och politiska myterna, s. 203—30.
- Tiden.** Sthm. 1936. No 8 (aug.). *Wigforss, E.*, Den borgerliga samlingen och den folkliga, s. 375—83. — *Vanner, A.*, Valets tekniska förutsättningar, s. 391—403. — *Bergen, E.*, Grundlagarna och den »nationella» reaktionen, s. 404—07. — Finska valet, s. 430—31. No 9 (sept.). *Nordström, G. H.*, Om de äldsta socialdemokratiska agitatorerna i Sverige, s. 444—49. — *Fransson, E.*, Den politiska målsättningens betydelse, s. 457—64.
- Finsk tidskrift.** Hfors. T. 121 (1936). H. 1/2 (juli/aug.). *Leopold, I.*, Tidigare århundradens förslag till ett »Nationernas förbund», s. 21—34.
- Sveriges landstings tidskrift.** Sthm. 1936. H. 4. Landstingsfrågor vid 1936 års riksdag, s. 186—99.
- Svensk tidskrift.** Sthm. 1936. H. 8. »Arbetare och bönder», s. 527—35. — Det spanska sorgespelet, s. 536—41. — *Engdahl, P.*, Diktaturernas profiler, s. 563—67. — Ny riksdag i Finland, s. 571—75.
- Gads danske Magasin.** Khvn. 1936. Sept. *Östrup*, Demokraties Traengselstid, s. 417—24.
- Tilskueren.** Khvn. 1936. Okt. *Nyström, E.*, Statsenhed og Folkeforskel [i det 18. Aarhundredes danske Monarki], s. 288—301.
- Ökonomi og Politik.** Khvn. 1936. No 2 (April/Juni). Valgene i Frankrig, s. 140—49. — Valget i Belgien 24. Maj 1936, s. 150—52.
- Samtiden.** Oslo. 1936. H. 7. *Mogens, V.*, Forutsetningene for en »borgerlig» samling, s. 457—64.
- Foreign affairs.** New York. Vol. 15 (1936/37). No 1 (Oct.). *Fernsworth, L. A.*, Back of the Spanish rebellion, s. 87—101. — *Werth, A.*, French fascism, s. 141—54.
- International affairs.** Lond. Vol. 15 (1936). No 5 (Sept./Oct.). *Carter H.*, Spain and the social revolution, s. 647—70. — *Reynaud, P.*, The new French parliament and the financial and international situation, s. 700—15.
- Annals of the American academy of political and social science.** Philad. Vol. 186 (July 1936). *Rao, K.*, India and England, 73—80.
- Fortnightly.** Lond. 1936. No 837 (Sept.). *Rowse, A. L.*, A British popular front? s. 328—35. — *Strachey, R.*, Women in parliament, s. 336—43.
- Contemporary Japan. A review of Japanese affairs.** Tokyo. Vol. 5 (1936/37). No 1 (June). *Ogata, T.*, The general election and after, s. 1—8. — *Takahashi, K.*, The fiscal policy of finance minister, dr. Baba, s. 25—34.
- Political quarterly.** Lond. Vol. 7 (1936). No 4 (Oct./Dec.). *Dalton, H.*, The »popular front», s. 481—89. — *Cole, G. D. H.*, A British people's front: why, and how? s. 490—98. — »A socialist», Working-class unity and a popular front, s. 499—508. — *Mirkine-Guetzévitch, B.*, Esthonia-Colombia-

Ecuador-Portugal-Russia. (Recent developments in laws, constitutions and administration). S. 565—72.

Political science quarterly. New York. Vol. 51 (1936). No 3 (Sept.). *Frederiksen, O. J.*, The bureaus of the French constituent assembly of 1789. An early experiment in the group-conference method, s. 418—37.

Social research. An international quarterly of political and social science. New York. Vol. 3 (1936). No 2 (May). *Brecht, A.*, Civil service, s. 202—21. — *Sturzo, L.*, The totalitarian state, s. 222—35.

American historical review. Richmond/Va, New York. Vol. 41 (1935/36). No 4 (July). *McClendon, R. E.*, Status of the ex-confederate states as seen in readmission of United States senators, s. 703—09.

English historical review. Lond. Vol. 51 (1936). No 203 (July). *Roberts, M.*, The ministerial crisis of May—June 1812, s. 466—87.

The round table. Lond. 1936. No 104 (Sept.). Roosevelt versus Landon, s. 705—21. — The fate of the Philippines, s. 748—61. — Mr de Valera changes front, s. 784—800.

Annales de l'Institut de droit comparé de l'université de Paris. 2. 1936. *Kelsen, H.*, Droit et état du point de vue d'une théorie pure, s. 17—59. — *Mirkine-Guetzévitch, B.*, L'histoire constitutionnelle comparée, s. 85—98. — *Beuve-Méry, M. H.*, Les nouvelles tendances du droit public tchécoslovaque, s. 99—124. — *Toledano, A. D.*, L'évolution constitutionnelle hongroise, s. 125—45. — *Vichniac, M.*, La représentation dans les régimes démocratique, corporatif et soviétique, s. 147—76.

L'Année politique française et étrangère. Paris. 1936. Fasc. 2 (juillet). *Joussain, A.*, La politique expérimentale et le recrutement des dirigeants, s. 81—94.

Annuaire statistique de la Belgique et du Congo belge. Gand. 1936. Elections, s. 72—77.

Informations constitutionnelles et parlementaires. (Bil. till Bulletin interparlementaire). Genève. 1936. No 5 (15 août). Union des républiques soviétiques socialistes (U. R. S. S.). Projet de constitution en date du 12 juin 1936, s. 68—88. — *Dantzig.* Suspension des garanties constitutionnelles, s. 89. No 6 (1er oct.). Grèce. Message de M. Jean Metaxas, premier ministre, en date du 5 août 1936, s. 99—100. — *Paraguay.* Décisions de la junte générale en date du février 1936 et manifeste du comité révolutionnaire, s. 100—02. — *Pays-Bas.* Projet de revision partielle de la constitution, s. 102—03.

Le mois. Paris. 1936. 66 (1/6—1/7). *Vaillant-Couturier, P.*, La raison du succès du front populaire, s. 9—12. — En France. Les débuts du gouvernement de front populaire, s. 40—49. — En Belgique. Élections provinciales, crise ministérielle, grèves, s. 50—54. — La campagne présidentielle aux États-Unis, s. 55—59. 67 (1/7—1/8). *Attlee,* Les leçons de l'expérience socialiste en France, s. 9—12. — La guerre civile en Espagne, s. 39—42. — La constitution russe de 1936, s. 42—52. 68 (1/8—1/9). Une Espagne ensanglantée aux cotés d'une Europe enfiévrée, s. 29—44. — Les débuts de la législature en France, s. 44—50.

Le monde slave. Paris. 1936. Juillet. *Loiseau, Ch.*, La crise constitutionnelle en Yougoslavie, s. 73—91. — *Vostokov, P.*, Le nouveau projet de constitution soviétique, s. 92—107.

Revue des deux mondes. Paris. 1936. 1:er oct. *Buisson, A.*, Le corporatisme d'aujourd'hui, s. 621—34.

Revue de Paris. 1936. No 17 (1:er sept.). *Barthélemy, J.*, La nouvelle constitution soviétique ou les modernes droits de l'homme, s. 5—32. **No 18 (15 sept.).** *Halévy, D.*, Seize mai. 1. S. 269—300.

Revue politique et parlementaire. Paris. 1936. No 502 (10 sept.). *Dauphin, J.*, & *Lévy, R.*, Les journées de février à Tokyo, s. 436—60. — *Silbert, A.*, Un parlement indochinois: le grand conseil, s. 472—84.

Revue internationale des sciences administratives. Brux. 1936. No 3 (juillet/sept.). L'organisation intérieure des autorités administratives centrales de Pologne. Rapport de la commission pour la réforme de l'administration publique près le conseil des ministres de Pologne. [Suite.] S. 385—415. — *Hart, W. O.*, L'administration et la loi, s. 416—29. — La réforme de l'état. Bibliographie, s. 546—52.

Revue des sciences politiques. Paris. T. 59. (1936). Avril/juin. *Colin, H.*, La nouvelle constitution de l'Inde, s. 226—34.

Archiv des öffentlichen Rechts. Tüb. Bd 27 (1936). H. 3 (Aug.). *Heimpel, H.*, Reich und Staat im deutschen Mittelalter, s. 257—83.

Deutsche Rundschau. Berl. 1936. Juli. *Mariaux, F.*, Die Regierung der Volksfront, s. 15—19. — *Samhaber, E.*, Parteien. Legende und Wirklichkeit, s. 20—25.

Verwaltungsarchiv. Berl. Bd 41 (1936). H. 2. *Stanienda, H.*, Der Aufbau der öffentlichen Verwaltung in Polen, s. 151—76.

Zeitschrift für Politik. Berl. Bd 26 (1936). H. 6/7 (Juni/Juli). *Zeck, H. F.*, In den Niederlanden wächst ein Staat, s. 382—88. — *Heyer, F.*, Die heutige Stellung des Oberhauses in England, s. 389—93. — *Dahl, F.*, Andrae und das dänische Proportionalwahlsystem. Ein Beitrag zur Geschichte der Verhältniswahl, s. 412—25.

Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Berl. & Lpz. Bd 6 (1936). No 3 (Juli). *Raschhofer, H.*, Volk und Staat in der italienischen Rechtstheorie des 19. Jahrhunderts, s. 538—50.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

FRANSK VALGEOGRAFI.

B. M. E. LÉGER: *Les Opinions politiques des Provinces françaises*. Paris 1934. 266 sid.

André Siegfried utgav 1913 ett stort arbete betitlat: *Tableau politique de la France de l'Ouest*¹ sous la troisième République, avsett att utgöra första bandet av en stor undersökning av hela Frankrikes politiska förhållanden med hänsyn särskilt till de, i ordets vidaste bemärkelse, sociala faktorer, som ligga till grund för folkets politiska åskådningar, sådana de komma till uttryck i valen till deputeradekammaren. Verkets första, monumentala del blev tyvärr också den sista.

En yngre forskare, Léger, kan på sätt och vis sägas ha tagit upp det siegfriedska uppslaget i sitt 1934 utkomna, på valstatistiken 1928 och 1932 grundade arbete, *Les Opinions politiques des Provinces*² françaises, alltså en undersökning av de politiska åskådningarnas geografiska spridning. Olikheterna mot föregångarens verk äro dock betydande. L:s framställning är av mindre omfång, och denna korthet har gått ut över det, som hos den äldre forskaren torde ha varit det väsentliga: undersökningen av geografiska, ekonomiska, religiösa och sociala förutsättningar. Ej heller äger L. Siegfrieds objektivitet, utan hans egna politiska åsikter falla klart i ögonen. Han är högerman och proportionalist, vilket förra drag tydligt framträder i karakteristikerna av moderat och radikal mentalitet, medan hans sympatier för proportionalismen framgå av den ej särdeles originella, men tack vare faktiska upplysningar intressanta kritik, det nuvarande valsyste­met underkastas.

Författarens huvudanklagelser må här antyd­as. De deputerade bli alltför beroende av sina väljare. Endast en fjärdedel av det franska folket är politiskt myndig. (L. vill utsträcka rösträtten ej endast till kvinnorna utan även till barnen³ — här kan man f. ö. eventuellt spåra hans politiska sympatier, då enligt hans egen, i annat sammanhang meddelade uppgift, de konservativa ha flere barn

¹ Provinserna Vendée, Maine, Anjou, Bretagne och Normandie.

² Alltså med undantag av Paris med närmaste omgivningar.

³ Uppslaget är ej originellt; det diskuterades allvarligt — även i deputeradekammaren — omkring 1920 och gav upphov till en ganska rik litteratur. Jfr Barthélemy-Duez, *Traité de droit constitutionnel*, 2. uppl. (Paris 1933), s. 335 f.

än de radikala.) Denna fjärdedels åsikter förvanskas i majoritetsvalet, vars orättvisa f. ö. understrykes av indelningen av valkretsarna, vilkas storlek växlar mellan nära 50,000 och cirka 7,000 valmän. Man har beräknat, att 1932 15,000 röster fördelade på 70 valkretsar; där striden stod särskilt hård, skulle ha omkastat kammarmajoriteten. Genom att summera samtliga avgivna röster kommer man till resultatet, att den nuvarande kammaren utsetts av cirka fem och en kvarts miljoner medborgare, medan fyra och en halv miljoner äro orepresenterade. Lägg till den senare gruppen även antalet valskolkare, visar det sig, att kammaren valts av en minoritet bland de röstberättigade. Denna i slutet något sofistiska utredning utmynnar i en plaidoyer för proportionalismen.¹

Detta godtyckliga valsysteem gör, att man vid en undersökning av det franska folkets politiska åsikter ej kan nöja sig med att känna ställningen i parlamentet, utan man måste även och framför allt äga kunskap om röstfördelningen mellan olika partier i varje valkrets. Först genom summerande av de olika åskådningarnas röstetal i varje sådan kan man bilda sig en mening om folkets inställning. Men då en ganska utbredd uppfattning gör gällande, att vid valen många ovidkommande förhållanden spela in, tar L. även upp frågan om personvalet. Genom iakttagande av flere på varandra följande val anser han sig berättigad fastslå, att dettas betydelse överskattats och att gemene man i regel äger en klart fattad politisk ståndpunkt. Dock reserverar han sig för vissa fall: om två kandidater av liknande färg eller två jämnstarka av motsatt färg stå mot varandra, äro de rent personliga förhållandena ofta utslagsgivande. Vidare påverkas valen i vissa delar av södern stundom av mer eller mindre beslöjad korruption och ofta av till hållningslöshet gränsande känslighet för våltalighet. I detta sammanhang synes L. ej finna det nödigt att erinra om Siegfrieds — dock 20 år tidigare — påpekande, att den enskilde medborgaren i starkt feodala eller klerikala trakter kan utsättas för en ytterst effektiv påtryckning till förmån för en viss kandidat.²

De politiska åskådningarna i Frankrike kunna enligt L:s uppfattning indelas i fyra »familjer»: en reaktionär-konservativ, en moderat, en radikal och en kommunistisk.³ Den förstnämnda famil-

¹ J. Barthélemy anlägger även i sitt sista arbete, *Valeur de la liberté*, s. 254 f. (Paris 1935) motsvarande synpunkter på majoritetsvalet men förkastar också proportionalismen på grund av »la lutte la plus âpre, la plus déloyale, la plus écorante» om de första, säkra platserna på vederbörande partis lista. I stället rekommenderar han »un scrutin uninominal élargi», ev. innebärande »que chaque candidat se présenterait isolément dans une large circonscription appelée à élire plusieurs députés. Chaque électeur ne pourrait voter que pour un seul candidat». Närmare anvisningar för hur det hela skulle gå till, saknas dock.

² Siegfried, a. a., s. IX o. 374 f.

³ Siegfried, a. a., s. 369, räknar med fem »tendances de fond»: reaktionära, konservativa, moderata, radikala och revolutionära. L. Jacques, *Les partis politiques sous la III:e République* (Paris 1913) anser, att fyra huvudlinjer föreligga: konservativa, progressister, radikala och revolutionärer.

jen representeras i kammaren av rojalister, inskrivna i gruppen *Indépendants*, och utanför parlamentet främst av *Action Française*. Den saknar politisk betydelse. De moderata uppdelas i två läger, höger- och vänstermoderata, av vilka de förra omfattar *Fédération républicaine* — i kammaren motsvarad av gruppen med samma namn — och *Alliance démocratique*, vars åskådningar företräddas särskilt av *Centre républicain*, *Républicains de gauche* och *Indépendants de gauche*. Vänstermoderata består av *Démocrates populaires*, som det något tautologiska namnet lyder, och en del moderata eller oavhängiga radikala, i kammaren tillhörande främst gruppen *Gauche radicale*. Radikalerna utgöres av radikalsocialister och socialister jämte en del småpartier med liknande namn. I en klass för sig stå kommunisterna, som skilja sig från övriga genom rent revolutionära tankegångar.¹

I realiteten kunna de fyra familjerna t. o. m. reduceras till två — ett höger- och ett vänsterblock, i L:s framställning benämnda moderata och radikala. Det främsta kännetecknet på en radikal mentalitet är enligt L. hävdandet av individernas rättigheter, om så kräves även till förfång för samhällsordningen (s. 16, n. 1). Siegfried förfäktar i sitt kända översiktsarbete, »*Tableau des partis en France*»,² samma synpunkt: Striden står mellan hierarki — social, religiös, ekonomisk — och *égalité*, mellan »*le gros*» och »*le petit*», mellan »*curé*» och »*instituteur*» o. s. v. Man torde kunna säga, att den radikala inställningen kortast karakteriseras i den titel, Alain givit ett av sina arbeten: *Le citoyen contre les pouvoirs*.³ Hur mycket det än av det praktiska parlamentariska arbetet att döma kan synas berättigat att i stället röra sig med begreppen höger, center och vänster,⁴ torde det för den enskilde valmannen gälla att välja mellan två åskådningar.⁵ Monarkist-republikan, antidreyfusard-dreyfusard, eldkors-folkfront, — innerst inne torde det gälla två olika »politiska

¹ För partiernas program redogöres ej här, då de äro relativt utförligt behandlade av H. Tingsten, *Demokratiens seger och kris*, s. 205 f. (Stockholm 1933). Dock må påpekas, att L. behandlar radikalsocialisterna ganska snävt och drar fastheten i deras övertygelse i tvivelsmål. Detta torde vara att förbise den påtagliga psykologiska realitet hos väljaren, som svarar mot partiets ofta högtravande, stundom svamliga krav. Den radikalsocialistiska mentaliteten — med anor från revolutionen — synes väl karakteriserad av A. Thibaudet, *Les idées politiques de la France* (Paris 1932). En mycket skarp, men på vissa punkter träffande framställning av partiet finnes hos D. Halévy, *La République des comités* (Paris 1934). — Av arbeten rörande de franska partierna må särskilt framhållas Jacques' nyssnämnda, grundläggande verk, som dock utkom för mer än 20 år sedan; framställningar av partierna åldras snabbt på grund av nya gruppers uppstående och äldres sönderfallande eller kombinerande.

² Rec. av H. Tingsten i denna tidskr. 1933, s. 74 ff.

³ De stora synpunkterna i Alains politiska huvudverk, *Éléments d'une doctrine radicale* (Paris 1926), äro tämligen utförligt refererade av H. Tingsten, a. a., s. 220 f.

⁴ Synpunkterna hävdas t. ex. av V. Vinde, *Revolution i Paris* (Stockholm 1935), s. 124 f.

⁵ Jfr även E. Fournol, *Manuel de politique française* (Paris 1933), kap. I.

temperament», för att använda en i fransk politisk litteratur gärna brukad, svårdefinierbar och ändå ofrånkomlig term.

Med ledning av denna utredning anför L. blockens samlade styrka: vid valen 1928 erhöles de moderata drygt fyra miljoner, de radikala fyra och en kvarts miljoner och kommunisterna något mer än en miljon, 1932 resp. nära fyra, inemot fem miljoner och cirka 800,000 röster. Då det gäller en närmare analys av dessa siffror, har L. gått till väga på följande sätt. De enskilda valkretsarna ha i regel sammanförts provinsvis, ej departementsvis, då de administrativa enheterna oftast sakna »individualitet», medan de gamla provinserna nästan alltid äga en viss politisk personlighet. Efter en kort översikt av varje provins egenheter — närmast en folkkaraktäristik förenad med en allmänt hållen redogörelse för de ekonomiska förhållandena — meddelar L. antalet röster för de bägge blocken i hela provinsen, anger så varje departements viktigaste särdrag och röstfördelning, för att slutligen meddela ställningen i varje valkrets. Till slut sammanfattar han sina resultat i en karta över de franska provinsernas politiska åskådningar.

Denna karta ger följande vid handen. De moderata åsikterna äro utbredda företrädesvis i östprovinserna — d. v. s. Alsace och Lorraine —, västprovinserna — Normandie, Bretagne (frånsett de västligaste delarna), Vendée och Anjou — samt i Massif Central's sydliga delar; vidare i större delen av Bourgogne samt i de gamla baskiska länderna. De radikala åskådningarna åter frodas särskilt i landet söder om Loire, främst Rhônedalen, Provence, Languedoc, Garonnedalen och ett brett bälte, som sträcker sig från Bordeauxtrakten över norra Massif Central till den schweiziska gränsen; vidare hör Champagne hit. De extremt radikala åsikterna — socialism och kommunism — förekomma särskilt i Le Berry, Le Bourbonnais och La Marche, södra Provence, Languedoc och Garonnedalen. De stora städerna äro vanligen radikala.

Då det gäller att förklara denna fördelning, står L. i regel ganska tveksam. Han konstaterar, att vissa delar av folket äro traditionsbundna och lugna, sociala — d. v. s. värna om fäderneslandet, kyrkan, familjen — äga en allmänt idealistisk livsuppfattning, medan andra äro emanciperade och våldsamma, individualistiska, egoistiska, materialistiska. Dessa temperament bero på »fysiska, geografiska och historiska» förhållanden; i viss mån kunna de modifieras av ekonomiska faktorer. »Vissa egenartade juridiska och politiska regimer» — det gäller östprovinserna — ha varit betydelsefulla för de moderata åskådningarnas vidmakthållande. Den ofta förhandenvarande uppfattningen, att arbetare äro radikala, bönder moderata, håller ej alltid streck, lika litet som den att självägande bönder nödvändigt skulle vara moderata, arrendatorer däremot radikala. Arbetarna i östprovinserna äro i ej ringa utsträckning moderata. I södern, speciellt i Garonnedalen, äro även välsituerade bönder ofta mycket radikala, medan i stället arrendatorerna i västprovinserna oftast äro moderata; anmärkas bör att hälftenbrukarna genomgående synas

radikalare än arrendatorerna.¹ Dessa ofta motsägelsefulla förhållanden leda L. till att som slutsats fastslå: le tempérament politique d'un peuple est beaucoup moins déterminé par des facteurs économiques que par des facteurs d'ordre ethnique et moral (s. 259 ff.).

Anmälaren har varken kompetens eller utrymme att ingå på någon närmare kritik av L:s arbete. Dock torde några påpekanden vara på sin plats. I en punkt av visst intresse lämnar förf. motsägande uppgifter. Han hävdar (s. 47), att Bretagne bretonnante — d. v. s. den västliga delen — är konservativare än den östliga, fransktalande. Såväl kartan som sifferuppgifterna (s. 46, n. 1) visa emellertid, att så ej är fallet: kusten — och särskilt västkusten — är ganska radikal, medan de inre partierna — och särskilt de östliga — äro moderata. Vidare påstår förf. (s. 167), att Dijon är moderat och synes antyda, att staden 1932 valde en moderat deputerad. Hur det förhåller sig med det förra påståendet kan lämnas därhän; i varje fall äger Dijon en rättroget socialistisk député-maire. I vilken mån dessa inadvartenser äro rena undantag, undandrar sig anmälares bedömning.

Légers allmänna slutsatser förefalla ej heller alldeles tillfredsställande, vilket främst torde bero på hans inställning till frågan om det politiska temperamentet. Att låta detta grundas framför allt på etniska och moraliska faktorer är att i viss mån låta resonnementet leda i cirkel, då analysen av folklynnets väl måste bygga på iakttagande av dess manifestationer, däribland politiska. Frågan måste sönderdelas: folklynnets eller det politiska temperamentet vilar väl dels på etniska faktorer, dels på miljön. Siegfried hävdar, stödd på ingående undersökningar, att förutom den etniska fyra faktorer äro grundläggande för det politiska temperamentet i västprovinserna: samhällets sociala struktur, bebyggelsens täthet eller gleshet, religiösa förhållanden samt regeringens ställning.² Ett utpräglat hierarkiskt samhälle, individernas isolering från varandra och yttervärlden, klerikalism (alltså ej blott religiositet), relativt oberoende av regeringen synas var för sig bidra till och tillsammans predestinera till moderat inställning eller i varje fall röstavgivning, medan ett egalitært samhälle, individernas nära kontakt med varandra och resten av världen, antiklerikalism och beroende av regeringen bilda bakgrunden till radikal uppfattning. För att — med någon förenkling — ta ett ovan anført exempel: den keltiska fiskarbefolkningen på Bretagnes västkust är relativt självständig i sin näring, lever i intimt samarbete, är — fränsett det nästan teokratiska Pays de Léon — i varje fall ej klerikal samt har intresse att stå väl hos regeringen i händelse av kriser, medan de fransktalande bönderna i det inre, östliga Bretagne äro i hög grad beroende av de stora godsägarna, leva isolerade på små gårdar, äro höggradigt klerikala

¹ Rörande böndernas radikalism, som sträcker sig ända till kommunism, finnas en del upplysningar i D. Halévy, *Visites aux paysans du Centre* (Paris 1934), närmast behandlande förhållandena i Le Bourbonnais och Le Berry, där befolkningen utgöres främst av industriarbetare och hälftenbrukare.

² Siegfried, a. a., s. 361 f.

samt oberoende av statsmakten. På motsvarande sätt har Siegfried undersökt övriga delar av västprovinserna och kan i regel få fram ett tydligt orsakssammanhang mellan de fyra nyssnämnda faktorerna och folkets politiska temperament. Sannolikt skulle Léger med — mutatis mutandis — motsvarande metoder kunnat nå större klarhet i orsakssammanhangen.¹ Men man har nästan intrycket, att L. så mycket håller på sin sats om de etniska och moraliska faktorernas inflytande, att han ej ens söker andra förklaringar. Då han t. ex. (s. 105) konstaterar vindistriktens radikalism, säger han sig ej kunna finna någon plausibel orsak därtill; det borde väl ha legat nära till hands att i varje fall undersöka, om den kan ha något samband med den svåra kris, varmed vinodlingen sedan åtskilliga år kämpar.

Men även om L:s arbete sålunda delvis ej är helt tillfredsställande, äger det stort intresse genom det problem, som behandlas, och värde genom de faktiska upplysningar, det bjuder. Valet 1936 torde ha bekräftat en av dess huvudteser, nämligen den franska opinionens delning i två läger. I vad mån provinsernas »politiska temperament» ändrats, är svårt att avgöra, förrän den officiella valstatistiken offentliggjorts. Preliminära uppgifter² synas dock ge vid handen, att förskjutningarna inom valmanskåren varit relativt små. Folkfrontens seger grundas väl främst på samverkan i andra valomgången; kommunisternas stora framgångar motsvaras i viss utsträckning av socialisternas och framför allt radikalsocialisternas tillbakagång; dessa tre partiers sammanlagda röstetal i första omgången skulle i jämförelse med 1932 års siffror blott ha stigit med c:a etthundrafemtio tusen. Oavhängiga kommunister och socialister ha dessutom erövrat c:a 175,000 nya röster. Folkfronten skulle enligt dessa beräkningar sålunda ha vunnit omkring 325,000 röster. Den »nationella fronten» har nästan samma röstetal som 1932,³ om till den räknas alla till folkfronten ej anslutna partier. Folkfronten

¹ En jämförelse mellan Siegfrieds och Légers undersökningar rörande västprovinserna ger det intressanta resultatet, att det politiska temperamentet föga ändrats. Dessa delar av landet äro fortfarande moderata. Enskilda departement finnas, som med tillfälliga fluktuationer uppvisa samma proportioner mellan moderata och radikala röster ända från republikens tidigaste år. Likheterna kunna iakttagas t. o. m. i de enskilda valkretsarna; så är t. ex. Brest med närmaste omgivningar fortfarande radikalt, medan området norr därom förblivit ultraklerikalt. Vissa skiftningar finnas naturligtvis på en del ställen, men i det stora hela äro överensstämmelserna mellan förr och nu mycket påfallande. Resultatet blir naturligtvis annat, om man jämför samma partiers röstetal. Men partietiketterna betyda föga: för bägge forskarna gäller det »les tendances de fond» — moderat contra radikal — och samma tradition bäres upp av partier med olika, allt mer radikaliserade namn. (Jfr Siegfried, a. a., ss. XXIV, 368 o. 498.) Detta förhållande synes bestyrka värdet av Siegfrieds metod, då det väl utgör en garanti för att han lyckats finna djupgående grunder för ett folks politiska temperament.

² Revue de France (R. Recouly) och Revue des deux mondes (R. Pinon) d. 15 maj 1936. Recoulys och Légers totalsiffror äro ej direkt jämförbara, då en del independenta radikaler 1932 räknades till radikalerna, medan de nu ej tillhöra folkfronten.

³ Detta är trots folkfrontens vinster möjligt därigenom, att valdeltagandet stigit med nära $\frac{1}{4}$ miljon.

har vunnit sina framgångar huvudsakligen dels i Paris med omgivning, dels i industridistriktet i Nordfrankrike; däremot ha de moderata ytterligare befast sina ställningar i västprovinserna, Bourgogne, sydöstra Massif Central samt de baskiska länderna.¹ Det förefaller sålunda sannolikt, att — i den mån det gäller valet mellan moderat och radikal — de franska provinsernas inställning, sådan den klarlagts av Léger, fränsett anförda undantag i huvudsak är oförändrad.

Carl-Henrik Höjer.

ERIK FAHLBECK: *Idéer och män. Statsvetenskapliga studier.* 269 s. Stockholm 1936.

Under den talande och tankeväckande rubriken »Idéer och män» har docenten Fahlbeck publicerat en rad studier rörande den politiska idébrytningen omkring 1809 och decennierna närmast därefter. Thomas Thorild, Hans Järta, Lorenzo Hammarsköld, Fredrik Bogislaus von Schwerin, Thore Petre och andra bli brännpunkter i politiska idéanalyser, som omfatta ett halvt sekel av vår historia. Ehuru studierna från början icke alla avfattats för ett slutet sammanhang — fyra av dem ha tidigare publicerats i tidskrifter — framträda de dock nu i ett organiskt sammanhang och belysa en rad problemkomplex, konservatism, liberalism, maktskillnad, parlamentarism, som äro av central betydelse för 1800-talets författningshistoria.

Det är ett synnerligen gott grepp att belysa ett tidsskedes samhällsteoretiska tänkande genom sammanställning av en rad teckningar av politiska personligheters åskådning. På ett omedelbart sätt åskådliggöres då åskådningarnas bristande enhetlighet och rikt skiftande nyansering. Den enskilde statsmannens lynne och karaktär samt hans särskilda problemmiljö blir avgörande för åskådningens uppbyggnad. Och om man redan vid undersökningen av de ledande tänkarnas »system» ofta blir slagen av den mest påfallande motsägelsefullhet och av en tänjbarhet, som leder till nära beröring med enligt vanliga begrepp motsatta uppfattningar, kommer en konfrontation med de handlande statsmännens tankeliv att ännu mer markera — man vore frestad säga — hopplösheten i människornas försök att i någorlunda fasta former kringskansa samhällslivets rörliga gåtor.

Redan som mycket ung forskare visade docenten Fahlbeck i studien om frihetstidens politiska idéer (1915) sin förmåga av friskhet i uppfattningen och sin obundenhet av invanda schabloner. Samma friskhet, klarsyn och uppslagsrikedom präglar det mera mogna alster av hans penna, som nu — väl närmast som en värdefull biprodukt från hans kända riksdagshistoriska forskning — sett dagen.

¹ Pinon.

I kapitlet »Konservatism och konservatism» intresseras man till en början av författarens välgjorda och energiska understrykande och utförande av Albert Nilssons synpunkter vid bedömning av Thorilds teoretiska ståndpunkt under det senare skedet av hans liv eller vid utgivande av den mot franska revolutionens ytterligheter riktade skriften »Rätt eller alla samhällens eviga lag». En del forskare ha ju uppfattat denna skrift icke blott som uttryck för en frontförändring i striden om revolutionen i Frankrike utan som en övergång till en konservativ statsuppfattning. T. o. m. uttrycket »vår svenske Burke» har präglats i detta sammanhang. Ytligheten av denna bedömning ligger i själva verket i öppen dag. I förskräckelsen över revolutionens urartningsfenomen — möjligen också på grund av personliga opportunitetshänsyn — har Thorild tagit sig för att utdöma revolutionen, lika mycket som han tidigare upphöjt den. Lidelsefullheten i de negativa domsluten härvidlag är den enda släktskap med Burke, som kan uppletas. I övrigt betyder det föga, att Thorild ersatt det abstrakta begreppet »frihet» med det lika abstrakta »rätt» som högsta norm i samhället. Och vad betyder det, att Thorild i sitt romantiska svärmeri för äldre svensk bondekultur ur laglitteraturen plockat fram en del isolerade begrepp, som »tolfter» och dylikt, och av dem fogat samman ett monstruöst system av »vitsord» för hederliga män ifrån trängre till vidare kretsar i samhället? Det blir ändå ingen anknytning till tradition och historia! Thorild ser på ett idealiserat gammalsvenskt samhälle med samma upplysningsmässiga glasögon, som han alltid använt. Han konstruerar, vilt och lidelsefullt, ett idealtillstånd på abstrakta grundvalar år 1794 lika väl som på 1780-talet. En natur som Thorild *kan* icke ifråga om grunduppfattning ändra sig. Han har sitt intresse såsom urtyp för en samhällsteoretikernas obotliga svärmeandel!

En huvudsak för Fahlbeck i första kapitlet blir emellertid att påvisa nödvändigheten av att göra distinktioner mellan olika slag av konservativt uppfattningssätt under ifrågavarande skede. Han skiljer på å ena sidan »naturkonservatismen», å andra sidan »idé-konservatismen». Med det förra avses en hos den enskilde i karaktären grundad förkärlek för det som är gammalt och fornt. En dylik konservatism finnes i alla tider och bör skiljas från den romantiska idékonservatism, som med utgångspunkter bl. a. i Burkes tänkande förgrenar sig i Tyskland och får sin mest avrundade form i historiska skolans rättsfilosofi. Då det praktiska ställningstagandet i båda fallen ofta nog blir detsamma och då även naturkonservatismen också under olika tider måste söka sig en eller annan historiskt given uttrycksform, kommer det, påpekar författaren, ofta nog att erbjuda stora svårigheter, då de båda slagen av konservatism skola hållas i sär.

Utän tvivel är det mycket tacknämligt att förf:n påpekat önskvärdheten av skarpare distinktioner på området, och för visso innebär den gjorda åtskillnaden ett intresseväckande uppslag. Men frå-

gan är, om huvudgränslinjen här verkligen dragits på det mest lyckliga sättet. Man måste ju betänka, att även idékonservatismen i stor utsträckning uppbäres av ett naturkonservativt temperament. I varje fall får man antaga, att den romantiska konservatismen i första rummet utformas eller anammas av personer, som äro »naturkonservativa». Å andra sidan måste — och det saknar icke förf. sinne för — naturkonservatismen, om den överhuvudtaget skall göra sig gällande i den offentliga diskussionen, taga form i några idéer. Förf. säger på ett ställe (s. 28): »denna 'naturvuxna' konservatism av spekulativt kynne (kurs. här) stod otvivelaktigt också den, sist och slutligen på naturrättslig grund». Det är mycket riktigt, att naturrätten ofta nog utformas i konservativ riktning. Den kan, i motsats till vad man ofta föreställer sig, utformas både konservativt och radikalt. Den kan också, i motsats till vad man nästan alltid föreställer sig, förenas lika väl med ett realistiskt som med ett abstrakt och verklighetsfrämmande tänkande. Historiska skolans ohistoriska anklagelser mot naturrätten ha tyvärr ännu en stark återverkan i vår begreppsbildning. — Det är slutligen värt att lägga märke till, att en romantisk statsuppfattning mycket väl kan förenas med en reformatorisk politisk inställning. Detta visar författarens egen vägande analys av von Schwerins åskådning, och f. ö. kan det väl påstås, att en senare tids liberalism utgör ett försök till syntes mellan en traditionalistisk-organisk statsuppfattning och ett reformistiskt sinnelag.

Alla dessa omständigheter göra det tydligen mest välbetänkt att vid historiska betraktelser över »konservatismen» helt frånse från något så obestämt som »naturvuxen» konservatism. Den är det ständigt likartade underlaget, som icke kan historiskt bedömas frigjort från de tidsbundna uttrycken och särskilda syftena. Om man sedan icke önskar upptaga de konkreta kraven till behandling och fråga, vad konservatismen vid olika tillfällen verkligen vill — detta torde eljest vara den effektivaste vägen till precisering — utan närmast tager till uppgift att klarlägga den principiella sidan, komma distinktionerna av historisk betydelse alltså att göras mellan *olika slag av idékonservatism*. Under förra hälften av 1800-talet torde man därvidlag huvudsakligen böra räkna med 1) en i naturrättsuppfattningens absolutiserande tendenser förankrad föreställning om ett idealt statsskick, som ofta förbindes med idén om en nationell guldålder (»det lodbrokiska regeringssättet». »Gustaf II Adolfs statsskick», »det urgamla svenska regeringssättet»). Det är gemenskapen i fråga om absolutiseringen, som gör det möjligt att i tankelivet förena en stark nationell traditionalism med ett modernt författningsrecept (frihetstiden: »Gustaf II Adolf» och Locke; gustaviansk tid: »före 1680» och »en fri författning»; 1809: »ej stora och lysande förändringar» — Montesquieus maktskillnad). 2) Den av Rexius såsom »negativt historisk» betecknade åskådning, som fanns hos t. ex. Rousseau och Montesquieu och som realistiskt erkände nödvändigheten av hänsyn till nationell tradition men icke uppfattade denna

helt positivt såsom bärande utan som en nödvändighet på vägen fram emot ett idealt statsskick (jfr Fahlbeck s. 20). 3) Den i den engelska moralfilosofien framträdande och i mycket gamla tendenser bottnande (jfr Gierke, Althusius s. 94 not 51) idén om samhällsorganisationen som en utvecklingsprodukt ytterst grundad i människans sociala natur. Denna uppfattning måste med nödvändighet medföra respekt för traditionen. Det är denna linje, som förmedlats till Sverige redan genom Fergusons 1767 utkomna *Essay on the History of Civil Society* och som i England kulminerar med Burkes författarskap (jfr Fahlbeck s. 88 f. med hänvisning till Blancks forskningar). — Det torde vara under intrycket av ovan med 2) och 3) betecknade åskådningar som Hans Järta stått 1809 — detta alldeles oavsett den faktiskt mindre viktiga frågan, om han på detta stadium tagit del av Burkes författarskap. Möjligen har Järta i sitt memorial av taktiska skäl i argumenteringen medvetet givit uttryck åt tongångar, som bottna i en äldre under 1) beskriven åskådning. Vi ha slutligen 4) att räkna med alltmer framträdande, något skiftande uttryck för den tyska romantiska filosofiens bearbetning av gängse traditionalistiska tankegångar, som leder till ett allt starkare betonande av staten som en levande, från andra i sin egenart *avgränsad* organism. I centrum av dessa åskådningar står den s. k. historiska skolan.¹ (Det är närmast detta som Fahlbeck kallar »idékonserveratism»).

Det är uppenbart, att alla dessa åskådningar ifråga om praktiska konsekvenser ofta nog kunde komma att sammanfalla. Men även ifråga om idéinnehållet stå de varandra delvis så nära, att sammanflytningar oupphörligen ägde rum. När det gäller 3) och 4) kan man dessutom snarast tala om en kontinuerlig utveckling från den ena till det andra. Att samtiden icke kunde hålla de olika tankefermenten i sär är ju självklart. För en historisk analys är uppgiften att särskilja mycket komplicerad; ibland äro förvisso sammanflytningarna av den art, att man skulle göra våld på enkla historiska fakta genom att alltför mycket offra åt en analytisk hårdragenhet. — Fahlbeck har inlagt stor förtjänst genom att ha sett dessa problem och känt uppgiften att åstadkomma en djupare orientering.

Tyngdpunkten i Fahlbecks framställning ligger otvivelaktigt på de två sista stora kapitlen om F. B. von Schwerins och Thore Petres politiska åskådningar. De utgöra på samma gång person- och idéhistoriska analyser koncentrerade till särskilda skeden och sammantagna ett stycke utvecklingshistoria belysande den tidiga 1800-talsliberalismens väg från moderat anpassning efter 1809 års tankekretsar till en mera slagkraftig opposition med en parlamentarisk och socialreformatorisk färgning, som förebådar vår egen tid. Kanske särskilt värdefull är Fahlbecks undersökning av Schwerins förbindelser med Göttingens universitet, som spelat en så stor roll

¹ Detta försök till indelning utgår från några ledande tankar i en av rec. 1935—36 hållen föreläsningsserie vid Uppsala universitet.

för förmedlingen och utvecklingen av de antinaturrättsliga statsuppfattningarna. Medvetet har förf. undvikit att gå in alltför djupt på de båda statsmännens faktiska ställningstagande till praktisk-politiska frågor. Detta beröres endast i den mån det är absolut nödvändigt för belysningen av huvudtemat »idéer och män», och förf. är själv fullt medveten om, att först en genomförd undersökning av männens såväl idéer som faktiska och praktiska insatser kan skänka den fulla belysningen åt tiden och personligheterna. Möjligen förefaller uppsatsen om Schwerin i det hela något mera fullständigt genomarbetad än den, som rör Petre. Å andra sidan måste den livfullt och sympatiskt gjorda analysen av Petres karska, i bästa mening självmedvetna, klarsynta kritik av de sociala missförhållandena i byråkratiens och den döende adelns Sverige väcka ett utomordentligt intresse.

Ett av de problem, som särskilt energiskt behandlas i Schwerin-uppsatsen, är denne förste betydande oppositionsmans ställningstagande till de parlamentariska idéerna. Fahlbeck karakteriserar detta snarast såsom en försiktig loivering, betingad av Schwerins otvivelaktiga sympatier för parlamentariska krav och hans samtidiga inre och yttre bundenhet vid 1809 års klart antiparlamentariska system. — Möjligen skulle man på denna punkt kunna föra diskussionen ytterligare något framåt. Ingen kan bestrida att R.F. 1809 med dess maktbalanssystem och starka betonande av regeringsmaktens självständighet är främmande för ett parlamentariskt system och att parlamentarismen i Sverige fått bryta sig väg liksom i motsats till R.F. Och dock! Det fanns faktiskt i R.F. tvenne inre, man vore frestad säga, rent moraliska tankelinjer, som otvivelaktigt kunde stimulera en del praktiska önskemål, vilka visa uppenbar släktskap med parlamentarismen. Båda komma till synes i Järtas memorial: Den ena finner uttryck i betonandet av folkopinionens betydelse för ett statsskicks inre halt och framtid. Det förtroende från den upplysta opinionens sida, som förutsättes såsom statsskickets verkligt bärande grundval, måste rimligtvis träda fram även i riksdagen. Och förtroende för statsskicket som sådant kan icke gärna praktiskt skiljas från förtroendet för dess verkningar, d. v. s. rikets styrelse, regeringsutövningen. Drages alltså tankelinjen ut, kommer man otvivelaktigt att tänga den ena av parlamentarismens huvudprinciper. — Den andra idén av betydelse i detta sammanhang är förlitandet på att monarken, hur fritt beslutande och självständigt styrande han än måtte vara, icke skall kunna undgå att taga avgörande intryck av de goda råd han får mottaga av sina statsråd, som återigen på skilda sätt ha folkopinionen och landets legitima önsknings på känn. Konungen skall s. a. s. rent psykologiskt och på inre väg ledas genom själva sin ställning såsom omgiven av officiella rådgivare. Illusionen om att detta skulle äga rum egentligen utan yttre apparat och bindande former och liksom i kraft av statsskickets egen anda, lyser klart och tydligt igenom i Järtas memorial av den 2 juni. — Föreställningen om monarkens sär-

skilda egenskap att handla riktigt, om han får goda råd, kommer f. ö. tydligt fram också hos Montesquieu och sammanhänger väl med den gamla engelska principen »the King can do no wrong». Den står uppenbarligen — tänkt såsom realitet — *praktiskt* nära parlamentarismens andra huvudprincip: monarkens formliga bundenhet av ministrarnas vilja — alltså något som strider mot R.F:s mening. Detta är icke märkvärdigare än att Benjamin Constant — icke utan rätt — menar sig kunna göra Montesquieu praktiskt tjänstbar genom att lancera parlamentariska regler.

Det är tydligt, att den som särskilt ville göra allvar av R.F:s »moraliska principer», lätt skulle kunna komma att bli förespråkare för parlamentaristiska krav. Men det är därför alls icke säkert, att han skulle känna sig hemma med, eller gå in under praktiskt utpräglade eller formellt bindande parlamentariska regler. Man måste ständigt komma ihåg, att ett parlamentariskt statsskick var något för samtiden väsentligen okänt. Hur länge man än envisas med att fabla om Englands 1700-talsparlamentarism, ägde dock Englands styrelse under det föregående seklet en karaktär, som var väsentligt skiljaktig från både Montesquieu och Constant. Och i förhållandet till den otvivelaktiga svenska parlamentarismen under frihetstiden kunde såväl en Schwerin som en Petre ha goda skäl att känna bristen på historisk kontinuitet. — En man, som gillade 1809 års R.F. och samtidigt hoppades få se vissa av dess officiellt såsom bärande betecknade undermeningar komma till uttryck, kunde mycket väl komma att kräva en kungavilja, som leddes av goda rådgivare under intryck av en upplyst, offentlig opinion, och ändå avvisa parlamentarismens mera bryska former samt avböja alltför intimt samarbete med deras alltför hetlevrade förespråkare. — I ett sådant sammanhang torde F. B. von Schwerins författningsidéer fogas in.

Georg Landberg.

Democratic governments in Europe by EUGENE P. CHASE, ROBERT VALEUR, RAYMOND L. BUELL. New York 1935. 584 sid.

År 1934 utgav Raymond Buell ett arbete,¹ som avsåg att vara en orientering för amerikanska studenter vid studiet av Europas diktaturregimer. Föreliggande arbete är närmast att betrakta som ett komplement till det tidigare verket, och det behandlar tre demokratiska och parlamentariska regimer i Europa. Läsaren får här en god överblick av den politiska och konstitutionella utvecklingen i England, Frankrike och Schweiz, och det är utan tvivel av ett visst värde, att tonvikten lägges på de senaste årens politiska händelser. Så t. ex. behandlas den engelska krisen 1931 på cirka 30

¹ *New governments in Europe. The trend towards dictatorship.* New York 1934. 440 sid.

sidor, och kapitlet om den senaste nationella regeringen i England upptager ett fyrtiotal sidor. Vidare ha författarna haft blicken öppen för faktorer och förhållanden i samhällslivet, som visserligen inte äga ett direkt samband med de politiska och konstitutionella händelserna men som det öaktat spela en stor roll i utvecklingen och indirekt återverka på statsskicket utformning och utveckling. Vi få t. ex. en kort redogörelse för den evolution, som det engelska undervisningsväsendet genomgått sedan 1870 års skollagstiftning, och en god inblick i orsakerna till och betydelsen av det s. k. concursförfarandet vid tjänstetillsättningar i Frankrike, ävensom en redogörelse för hur fackföreningstanken trots myndigheternas motstånd slagit rot i de lägre tjänstemannaklasserna i Frankrike och hur dessa myndigheter i praxis blivit tvingade att underhandla med organisationer, som tidigare ansetts hava illegal karaktär.

Eugene P. Chase, som behandlat England, har inte dragit sig för att gå in på rent ekonomiska frågor. Intressant är härvid upplysningen, att den begynnande återhämtningen, som i slutet av år 1933 kunde skönjas i England, visade sig i en ökad import och tilltagande produktion för hemma-marknaden, under det att den tunga industrien, som är inriktad på export, visade föga eller ytterst ringa haussetendenser vid denna tid.¹ Han vill också göra gällande, att den konservativa politiken i våra dagars England präglats av en stark statssocialistisk inställning, och som belägg härför anföres Electricity Supply Act 1926 och British Broadcasting Corporation Act samma år, varigenom distributionen av elektricitet, resp. rundradioverksamheten ställdes under statlig kontroll. Vidare har jordbruksdepartementet under de senaste åren fått en väsentligt ökad kontrollbefogenhet över landets jordbruk och fiske. Förf. synes också vara av den åsikten, att socialismen är på frammarsch i England. De politiska partiernas program visa tendenser i den riktningen. Sådana uttalanden må nu stå för författarens egen räkning. Arbetet giver vid handen, att han har en god kunskap om de engelska partierna. Det engelska konservativa partiet kan uppdelas i tre grupper, en uppdelning, som möjligen kan vara början till en framtida splittring av det nu mäktiga partiet. Längst till höger befinna sig de s. k. »diehards», vars främsta representant är Winston Churchill. Gruppen omkring Baldwin är närmast en moderat centergrupp, och på den andra sidan står en aktivistisk nationell grupp utan formell ledare, men i vilken Walter Elliot, Robert Booty och Harold Macmillan äro förgrundsfigurer. Högerflygelns opposition mot regeringens utrikespolitik har särskilt varit markant under vårens utrikespolitiska händelser, beträffande vilka regeringens politik närmast orienterat sig efter den aktivistiska flygelns önskemål.

Det engelska arbetarepartiet har som bekant reorganiserats och konsoliderats efter det ödesdigra valnederlaget år 1931. 1934 vann

¹ I Sverige synes utvecklingen ha varit den motsatta. Se Konjunkturupp-svingets förlopp och orsaker 1932—1934. Statens off. utr. 1935: 16, sid. 14. . .

partiet stora framgångar vid valet till London County Council. Det liberala partiet, som för närvarande har ett litet antal representanter i parlamentet, utsände år 1934 ett manifest, »The Liberal Way», vilket antyder en nyorientering av partiets politik. Särskilt framträdande äro kraven på statlig kontroll över bankväsendet, kommunikationerna och stenkolsbrytningen. Det engelska fascistpartiet, B. U. F., vars ledare är den förre socialisten Mosley, hade högkonjunktur år 1934, då det under loppet av ett år ökade sin medlemsstock från ett tjugotal till c:a ett hundratusen medlemmar. Vid denna tid stöddes rörelsen av bl. a. lord Rothermere (Daily Mail) och den engelske biskopen lord Nuffield, men dessa beskyddare hava sedan dragit sig tillbaka, då det engelska fascistpartiet intagit en klart antisemitisk ståndpunkt.

Robert Valeur vid Columbia University har behandlat demokratin i Frankrike. Icke utan gallisk esprit och elegans i stilen ger han en skildring av den tredje republikens tillkomst och konstitutionella utveckling fram till år 1926, då Poincaré lyckades skaffa grundlagsskyddad finansiell autonomi åt Caisse d'amortissement för att kunna likvidera den stora statsskulden och återupprätta Frankrikes offentliga penningväsen. I fortsättningen disponerar han sin framställning i enlighet med Montesquieus schema. Efter den mera statsvetenskapliga framställningen komma så två kapitel, som taga sikte på Frankrikes aktuella politiska problem mot bakgrunden av den sociologiska strukturen inom landet. I ett avsnitt om fransk politisk psykologi ger han en god analys av den franska medborgarandan, som präglas av en på samma gång lika stark individualism som oemotståndlig samhörighetskänsla. Frankrike är, säger författaren, mera än en nationell enhet, det är framför allt »a mode of life». Proprietärdraget är kanske mest betecknande för den franske genomsnittsmannen. Inte blott fem miljoner av 8,5 miljoner bönder äro självägande, utan nära nog varje jordbruksarbetare skaffar sig ett eget litet stycke jord, som han brukar vid sidan av sin tjänst. Ett annat typiskt drag i den franska mentaliteten är det idealistiskt betonade frasmakeriet. För fransmännen är Frankrike helt enkelt kulturen och civilisationen. »A tous ceux qui sont morts pour la civilisation» står det nära nog på alla krigsmonument i Frankrike. Idealistiska slagord och appeller hava säkerligen också haft ett stort inflytande i det politiska livet i Frankrike, och mången gång har det franska folket under någon samlande devis lyckats avvärja de faror, som satt landets frihet och självständighet på spel.

Vid franska universitet förekomma understundom föreläsningsserier, som behandla den franska pressen. Dessa exposéer få alltid en politisk ton, då den franska pressen med liv och lust behandlar dagens brännande frågor. Förf. har följt denna tradition och i sitt arbete lämnat en översikt av den franska pressen, dess historia, dess politiska orientering, dess ledare och de olika tidningarnas läsekretsar. Ang. det kommunistiska partiet och de fascistiska

grupperna (Action Française, Croix de Feu, Les Francistes, Jeunesses Patriotes) gör han gällande, att dessa partier inte synas hava större chanser att besegra demokratin och kasta det parlamentariska systemet över ända, ty trots den franska parlamentarismens stora brister är den ett utmärkt bålverk mot varje form av tyranni, och det veta fransmännen alltför väl.

Utgivaren av arbetet, Buell, behandlar själv det schweiziska statskicket. Denna framställning omfattar endast 30 sidor och är mera rent statsvetenskapligt betonad än de båda tidigare, men den ger inte heller så goda glimtar från det pulserande nutida politiska livet som dessa.

Arbetet är i sin helhet ett utmärkt komplement till de strikta statsvetenskapliga framställningarna om ifrågavarande statskick. Man får en fylligare bild av det politiska skeendet än vad som erhålles vid studiet av arbeten, som katalogisera och systematisera de politiska händelserna i anslutning till de i sammanhang därmed tillkomna rättsliga akter. Åtskilligt av framställningen vilar kanske icke på en så säker vetenskaplig grund, och flera av de omdömen och prognoser, som författarna framföra, visa sig måhända vid närmare analys vara lösa antaganden. Genom ett arbete som detta får dock läsaren en god översikt av alla de politiska händelser i ifrågavarande land, vilka han visserligen erhållit kännedom om tidigare genom press- och radiomeddelanden m. m. men om vilkas räckvidd och sammanhang han ej kunnat bilda sig en fullt klar uppfattning. Arbetet har också den förtjänsten, att det har en lätt och ledig stil, och framställningen är mången gång roande och medryckande.

Einar Ew. Forssell.

Till red. insända skrifter.

- Anales de la Facultad de Ciencias Jurídicas y Sociales de la Universidad de La Plata.* Tomo VII. La Plata 1935.
- Ekonomisk Tidskrift.* 1936. H. 3. Uppsala 1936.
- Finlands officiella statistik.* XXI. Fattigvårdsstatistik. Fattigvården år 1933. — XXXII. Sociala specialundersökningar. Levnadsförhållandena bland textilindustriarbetarna år 1929. Hfors 1936.
- Finnsk Kommunaltidskrift.* 1936. Nr 6. Hfors 1936.
- Finnsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik.* T. CXXI. H. I—III. Hfors 1936.
- Helsingfors stads statistik.* V. Staden's räkenskaper och bokslut. 1935. Hfors 1936.
- Historisk Tidskrift.* 1936. H. 3. Sthlm 1936.
- Industria.* Arg. XXXII. Nr 17—21. Sthlm 1936.
- Institut International d'Agriculture.* Rome. Revue. Internationale d'Agriculture. 1936. Nr 7—9. Rome.
- International labour review.* Vol. XXIV. Nr. 2—4. Genève 1936.
- Kommersiella Meddelanden.* Arg. 23. Nr. 15—19. Sthlm 1936.
- Konsumentbladet.* 1936. Nr 33—43. Sthlm 1936.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Arg. XXXI. Nr. 33—42. Hfors 1936.
- Nationalekonomisk Tidskrift.* 1936. H. 4. Kbhvn 1936.
- Nordisk Försäkringslidskrift.* 1936. Nr 4. Sthlm 1936.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.* 1936. H. 5. Sthlm 1936.
- Skandinaviska Kreditaktiebolaget.* Kvartalskrift. 1936. Nr 4. Sthlm 1936.
- Social Tidskrift.* 1936. Nr 8—9. Hfors 1936.
- Sociala Meddelanden.* 1936. Nr 8—9. Sthlm 1936.
- Statistisk Månadsskrift.* 1936. Nr 5—7. Kbhvn 1936.
- Stättisk Månadsskrift.* Arg. 31. Nr. 7—8. Sthlm 1936.
- Statistisk Årsbok för Göteborg.* 1936. Utg. av Göteborgs stads Statistiska byrå. Gtbg 1936.
- Statistisk Årsbok för Sverige.* 1936. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1936.
- Sunt Förnuft.* Arg. XVI. Nr. 6—8. Sthlm 1936.
- Svensk Juristtidning.* 1936. H. 6. Sthlm 1936.
- Svensk Tidskrift.* Arg. XXIII. H. 8—9. Sthlm (tr. Uppsala) 1936.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* 1936. H. 5—6. Sthlm 1936.
- Sveriges officiella statistik.* Arbetförhållandena inom det husliga arbetets område. Av K. Socialstyrelsen. — Bergshantering år 1935. Av Kommerskollegium. — Olycksfall i arbete år 1933. Av Riksförsäkringsanstalten. — Registrerade sjukkassor åren 1928—1930. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1936.
- Tiden.* 1936. Nr 8—9. Sthlm 1936.
- Tidskrift för Sveriges Advokatsförbund.* Arg. II. H. 3. Sthlm 1936.
- Weekly News Sheet.* Nr 79—88. Mexico City 1936.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Band 44. Heft 2. Jena 1936 (tr. Hamburg).
- Årsbok för Sveriges kommuner.* 1936. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1936.
- Ökonomi og Politik.* Aarg. 10. Nr 2. Kbhvn 1936.
- FENTENER VAN VLISSINGEN, F. H., Die Auswirkungen staatlicher Massnahmen auf den Welthandel. (Kieler Vorträge 45.) Jena 1936.
- HENNINGS, BETH, Gustav III som kronprins. Sthlm (tr. Uppsala 1935). Hugo Gebers Förlag.
- HERLITZ, NILS, Svensk samhällslära. Sthlm 1936. P. A. Norstedt & Söner.
- STJERNBERG, NILS, Ur staternas liv. Studier över antikt och modernt statsliv. Uppsala 1936. Almqvist & Wiksell (i distribution).
- WHITTLESEY, CHARLES R., Gebundene und ungebundene Wechselkurse. (Kieler Vorträge 46.) Jena 1936.
- Studier över den svenska riksdagens sociala sammansättning. Utarbetade inom Seminariet för statskunskap i Uppsala. (Skrifter utg. av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala. VII.) Uppsala 1936. Almqvist & Wiksell (i distribution).

Försäkringsaktiebolagen
"Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

Brand=
Liv=
Olycksfalls=
Automobil=
och andra
Försäkringar

Den 1 januari 1936 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar c:a	1.900.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar c:a	240.000.000 kronor
Ränteförsäkringar c:a (årligen)	2.700.000 kronor

Den 1 januari 1936 utgjorde »Skånäs»

Samtliga fonder c:a	100.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser)	9.300.000 kronor)